

242268

Augenerfeld.

Meisteresches

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A MESTERSZEDÉS

GYAKORLATI UTMUTATÁSOK A MESTER-
MUNKÁK SZEDÉSÉHEZ ÉS NYOMÁSÁHOZ.

℥ ℥ IRTA AUGENFELD M. MIKSA ℥ ℥

SCHELTER & GIESECKE
CZÉG ÓROMÁN BETŰI

KNER IZIDOR KÖNYV-
NYOMDÁJA GYOMÁN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A MESTERSZEDÉS

GYAKORLATI UTMUTATÁSOK A MESTER-
MUNKÁK SZEDÉSÉHEZ ÉS NYOMÁSÁHOZ

IRTA AUGENFELD M. MIKSA

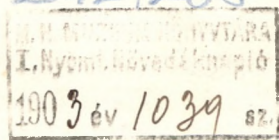
NYOMATOTT GYOMÁN 1903-BAN KNER IZIDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
HEINR. HOFFMEISTER LIPCSEI BETÜÖNTŐDÉJE HOLLANDI ANTIQUÁJÁVAL
A JOHANNISBERGI GÉPGYÁR VI-OS SZÁMU DIAMANT-GYORSSAJTÓJÁN

N. libr.
606. d.

Országos Széchényi Könyvtár

242.268

E mű a Péterfalvi papírgyár által készített papírra van nyomva; a borítékon és a harmadik oldalon fejléczül alkalmazott ábra *Heinr. Hoffmeister*, a czimoldalon alkalmazott ábra *Schelter & Giesecke* betűöntődjéből való; a mellékletek részben *Rockstroh & Schneider* utódai gépgyár *Victoria*, részben *Anger József és fiai* gépgyár tégelynyomó sajtóján nyomattak.

ELŐSZÓ.

Az utóbb elmúlt években meglehetősen javultak a viszonyok a magyar grafikai szakirodalomban; míg másfél évtizeddel ezelőtt egy-két, szerény olvasókörrrel bíró szaklapon kívül egyéb irodalmi termék alig látott napvilágot, addig ma már a meglehetősen elterjedt és számos időszaki értesítőn kívül egyre-másra jelennek meg a hasznosnál hasznosabb szakkönyvek, a sokideig zsenge szakirodalomban valóban hézagpótló munkák. Habár még a kiadók titka, milyen mérvben terjednek ezek, vajjon eredményezik-e a kellő anyagi sikert? mert erkölcsi sikernek minden bizonynyal tanúságai e könyvek; tanubizonyosságai annak, hogy a magyar nyomdászgárda műveltségi foka, szellemi nivója emelkedik és mindinkább gyarapodik abban az intelligens elem.

Nemcsak ebből látszik az, hanem a törekvésből is, melylyel tulnyomó része arra igyekszik, hogy pályáján a képzettség és tudás mennél nagyobb fokát érje el. Mindegyre nagyobb azok száma, kik mester-

Szaktársak!

vegyetek Gutenberg-gyújtót! Öt szá-
— zalék a szanatóriumnak! —

szedőkké (akczidenczszedő) akarnak lenni, ez ágban mintegy magasabb szakmabeli képzettséget látva.

Igaz, hogy ez még csak manapság azon ága pályánknak, melyen némi boldogulás vár a hozzáértőre, hisz a könyv- és hírlapszedésben veszedelmes versenytárs lett a szedőgép.

Sajnos azonban, hogy a mesterszedés terére özönlők legnagyobb része kontár. Közel husz éves pályámon gyakran találkoztam ezen selejtes erőkkal, melyeknek tulnyomó részében megvan az ambíció, a törekvés és jóakarát, de hiányzik az alkalom ahhoz, hogy e téren kiképezhessék magukat. Pedig éppen ma messzemenő kívánságokkal lép fel — a modern korszellem behatása alatt — a főnök a mester-szedővel szemben.

A mesterszedőnek alapos ismeretekre van szüksége. A régi diszitő módok elavultak; lomtárba kerültek a szabályok, melyek a régi nyomdászoknak vérükbe voltak oltva. Ámbár a mai diszitő módozatok könnyebbek, az ornamentika egyszerűsége a munkánál igen kedvező, mégis alapos tudás, szakismeret és szépérzék kell ahhoz, hogy valaki elmondhassa magáról: én mesterszedő vagyok!

A mesterszedést csakis magyarázó és szemléltető oktatással lehet tanítani. Ezen két célú szolgáltatja e könyv. Sok évi tapasztalatot, sok évi gyakorlatot igyekszem itt papírra rögzíteni úgy, hogy azt minden pályatársam megérthesse. Ha netán egyben-másban el is térek a sablontól, vagy az imitt-amott olvasott theoriától, ez azért van, mert a gyakorlati életben kipróbált dolgokkal hozakodom csak elő.

Azt hiszem, vágyam teljesül és hasznos, cél-tudatosan oktató könyvet adok ezzel az olvasni és tanulni vágyó szaktárs és a nyomdászatot tanuló ifjúság kezébe.

Különösen a vidéki szaktársaknak akarok e

sorokkal segítségükre lenni, mert a fővárosi szaktársaknak e téren való képzésére sokkal több alkalom kínálkozik, míg a vidéken dolgozó szaktársnak igen kevés módja van ehhez.

De azért erősen hiszem, hogy a gyakorlati életből vett egyes utasításokkal, tanácsokkal, melyet könyvem tartalmaz, hasznosat kap a gyakorlott mester-szedő is. Az itt felhalmozott bő tartalmat csak úgy volt lehetséges sajtó alá rendeznem, hogy főnököm, KNER IZIDOR ur, ezt a legnagyobb előzékenységgel lehetővé tette, amiért köszönetemet ez uton is kifejezem. De köszönettel tartozom WEIL JÓZSEF szaktársamnak is, ki alapos szaktudását könyvem javára hasznosította, valamint a Kner-nyomda személyzetének, amiért annak technikai elkészítésén önzetlenül fáradozott.

A NYOMDAI DISZITÉS MULTJA.

Az emberiség művelődéstörténelmében három kiválóan nevezetes, korszakalkotó esemény dombo-rodik ki, amelynek mindegyike óriási befolyással volt az emberi kulturára: *a renaissance, a könyv-nyomtatás feltalálása és a reformáció*. Mindhárom rövid egymásutánban következett be és e három eseményben mintegy szerves összefüggés mutatkozik.

A renaissance az irodalom és művészet megújhodását jelentette. Azaz a tudomány és művészet ujjáébredését a régi hellén klassziczizmus alapján.

A renaissance következtében nagy lépésekkel haladó általános műveltség ama törekvést juttatta érvényre, hogy a jócskán megszaporodott olvasni

Szaktársak! vegyetek Gutenberg-gyujtót! Öt szá-
— zalék a szanatóriumnak! —

vágyó közönségnek a kézzel írotttnál jóval olcsóbb könyvet juttasson. Számos kísérletező és számos kísérlet után végre GUTENBERG-GENSFLEISCH JÁNOS mainzi polgárnak sikerült a mozgatható betűkkel való sokszorosítást feltalálni. A reformáció első idejében felmerült vallási viták tetemes nyomtatványai nem csekély befolyással voltak a könyvnyomtatás fejlődésére.

Miután a nyomdászat feltalálása beleesik a szépre való törekvés fénykorába és egyébként is ezidőben a kézzel írott könyvek a tökéletesség igen magas fokán állottak, azok többnyire e téren gyakorlott művészekektől származván, természetes, hogy GUTENBERG találmányának mindjárt kezdetben méltó versenytársává kellett lennie a kézzel írott könyveknek, így azok szépségét is át kellett vennie; mechanikai előállítása csupán az eladási árra lehetett mérvadó, a művészi előállításra nézve azonban semmi esetre sem lehetett hatással.

De miből is állott a kézzel írott és az első nyomtatott könyvek szépsége? Hát bizony nemcsak a betűik nemes egyszerűsége, czélszerűsége tette azokat széppé, hanem a diszes inicziálék és ékitmények is, melyek nem ritkán a legszebb, a legharmonikusabb színekben pompáztak.

Az ősnymdászati kor betűi még manap is dus anyagot szolgáltatnak a betüöntőknek modernizáló törekvéseikhez.

Ime tehát a mesterszedés első terméke a könyv volt, világos bizonyítéka annak, hogy a jól elkészített könyv többé-kevésbé még ma is mestermunka.

A könyvnyomtatás általános terjedésével annak termelőképessége is mind szélesebb körű lett és a nagyközönség is mindegyre több- és többféle oldalról vette igénybe. Már nemcsak könyvek készültek a nyomdász sajtóján, hanem egyebek is: röpiratok,

Szaktársak!

vegyetek Gutenberg-gyujtót! Öt szá-
zalék a szanatóriumnak! —

körlevelek stb., sőt haladván a kereskedelem és ipar, ennek nyomtatvány-szükséglete is mind nagyobb-mérvű lett. Ezen kereskedelmi és ipari apróbb nyomtatványok a jobbára könyvek nyomásával és elárúsításával foglalkozó tipografusoknak az időben mintegy mellékjövedelmei, *akczidencziái* voltak, amiből azután ezek *akczidencz-munkáknak*, az ezeket előállító pedig *akczidencz-szedőnek* neveztetett, akit azonban itt magyarosan *mesterszedőnek* (PUSZTAI szerint) fogok nevezni.

A régi kor nyomtatványain bizonyos rendszert hiába keresünk, már t. i. abban az értelemben, mint azt a mai nyomdai termékeken találjuk. Spontán művészi befolyások alatt készültek azok, ami természetes is, hisz nem volt az időben még sem szaklap, sem mintacsere; hiányzott az alkalom a kölcsönös eszmecserékhez, a személyes érintkezésnek pedig óriási akadály volt a távolság a nehézkes közlekedési eszközöknek ama korában.

Művészi befolyást árulnak el azon kor betűi, inicziáléi és egyéb ékitményei. És a művészet történelme bizonyítja, hogy a nyomdászat fénykorát akkor élte, amikor a művészi befolyás abban a maga teljességében érvényesülhetett. Nem kisebb művészek, mint DÜRER ALBERT, aki állítólag a ma már nem létező békésvármegyei Ajtós községből származott volna (innen neve AJTÓSI = THÜRER = DÜRER), HOLBEIN JÁNOS stb. tudásukat a sokszorosító ipar szolgálatába bocsáták. Maga a nyomdászat is, mely az időben a betűvéséssel és betűöntéssel egyértelmű volt, nevelt nagy és hírneves művészeket; ilyenek voltak, hogy néhányat említsünk a sok közül, az ELZEVIREK, nagyhirű honfitársaink: TÓTFALUSI KÍS MIKLÓS és KAPRONCAI NYERGES ÁDÁM.

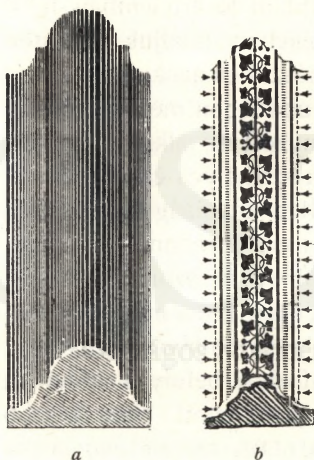
A Gutenberg-korabeli renaissance-ot az emberiség haladásával egyre-másra váltottak fel a leg-

különfélébb stylusok : a renaissance különféle kor-szakszabbeli átmenetei, a rokoko, a barokk, amely mind nyomokat hagyott a nyomdászatban.

Későbbiek folyamán a művészetben bizonyos ideális elvek kezdtek uralkodni és ekkor megszűnt az összeköttetés művész és könyvnyomtató között. A művész most már inkább hangulatteljes tájképek festésében, különös ideális szinttechnikában keresvén művészi ambícióinak kielégítését.

Habár a művész megszüntette, azért a nyomdai iparművészet mégis fentartotta a nexust. Ha most

már hiányzott is a művész eredeti produktív ereje, a grafikai iparművészet a képzőművészeti alkotások utánzására szorítkozott. Még pedig leginkább a szobrászat s építészet ornamentikáját vette legszivesebben mintaképül, amennyiben ez szolgáltatott a leghálásabb motívumokat.

1. ábra

a képkeret-darabka ; b nyomdai díszítő
anyag plasztikája

u. n. plasztikai hatásvadászat, amely időben díszítő anyagjaink ennek a célnak megfelelően készültek. Az 1. ábrán egymás mellett képkeret-darabka és a múlt idők keret-ékitménye van bemutatva, hogy lássék, miként igyekezett a mesterszedő ékitményekkel a domboru látszatát elérni.

Közben annyira haladt iparunk, hogy nemcsak a szedés, nyomás és betüöntés lett a haladott géptechnikai találmányok következtében külön iparág, hanem maga a szedés is különféle csoportra oszlott ; a munka-megoszlás eredményezte a könyv- (sima,

kompressz-), táblázat- és mesterszedés különválását. A könyvnyomtatás általánosabban elterjedvén, minden ágazat munkásai megszorodtak, tapasztalataik gyarapítása és az önképzés hathatósabbá tétele miatt egyesületekben tömörültek.

Igy a mindig vezérszerepet vivő lipcsei mesterszedők alkották meg a hirneves és sokideig uralkodó, a szedők izlését mai napig többé-kevésbé uraló *háromsor-szabályt*, melyet három egymásután következő sor eséséről neveznek így; származási helye után pedig *lipcsei szabálynak* is nevezik.

E szabály legfőbb rendelkezése, hogy rövid sort csak hosszú követhet, ezt ismét rövid, vagy fordítva; két egyforma szélességű sornak nem szabad előfordulni; tehát körülbelül így:

MAGYAR
NYOMDÁSZOK ÉVKÖNYVE
SZERKESZTŐSÉGE

vagy:

MAGYAR NYOMDÁSZOK ÉVKÖNYVE
SZERKESZTŐSÉGE

BUDAPESTEN, VII., MIKSA-UTCZA

Elitélendő volt tehát a lépcsőzetes:

MAGYAR
NYOMDÁSZOK ÉVKÖNYVE
SZERKESZTŐSÉGE BUDAPESTEN

vagy a tölcsér-alaku sorcsoportok:

MAGYAR NYOMDÁSZOK
ÉVKÖNYVÉNEK
KIADÓJA

A diszítés szabályait illetőleg a fennebb vázolt plasztikai hatást keresve, mérvadó volt a szigoruan

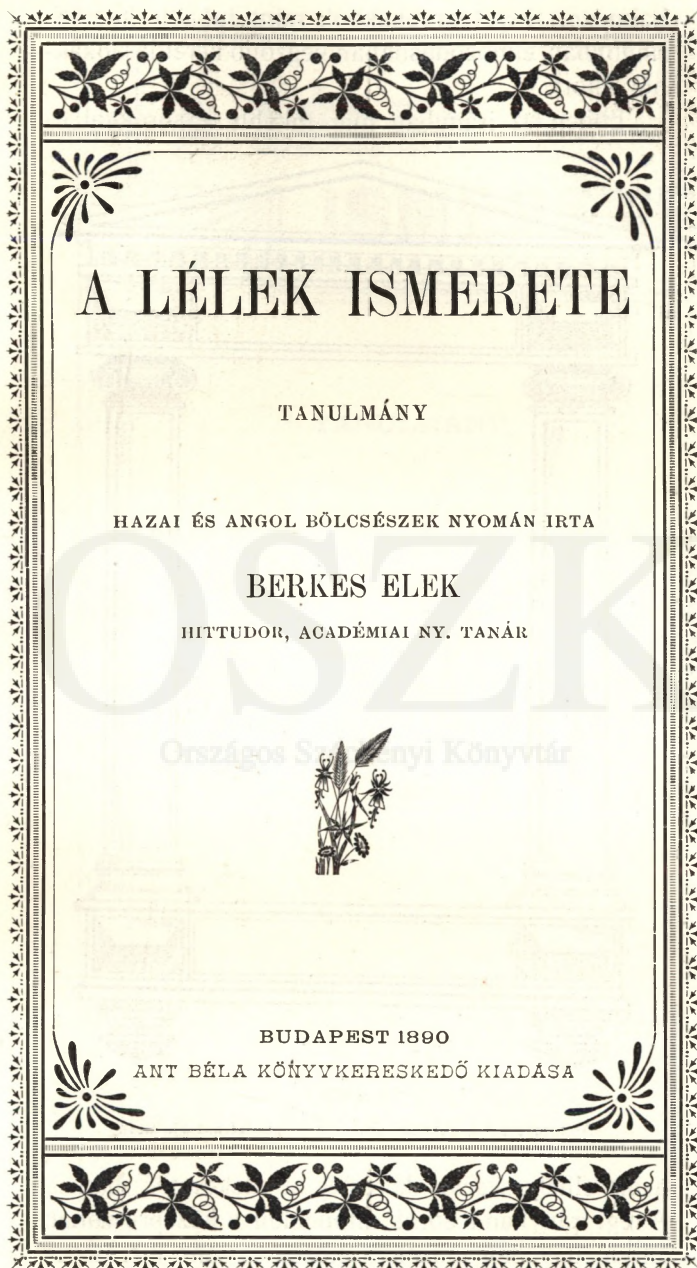
zárt keretezés (2. ábra). Ilyen alkalmaknál a plasztikai hatás elérésére előbb a keretezéshez csipkézet, (bordure, mintákon) alkalmaztatott, ezt az alkalmazott keret rajzához képest dupla, félkövér vagy egész kövér vonal közé szedett assurée-vonal követte (mintákon) , ami után következett a tulajdonképeni keret sorkeretekből összerakva (mintákon); a főkeret után ismét a két vonal közt alkalmazott assurée-vonal következett a csipkézet megismétlésével, vagy pedig, mint a 2. ábrán, sarokdisz is alkalmaztatott.

A későbbiek folyamán nagy előszeretettel alkalmaztattak az architektonikus díszek, a legkülönfélébb stílusú épületek és épületrészek utánzása (3. ábra).

Sok-sok ideig ezen alapon dolgoztak mester-szedőink és sokan vagyunk még olyanok, kik e szabályok alapján tanultuk a könyvnyomtatás dekorációját. Hosszu ideig tartották ezen szabályok egyeduralmukat, míg végre kissé szabadabb szellem járta át a művészetet és vele együtt a nyomdai dekorálást. A szabad Amerikából és a célszerűséget pártoló Angliából indult ki ezen szabadabb szellem, melyet a nyomdászatban *szabad irány*-nak nevezték el.

Első célja ezen iránynak a nyomdai disztítés egyszerűbbé, könnyebbé tétele volt. Másodsorban eme irány keretében már érvényre jutott az, hogy a papíron való domborítás, plasztikai hatásvadászat téves.

Már a régi, klasszikusnak nevezett irányban is kezdték elítélni a tulságos keretezést azon elvnel fogva, hogy a keretnek a szöveg mellett csak alárendelt szerepe van; a keret a szövegnek csak élénkítésére szolgál. Ez irányelv az újabb disztítési modorban most annyiban diadalmaskodott, hogy a keretezés nem volt szigoruan zárt, hanem imitt-amott meg lévén szakítva, több hézagot, levegőt hagyott és tényleg nem volt egyéb a szöveget kísérő vagy élénkítő ékitménynél és nem is annyira egymásra

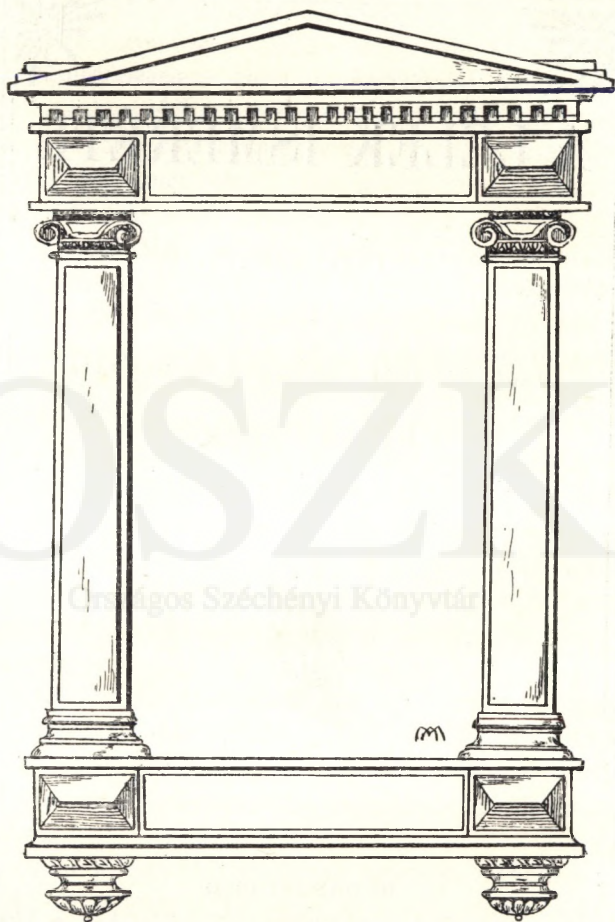

2. ábra

Könyvboríték-czim a régi irányban, a sorok a háromsor-szabály szerint

halmozott keretdarabkákból, mint inkább kacska-ringókban, elmosódásokban végződő keretdarabkákból állott.

Ebben az irányban már inkább a sorokkal és

3. ábra

Architektonikus díszítés görög-stylü épület ablakja után

azok elhelyezésével keresték a dekoratív hatást. A régi irányban a sorok mindenkor a középre voltak zárva, úgy hogy azok a középre vont merőleges vonalra 90^0 alatt hajlottak (5. ábra), mérlegszerűen ezen középső függélyes vonalon balancziroztak.

A LÉLEK — ISMERETE

TANULMÁNY

HAZAI ÉS ANGOL BÖLCSÉSZEK NYOMÁN IRTA

BERKES ELEK

HITTUDOR, ACADÉMIAI NY. TANÁR

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST 1896

...

ANT BÉLA —
KÖNYVKERESK.
— KIADÁSA

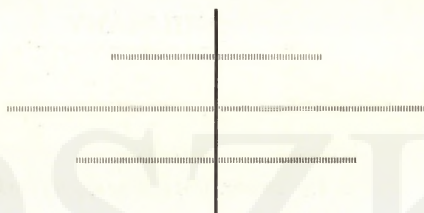
4. ábra

Az előbbi könyvboríték-czim szabad irány-ban szedve

Az újabb irányban most már a sorok ide-oda voltak elszórva, körülbelül így:

MAGYAR
KÖNYVNYOMDÁSZOK
 ÉVKÖNYVE

Az előbb bemutatott (2. ábra) könyvczim az újabb irányban elkészítve, egész más külsőt mutatott (4. ábra).

5. ábra

A sorok 90 fokos szögben való állása a függőleges vonalra

Aránylag a régi irányhoz, a nyomdai disztítés ezen módja rövid ideig uralkodott. Újabb irány, hatalmasabb, impozánsabb teljesen kiszorította azt (6. ábra).

A NYOMDAI DISZITÉS JELENJE.

A XIX. század utolsó évtizede végtelenül nagy reformokat eszközölt a nyomdai disztítés terén. A Gutenberg-korabeli renaissance újabb alakjában támadt fel. És ez az újabbkori renaissance szintén a képzőművészeti nagy forradalom után tudta a grafikai iparágakat meghódítani, ahol azonban teljesen egyedül uralkodó kényurrá lőn.

Az újabb kor kezdete visszanyulik még a múlt évszázad 80-as éveinek elejére, mikor is francia,

A LÉLEK ISMERETE

TANULMÁNY HAZAI ÉS
ANGOL BÖLCSELKEDŐK
NYOMÁN IRTA BERKES
ELEK HITTUDOR, ACADE-
MIAI NY. TANÁR

 BUDAPEST 1903

.. ANT BÉLA KÖNYVKERESKEDŐ KIADÁSA ..

6. ábra

Az előbbi két könyvboríték-czim modern irányban

u. n. naturalista festők újabb elveket kezdtek a festészetben meghonosítani, állítólag az e téren igen haladott és különlegesen alkotó japán művészet nyomdokain haladva. Habár, mint minden újabb igazság, e művészek törekvése is sok akadályra és ellenfélre bukkant, — különösen a régi klasszikus iskola hiveinek tömegében talált óriási ellenszenvre és visszatetszésre, — mégis csakhamar megnyerte a praktikus gondolkozású és józan fel fogású angol és amerikai művészeket is, kik újabb irányukat impresszionizmus, reálizmus, naturalizmus stb. műszavakkal jelezték.

Az újabb irány hívei a vén Európában egyre szaporodtak. Belátták, hogy az elmúlt klasszicizmus régi, elernyedtt, avult stylformái a modern kor keretébe már nem illők, azok jórészt elkorcsosodtak.

1893-ban Münchenben, a világ legnevezetesebb és legjelentékenyebb művészvárosában, kivált egy csoport a czéhbeli művészek ősi társaságából és *Secessio* (különválás) czimén új képzőművészeti társulatot alakított. A jórészt ifjú művészekből álló gárdának önállóság, eredetiség, az érzések őszintesége volt a jelszava.

Miután ezen újabb stylformáknak különösen a dekoratív művészet terén kínálkozott hálados és bő tér, így tehát a grafikai diszítés terén is, az újabbkori művészek egész raja lepte el a sokszorosító ipart. A nexus művész és könyvnyomtató között ismét helyreállott.

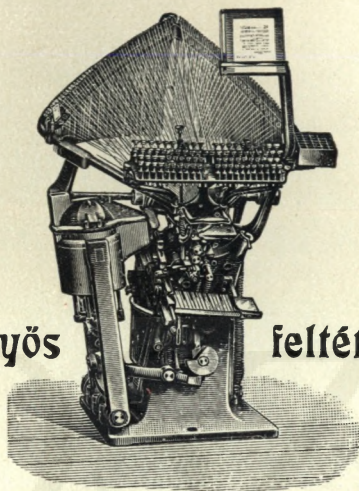
Minő elterjedést nyert és minő hódítást tett e művészi forradalom művészet és művészeti ipar terén, azt mindenkinek bő alkalma volt láthatni.

A nyomtató iparban elsőben is ezen szecsessziós művészi csoportok lapjaiban, minő a Jugend, Pan, Simplicissimus, Studio, Ver Sacrum stb., láttuk az új diszítő formákat.

Általánosan azonban csak fokozatosan terjedt, még pedig analogice a renaissance korával, első

Typograph

soröntő-szedőgép 15

Előnyös

feltételek!

Legolcsóbb, legegyszerűbb az összes szedőgépek között. ◊ Egyetlen gép, mely a könyvszedés minden kívánalmának megfelel. Legnagyobb munkaképességű gép bármily szedés-nemben. ◊ Divatos és szép betűkkel leggazdagabban felszerelt szedőgép. ◊ Egyedüli komplettöntő szedőgép az egész világon

Szártja: **Typograph** G.m.b.H.

Berlin NW. 87, Suttendorfstraße 17/20

Vezérképvisező az Osztr.-
magyar birodalom részére:

Polacsek Frigyes

Bécs-VI, Theobaldgasse Nr. 8

Sürgőnyczim: Graphikus Wien

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KNER VILMOS

könyvkötészete . .

BUDAPESTEN

V., LIPÓT-KÖRUT 17.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Elvállal minden e
szakba vágó mun-
kát a legdiszesebb
kivitelben. Töme-
ges rendeléseknél
a legolcsóbb árak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

bevonulását a könyveken, ezek betűin és diszitő ábráin kezdte, innen terjedt, hogy gyökeres reformjával visszaadja a nyomdai diszitést igazi hivatásának.

DE VINNE THEODORE LOW amerikai nyomdász és nyomdai szakíró volt az első, ki e téren, mint reformátor lépett fel és legelső fontos teendőjének látta a közel másfél évszázadon át művészi befolyást nélkülöző és teljesen elkorcsosodott betűk ujjaalkotását. A mai román, romana stb. elnevezések alatt ismeretes betűk mind DE VINNE betűinek javított — némely esetben gyökeresen elrontott — utánzatai.

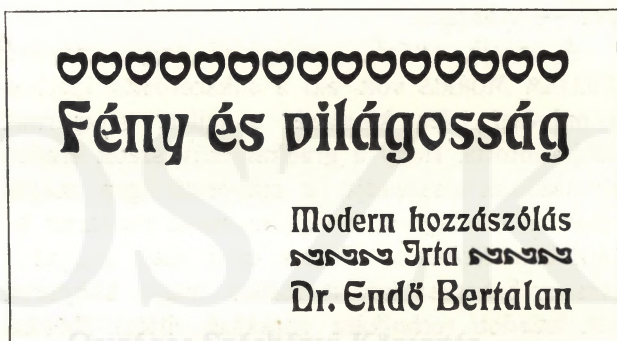
A másik uttörő a világhírű angol művész, WILLIAM MORRIS volt, aki a sokszorosító iparban a művészi izlés kihalását a fejlett gépiparnak tulajdonította. Hogy a grafikai művészetet eredeti hivatásának visszaadja, a művészet igen magas fokán álló, világhírűvé vált nyomdát rendezett be 1891-ben *Kelmscott Presse* cím alatt, melyet a verseny behatása következtében mégis kénytelen volt haladott technikájú gépekkel ellátni. MORRIS könyveiben archaizmus mutatkozik, amennyiben visszatért a Gutenberg-korabeli modorhoz; azt hirdette ugyanis, hogy azon kor tipografusai, valamint a könyviró páterek fejlettebb izléssel bírtak a könyvdekoráció terén. WILLIAM MORRIS nemcsak ábráit, hanem betűit, diszitő anyagjait, könyvének ékesítő részeit, mind maga készítette, hogy így azok egyöntetűségét a styl tekintetében megőrizhesse. Betűi — a Golden-type, a Troy-type, a Chancer-type — a kézzel írott könyvek betűi nyomán készültek; az általa készített diszek a betűöntődék által még most is nagy előszeretettel utánóztatnak. Hű segitőtársai voltak BURNE JONES EDWARD és a nálunk is ismert WALTER CRANE hirneves illusztrátorok.

A németeknél — hol ebben a korban még erősen uralkodott a szabad irány — JESSEN PÉTER

kiváló szakíró fáradozásának sikerült az új irányt a grafikai diszítésbe bevezetni. Ma már a németeknek tömegtelen sok művésze foglalkozik a grafikai dekorációval, részben mint illusztrátor, részben mint betűrajzoló.

E téren különösen ECKMANN említendő, ki az eddigi betűképektől teljesen eltérő, a fraktur és antika között álló betűket és hozzá alkalmas diszeket alkotott. (7. ábra és a Typograph-szedőgép, valamint POLLACSEK FRIGYES bécsi cég hirdetésén.)

A grafikai diszítés óriási reform-munkájában

7. ábra

Eckmann-betűk és diszek a Rudhard-féle öntödéből.

hazai művészeink nagy része is kivette a maga részét szebbnél-szebb illusztrációval; sajnos a betűrajzolás terén hazai művészszel eddig nem dicsekedhetünk. E keretben azonban ki kell emelni CZAKÓ ELEMÉRT, ki fáradhatlan buzgalommal és messzemenő irodalmi működéssel igyekezett a könyvpiari diszítés színvonalát hazánkban emelni.

Az új irány elsőben is diszitő anyagainkat alakította át; az állat- és növényvilág eddigi ideális formái (8. ábra) habár stylizált módon, de a természeteset inkább megközelítő alakban tűntek fel (9. ábra), míg végre napjainkban már csak alig használatnak, helyet adva a csak mérsékelten éke-

sített, művészi ecsetvonásra emlékeztető, vékonyabb vastagabb vonalaknak (10. ábra).

A meglevő diszítések minden kifejezett styltől távol állanak, ugyszintén az ezen irány modorában készült ábrák is, hanem azok, a fekete és fehér

8. ábra

Régi irányú ékítmények

9. ábra

Modern ékítmények

tónus erős kihasználásával, vonaltechnikával vagy árnyképszerűen vannak rajzolva. Leginkább szembe-tűnik az alábbi két ábrán. A 11-ik ábra a klasz-

10. ábra

Divatos vonal-ékítmények

zikus iskola renaissance-stylusában rajzolt fejléczet mutat, míg a 12-ik ábra a modern irány minden ismérveit magán viseli.

Maga a sorelhelyezés is megváltozott; eltűnt a czimeknek sorokká alakítása, mennyiben most már nem is annyira czimsorokról, mint inkább

czimmondatokról és ezek csoportosításáról lehet szó (6. ábra). A háromsor-szabálynál bemutatott sorok most már így módosultak:

MAGYAR KÖNYV-
NYOMDÁSZOK 獎 獎
ÉVKÖNYVE 獎 獎 獎

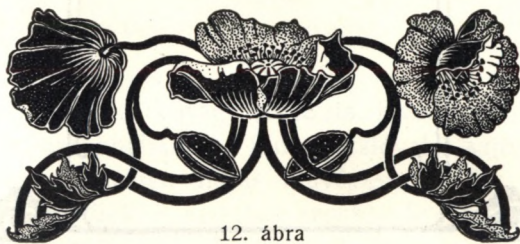
A nyomdai diszítésben megszűnt minden mes-
terkelt, a körívbe vagy rézsut erőszakolt sorok.

11. ábra

Renaissance-stylusban rajzolt fejléc

Irányelvvé lett minden munkánál: a papíros sík felület, melyen élnkíteni és nem domborítani kell. A plasztika a kőfaragóké, mert azok nyers anyagját csak ily módon lehet diszíteni.

12. ábra

Divatos ábra Schelter & Giesecke betűöntődjéből

E nagy reformok által nemcsak tetszetősebbé, nyugodtabbá, céljának inkább megfelelővé tétetett a mesterszedő munkája, hanem az végtelenül meg is könnyítettett, amiről későbbiekben bőven lesz alkalmunk meggyőződni.

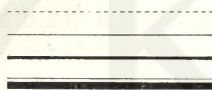
RAJZ A MESTERSZEDÉSBEN.

A mesterszedőnek okvetlen rajzolni kell tudni. A rajzolás a mesterszedésnek igen hasznos, ugy-
szólva nélkülözhetlen segédeszköze.

A mesterszedő gondolatban ép úgy megfogal-
mazza munkáját, mint az író és miként ez megirni-
valójáról vázlatot készít, akként szükséges, hogy a
mesterszedő is papírra rögzítse az agyában meg-
fogamzottakat.

A nyomdászatban szükséges rajzolást mindenki
könnyen elsajátíthatja magánuton. Aki még sohasem
rajzolt, szerezzen be magának valami olcsóbb mér-
tani tankönyvet, ennek nyomán a geometriai rajz
alapelemeit megtanulhatja.

A rajzoláshoz következő eszközökre van szük-
ségünk: kisebb körző-készletre,
szögmérőre, rajzsinre, három-
szögvonalzóra, későbbiek folya-
mán néhány vízfestékre, még
pedig legalább is következőkre:
fedő fehérre, krómsárgára vagy

13. ábra

Különféle vonalak

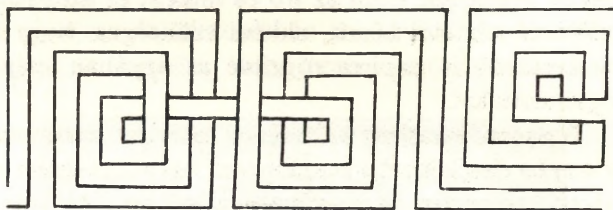
gummi guttae-ra, párisi vagy berlini kékre, karminra,
ultramarinra, cinóberre és terra di Siennára. Rajzo-
láshoz legjobb a 3-as számú Hardtmuth-íron és a
felesleges vagy hibás vonalak eltávolításához nem
nagyon kemény fehér dörzsgummi.

A rajzolást a vonalak megszerkesztésével kell
kezdeni; ezekhez bőven van minta a nyomda lénia-
szekrényében. Első rajzkísérletünk a vonalzóval vont
szakgatott (pontozott), vékony (finom), vastag
(félkövér, kövér), vastag és vékony (keret) vonalak
legyenek (13. ábra).

Mikor már a vonalak rajzolásában kellő jár-
tasságra tettünk szert, következik a vonalaknak
különféle részekre való felosztása, majd különböző
szögek és az idomok megszerkesztése, minők a
háromszög, négyszög, ötszög, hatszög, stb., a kör
szerkesztése; kellő begyakorlás után áttérhetünk a

geometriai alakokból álló könnyebb ékitmények rajzolására, minő a mäander-szalag (14. ábra), az arabeszk (15. ábra), stb. Az eddig ismertettek a mértani rajz körébe tartoznak.

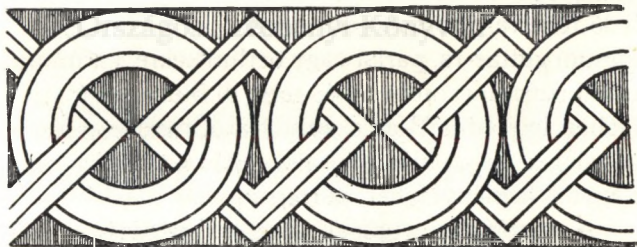
Ezután következik a nyomdászatban annyira

14. ábra

Mäander-szalag

fontos szabadkézi rajz, amit különböző irányu egyenesek, majd a párhuzamos vonalak rajzolásával kezdünk, de most már nem vonalzóval, hanem szabadkézzel húzzuk azokat; ezután a szabadkézzel

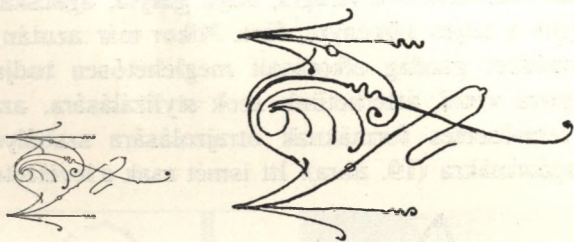
15. ábra

Arabeszk-diszítés

rajzolandó törött és mozgalmasabb vonalak következnek, minő a hullámos, a csigavonal stb. stb. A szabadkézzel való rajzolás további folyamán ismét a nyomda ad dus minta-anyagot, mert minden ékitmény, minden betüöntöde mintakönyve elég jó rajzmintát ad, ugyanis gyakorlatképen ezeket igyekezzünk többszörösen nagyított alakban meg-rajzolni (16. ábra).

Aki ezután még tovább akar menni a rajzolásban, megkezdheti a különféle mértani idomok perspektív rajzolását, azaz az egyszerűbb testeknek bizonyos távolságból való megrajzolását úgy, amint azok szemünk előtt feltűnnek (17. ábra).

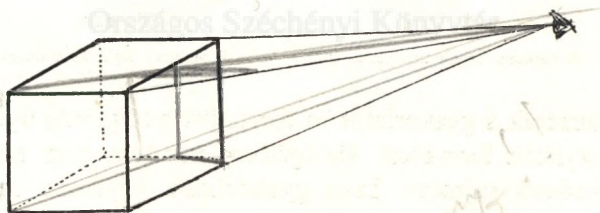
Igy a 17. ábrán a koczkának csak az erősebb

16. ábra

Betűöntődei ékítménynek nagyobb alakban való megrajzolása.

vonalakkal megrajzolt lapjai látszanak, míg a pontozott vonalakkal jelzett lapok a néző szemei előtt el vannak fedve. Mint ez már a koczkán is látható, a perspektív rajzolásnál a természetben vízszintes-

17. ábra

A koczka távlati rajza

nek látszó vonalak rézsut rajzoltatnak, mert szemünk ezt így látja, amit optikai csalódásnak nevezünk. Ugyancsak a szemnek optikai csalódása, hogy a párhuzamosan futó vonalak a távolban összemenni látszanak, így a vasuti sín, a faszor, koczkánknál a felső lap. A távlati rajzban a fénynek a testek mögötti árnyékára figyelemmel kell lenni, amely árnyék rendszeren kétféle, u. m.: a testeken látható saját és a mögöttük levő vetett árnyék.

Aki az ornamentika terén önállót akar alkotni, annak a természet nyújtja a legtöbb és legjobb mintát. Egy-egy fa- vagy viráglevél megrajzolásával kezdjük a természet után való rajzolást (18. ábra). Egy és ugyanazon levelecske más-más oldalról vagy helyzetben, más-más alakot ad. A levelecske után áttérhetünk a virágra, majd galyra, ágacskára végül a teljes növényre, fára. Mikor már azután a természet gazdag alkotásait meglehetősen tudjuk papírra vetni, áttérhetünk azok stylizálására, azaz a természetes formáknak átrajzolására szabályos alapformákra (19. ábra). Itt ismét csak a levélzeten

18. ábra

A repkény levele természet után

19. ábra

A repkény stylizált alakban

kezdjük a gyakorlatot és folytatjuk addig, míg ilyen stylizált formában kielégítően mindent meg nem tudunk rajzolni. Ezen gyakorlatok folyamán már a vízfestékeknek is hasznát vehetjük, igyekezvén a növényzetnek eredeti színeit rajzunkon lehetőleg hűen visszaadni. Ennél czélszerűbben semmiféle tankönyvből sem tanulhatjuk meg a későbbiek folyamán olyan fontos színharmóniát.

Az a mesterszedő, aki a rajzolásban eljutott eddig, nem csak a betüöntődék által gyártott holt anyagot tudja számtalan változatban ügyesen és helyesen kihasználni, hanem még az ornamentális díszítés terén önálló alkotásra is fog törekedni és erre a rajzolásban elsajátított kézi ügyessége megadja a képességet.

C. ANGERER & GÖSCHL

CSÁSZ. ÉS KIR. UDVARI PHOTO-
CHEMIGR. MŰINTÉZETE

BÉCS, XVI/1.

TÁVIRÁTCZIM: CANGERER, WIEN

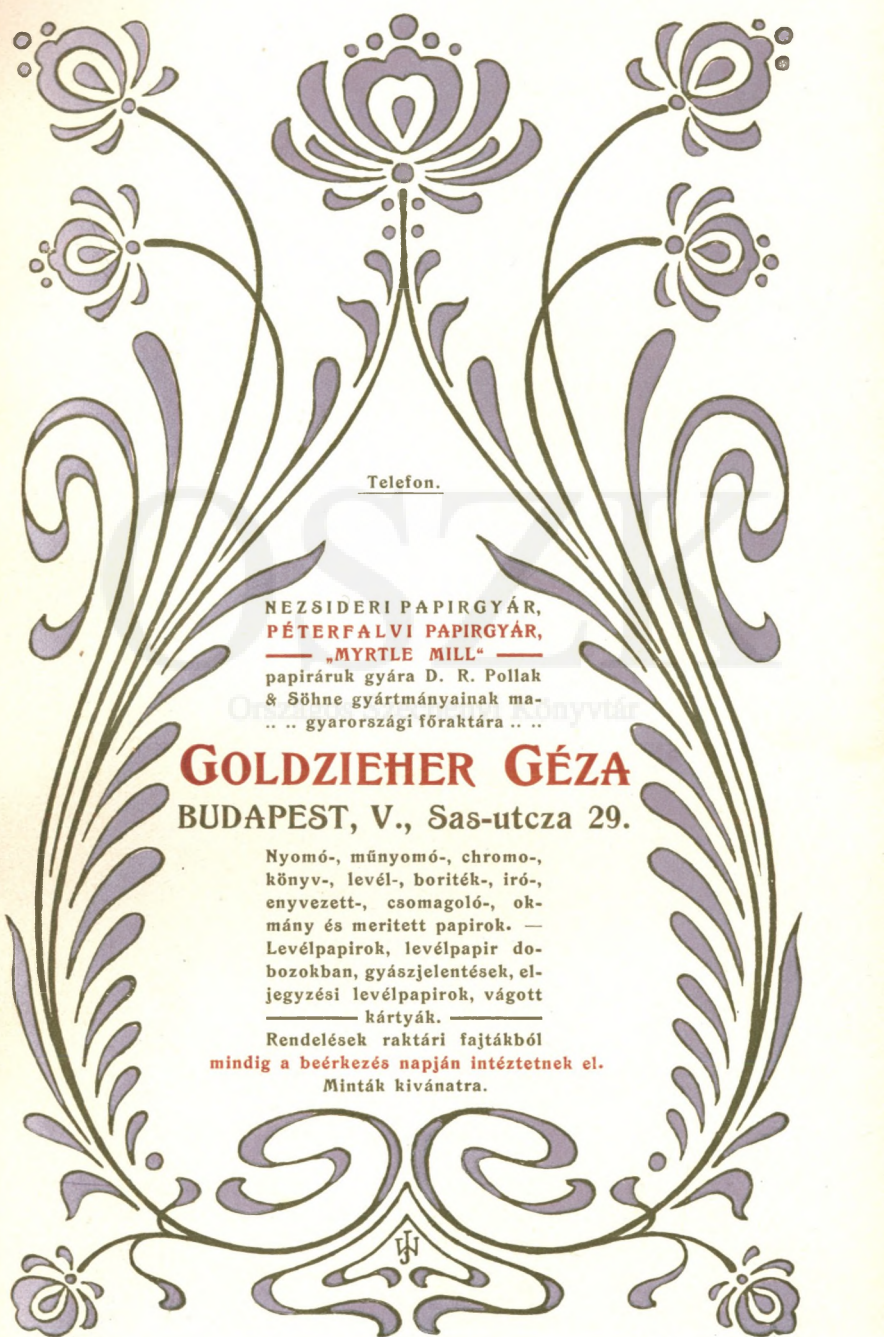
TELEPHON 14834.

KÖNYV- ÉS DOMBORNÝOMÁSÚ CLICHÉK HORGANYBÁ,
SÁRGÁ- VAGY VÖRÖSRÉZBE ÉS ACZÉLBÁ. ÚJ, SZABÁ-
DALMAZOTT AUTOTYPIAI ELJÁRÁS. MŰVÉSZI KIVITELŰ
HÁROM- S NÉGYSZÍN-NYOMÁS. PHOTOLITHOGRAPHIAI
ÁTNYOMÁSOK. RAJZ-ANYAGOK KÉSZÍTÉSE, SZABAD.
SZEMCSÉS- ÉS SÁBOLÓ-PÁPIROK, KRÉTÁK ÉS TUSSOK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Telefon.

NEZSIDERI PAPIRGYÁR,
PÉTERFALVI PAPIRGYÁR,
— „MYRTLE MILL“ —
papíráruk gyára D. R. Pollak
& Söhne gyártmányainak ma-
... .. gyarországi főraktára

GOLDZIEHER GÉZA

BUDAPEST, V., Sas-utczá 29.

Nyomó-, műnyomó-, chromo-,
könyv-, levél-, boríték-, író-,
enyvezett-, csomagoló-, ok-
mány és meritett papírok. —
Levélpapírok, levélpapír do-
bozokban, gyászjelentések, el-
jegyzési levélpapírok, vágott
— kártyák. —

Rendelések raktári fajtákból
mindig a beérkezés napján intéztetnek el.
Minták kívánatra.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Fontos még, hogy a mesterszedő a klasszikus styleket és a művészettörténelmet alaposan tanulmányozza. De igen hasznos az, ha minden körülötte levő dísz- és használati tárgyakat behatóan megfigyel. Igen bőséges és használható motívum-gyűjteményre tehet szert.

Az olyan motívumokat, melyeknek alkalmazását, vagy legalább az ahhoz hasonló módon való elkészítését jónak látjuk, e célra magunkkal hordott

20. ábra

Egy notes-könyv táblája után a vázlatkönyvbe rajzolva

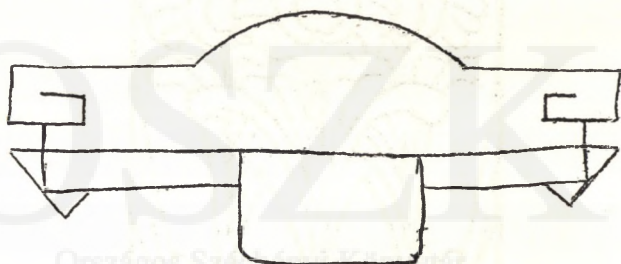
kisebb vázlatkönyvbe rajzoljuk. Alkalom adtán ezeknek igen jó hasznát vesszük (20. ábra).

Ilyen motívum-gyűjtés alapján készült a GOLD-ZIEHER GÉZA-féle hirdetés kerete, mely magyar motívumok nyomán és a JOHANNISBERGI GÉPGYÁR hirdetése, mely egy butor-árjegyzék tükörkerete után rajzoltatott.

A rajzolásban való továbbképzéshez a gyakorlat a legjobb mester. Lássuk azonban most már, minő hasznát vehetjük rajztudásunknak a munkánál.

Fennebb arról volt szó, hogy a rajz a gondolatunkban megfogamzott eszméknek papírra rögzítésére szolgál, mert elkészítendő munkánkról így vázlatot készítünk. A teljesen elkészített vázlatrajz azonban még azon előnyt is nyújtja, hogy így munkánkat mintegy készen látjuk magunk előtt, azt alaposan áttanulmányozhatjuk, láthatjuk az összhatást és az esetleg szembetűnő hiányokat most könnyebben kijavíthatjuk, mint a kész szedésben.

A mestermunkához tehát elsőben is teljesen kidolgozott vázlatot kell készítenünk. Még pedig azon papír nagyságának megfelelő alakra, melyre az adott munka készül, néhány futólag odarajzolt

21. ábra

Kusza vonásokkal megrajzolt nyersvázlat

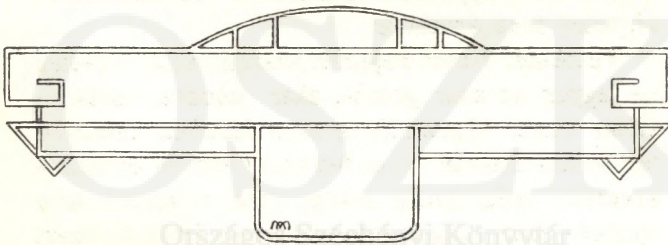
vonallal odavetjük azt, mit szedni, illetve rajzolni akarunk. Ezt nyers vázlatnak nevezzük (21. ábra).

Azon esetben, mikor könnyebb munkáról van szó, melyen csak mérsékelten van diszítés alkalmazva, vagy csak néhány sorból áll, ezen nyers vázlat céljának teljesen megfelel, de ha a munka szövevényesebb, okvetlen minden részeiben teljesen elkészített vázlatra van szükség (22. ábra).

Ezen esetben a vázlatkészítéshez az adott papíralaknál jóval nagyobb rajzpapírt vagy kartont használjunk. Elsőben is rajzoljuk meg a rajzlap szélességének és hosszának közepét, hogy ekkép vázlatunk annak közepére jusson. Az adott papíralakon szintén hasonlóképen megrajzoljuk széltében és hosszában

a közepét és most a papíralakot felrajzoljuk a rajzlapra az előbbinél valamivel erősebb, de azért nem nagyon erős vonalakkal, mert a gyenge vonalat könnyebb eltávolítani a dörzsgummival. Ezután a szedés legnagyobb szélességét (margo) rajzoljuk fel, hogy azt kellőképp áttanulmányozhassuk.

Ezek után az alkalmazandó ábrákat, nagyobb diszitéseket, fősorokat vékonyabb papírra nyomva, felragasztjuk oda, ahol alkalmazni kívánjuk. Nemcsak sok felesleges munkát takarítunk meg azzal, ha ezeket nem rajzoljuk meg, hanem a nyomdai úton nyert sokkal tetszősebb és tisztább levonat az áttanulmányozásnál is jobb, mintha azok esetleg

22. ábra

A szemben levő nyersvázlat pontosan megrajzolva

kusza vonásokkal lennének megrajzolva. Kisebb dolgok kézzel közvetlen a rajzlapra is rányomhatók.

Fontos a fősorok leszedése és felragasztása, mert diszitéseinket ahhoz kell alkalmaznunk. Mikor már minden fel van ragasztva, megkezdhetjük a diszitések rajzolását, előbb csak nagyon vékony vonalakkal, hogy az esetben, ha módosításra volna szükség, a törlő gummival könnyen eltávolíthatók legyenek. Mikor a rajzolt vonalak megfelelő voltáról meggyőződünk, előbb czeruzával erősítjük meg ezeket, hogy a végül eltávolítandó segédvonalaktól megkülönböztethetők legyenek, majd a teljesen kész rajzot finom kínai tussal kihuzva, a feleslegessé vált segédvonalakat eltávolítva, kész rajzot kapunk.

Azon esetben, midőn többszínű kivitel van tervbe véve, a felragasztandó ábrákat és diszeket igen kevés festékkal, egészen szürkén készítjük és így ragasztjuk fel, ezáltal ezek is színezhetők lesznek. A rajznak tussal való átrajzolásánál egész vékony vonalakat használunk, mert így a színezést nem zavarják, sőt éles körvonalat képeznek.

Lehet a színezést a kész szedésről nyert levonaton is megállapítani, de a többszínű munkáknál sokkal czélszerűbb ezt már a vázlaton egész pontosan meghatározni, mert így azok is kellően áttanulmányozhatók és könnyen megváltoztathatók.

Színezéshez vízfestékekből a fennebb említett színek használandók. Ezek a színek teljesen elegendők, mert vegyítéssel ezekből a színváltozatok végtelen sora érhető el.

Festésnél finom hajecset használandó; a festék — legyen az akár gomb-, akár tubusos festék — előbb vízzel higitandó, azaz a festékes csészébe tett vízhez ecsettel kevés festéket veszünk és összekeverjük, még pedig addig, míg a kívánt szín meglehetősen világos árnyalatát nem értük el. Azért keverjük hig (világos) festéket, mert ezzel könnyebben dolgozunk; ha ugyanazon szín sötétebb árnyalatban kell, ezen sötétebbre színezendő felületet ugyanazon festékkal fessük többször át. Sem egymásra, sem egymás mellé az előbb festett szín teljes megszáradása előtt festeni nem szabad, mert foltos lesz. Egyébként színezésnél úgy kerülhetjük el a foltokat, ha mindig kevés festéket véve az ecsetbe, a rajzlapot ferdén tartva, a festéket az ecset előtt toljuk lefelé.

Betüknek rajzolására a mesterszedő a legritkább esetben vállalkozzék, akkor is csak úgy, ha meglevő betüknek megnagyobbításáról van szó. Emberi alakok megrajzolására a mesterszedő sohase gondoljon, ez már erősen a művészet körébe vág és az emberi alakot rajzoló művésznek is alaposan kell tanulmányozni az emberi test anatómiáját.

A MESTERSZEDÉS.

A mesterszedés tulajdonképeni alapja a könyvszedés (sima szedés, kompressz-szedés). Csak a jó könyvszedőből válhatik jó mesterszedő. Megjegyzem itt, hogy a könyvszedő megítélése nem a szedett sorok mennyiségétől, hanem a minőségétől függ. A pontos, figyelmes kizárás és a hibátlan szedés ismertetik a könyvszedő minémüségét. Aki ezeknek az alapfeltételeknek megfelel, abból némi tanulással, gyakorlattal, lehet mesterszedő.

Mikor a mesterszedő munkáját átveszi, megkapja annak papírját és alakját is. A papír tudása igen szükséges, mert másként kell dolgozni sötét és másként világos színezésű papíron; a világos színű vagy fehér papíron igen szépen hatnak a vékonyabb betűk, a gyengédebb színek is, míg sötétebb színezésű papíron a markáns betűkkel és diszekkel, mélyebb színekkel érhetjük el a kellő hatást. Ugyanez áll a meritett papírra is, ezen papír a papírgyártásnak azon korából származik, mikor még azokat géperő nélkül, kézzel meritették; ez időben pedig a könyvnyomtatók csakis markáns, erős vonaltechnikájú betűket ismertek; egyébként ezen papír már a nyomás miatt is megköveteli az erősebb betűket. Merített papíron legszebben hatnak a fekete és vörös színben nyomott góthikus betűk. (Lásd a kék papírra ragasztott mellékletet.)

A mesterszedő munkájának még külső alakja is legyen megfelelően diszes: legyen az minél kevesebb darabból álló, tömör; a sorok és ékitmények kizárása lehető legpontosabb, mert csak így lehet arról rendes munkát előállítani, különösen akkor, mikor több színben való nyomásról van szó.

Azon esetben, midőn a mesterszedő maga állapítja meg a formátumot (alakot), igyekezzék a munka céljának leginkább megfelelő modern alakot adni. Ezért is és a munka kellő elkészíthetése érdekében, mielőtt a mesterszedő a munkához fog, tanulmá-

nyozza alaposan át a kapott kéziratot; ha szükséges és a körülmények ebben őt nem gátolják, módosítsa esetleg azt — természetesen a lényeg meghagyásával — úgy, ahogy azt a munka helyes és szabályos kivitele megkívánja; maradjon azonban eleve is irányelv az, hogy a *szöveg fontosabb, mint a diszítés* és ne feledjük azt sem, hogy a helyesen megválogatott, egyöntetű betűkből szedett sorokkal szebb dekoratív hatás érhető el, mint az ékitmények tulzsufolásával. Egy-két helyesen alkalmazott egyszerű vonal némelykor többet ér, mint a legdiszesebb ékitmény.

Kellőleg áttanulmányozva a kéziratot, körülbelül megállapítjuk a betűfajt, melyből próbakép, kizárás nélkül, leszedjük előre a fősorokat, meggyőződve így arról, vajjon ezek célunknak megfelelőek-e, azután elkészítjük a már ismert módon előbb a nyers-, majd a kiviteli vázlatot. Szabály legyen az, hogy *minden munkáról* vázlat készítendő. Az a látszólagos idővesztés igen bőven megtérül a munka folyamán.

A mesterszedő munkája folytonos számolásból áll, minden darabkát számítás alapján szed fel s így munkájának minden részét bizonyos meghatározott rendszerre (system) szedi; mindenkor vízszintesen fekvő hajóra szedjen, mert e munkánál megeshetik, hogy előbb kell a diszítés alsó részét megszédni és azután a felsőt. Mindazon esetben, mikor a munka keretbe foglalva, diszítve lesz, ez szedendő meg előbb és csak azután a szöveg, már pedig ez csak vízszintesen fekvő hajón lehetséges.

A pontos munka érdekében feltétlenül fontos, hogy ott, hol rövidebb és hosszabb kizárások — térzők (Durchschuss), ürpótlók (Steg) — vonalak, stb. szedetnek, ezek mindenkor egymás között váltakozzanak, azaz egyszer a rövidebb legyen alul, vagy jobbról, másszor a hosszabb.

A mesterszedőnek nemcsak a szavak között levő hézagok egyenletes elosztására kell figyelemmel

lenni, de különösen fontos teendője, hogy a betűk verzálisából szedett soroknál az egyes betűk egymástól távolságát szabályozza, egalizálja.

Igy ebben a sorban:

TATATÓVÁROS

a betűknek rendszeres testre való öntése következtében a T és A, valamint a V és A között sokkal nagyobb hézag látszik, mint egyebütt, noha azok közvetlen egymás mellé vannak szedve. Ezeknek egalizálására kétféle módunk van. Ha a sor szélességében elegendő hely van, megfelelő vékonyságú kizárásokat, spácziumokat rakunk azon betűk közé, melyek egymáshoz közelebb esnek, mely módszerrel most már a fenti sor így néz ki:

TATATÓVÁROS

Ha nincsen elegendő helyünk, akkor bizony drasztikusabb segédeszközökhöz kell folyamodnunk és azon betűkből, melyeknél az üresség lenn van, alulról, azoknál pedig, melyeknél fenn van az üresség, felülről kell valamennyit finom reszelővel kireszelni (23. ábra) és az ily módon kireszelt betűket horonyszerűen egymásba illeszteni. Mindenesetre vigyázni kell, hogy reszelésközben a betű képét meg ne sértsük. A fenti sor ezen művelet után így néz ki:

TATATÓVÁROS

Azon esetben, midőn tulajdonneveket szedünk verzál betűkkel, megtörténik, hogy az első betűket kapitálchen-szerűen nagyobb fokozatból szedjük; ilyenkor ezt kizárásokkal úgy rakjuk alá, hogy a betűk alsó vonala vízszintesen egyenlő legyen; például:

BUDAPEST helyesen BUDAPEST

A modern szedésben megесik, hogy ezen kezdőbetűk a felső vonalon állanak egyformán, ilyenek

a kezdőbetűk a DESSAUER ÉS MÁRKUS cég hirdetésének fősorában.

Mindenesetre kerülendő a furás-faragás, a mesterszedő legyen *szedő* és ne kovács, a mai divat feleslegessé teszi a keretdarabok, vonalak stb. rombolását; ma már szép az egyszerű is és úgy a kezdő, mint a haladó fontolja meg, hogy minél egyszerűbbet alkot, annál könnyebb a munkája és sokkal szebb ez, mint a mesterkélt eszközökkel elérni vélt diszes. Az egyszerű szedés hatásos volta kellőleg szembe-tűnik az ANGERER & GÖSCHL cég hirdetésében, melyben a sorok alá nyomott vörös vonalak képezik az egész dekorációt.

Még a betűk és ékitmények megválogatásáról kell egyet-mást elmondani. Minden munka célja

23. ábra

Egymásba reszelt betűk

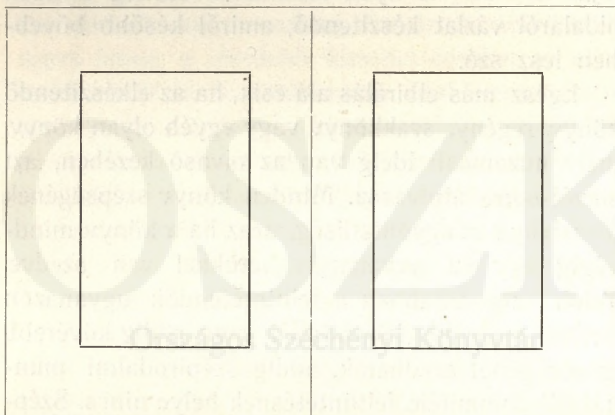
és időszerűsége is figyelembe veendő. Nézzünk elsőben a célzott illetőleg példát: bizonynyal visszatartó lenne, ha valami báli meghívó gyászt jelképező ábrával lenne díszítve; épp ilyen lenne az

is, ha a tavaszt tárgyaló munkát téli hangulatot mutató ábra díszítené. Időszerűségre is így van; bántó lenne, ha például a renaissance-korszakot tárgyaló munka barokk-szerű ékitményekkel díszítenék, mert hiszen a barokk a renaissance után évszázadokkal következett; viszont helytelen lenne pl. olyan könyvben, mely a rokoko-stylt ismerteti, góthikus vagy hasonló diszek alkalmazása, mert a kettő közt sok idő fekszik.

Még csak a mesterszedő helyét illetőleg jegyzek meg itt egyet-mást. A mesterszedő helye legyen kényelmes, világos; szedőhajójának vízszintes fekvéséhez legyen alkalmas állványa, azonfelül legalább két szekrénynek egyidőben való feltehetéséhez alkalmas helye. A mesterszedőnek pedig kötelessége e helyet tisztán tartani, még szedés közben is a sok heverő lim-lomtól óvni.

Ezek volnának általánosságban azon szabályok, mit a mesterszedőnek tudnia kell. Most pedig térjünk át a speciális mestermunkákra, noha e szó tág fogalmánál és a napjainkban tapasztalható bő, sőt mondhatni, nap-nap után bővülő munkakörnél fogva a mesterszedést egyes ágakra részletezni szinte lehetetlen. Mindazonáltal megkísértem a mesterszedés néhány ágazatát megismertetni és azokat a mindennapi életből vett gyakorlati példákkal érthetőbbé tenni.

Ismertessük meg elsőben is a modern és szabály-

24. ábra

Könyvoldalak vázlatrajza, a finom vonal a papírt jelzi

szerű *könyv készítési módját* azon pillanattól kezdve, mikor a tördelő (metteur-en-pages) a megszedett és kijavított hasábokat oldalakká való átalakítás (tördelés) végett megkapja. A munka különben már szintén ott kezdődik, mikor a kéziratot megkapjuk, mert itt is át kell azt tanulmányozni és csak úgy vázlatot készíteni, mint egyéb munkából, de nem kell az egész műből, hanem, elég vonalakkal megrajzolt négyszöggel jelezve, két szemben fekvő oldalt megrajzolni (24. ábra), t. i. két ilyen szemben fekvő oldal képez egészet, azaz ez adja a teljes képet, mert a könyv is így fekszik a szemlélő előtt. Ezzel

már megállapítottuk az oldalak hozzávetőleges nagyságát, most már csak azt kell figyelembe venni, minő czélt szolgál a könyv, pl. ha az árjegyzék, vagy bizonyos árucikknek egyébként való reklámszerű ismertetése, ugy abban erősebb, kiemelkedőbb szavak, sorok szedendők, amennyiben tapasztalt dolog, hogy az ilyen csak futólag fekszik az olvasó előtt, annak áttekintésére hosszabb időt aligha szentel, így hát abban bizonyos dolgoknak első pillanatra fel kell tűnni, amiért is eleve meg kell határozni a feltüntetendő sorok és szavak betűfaját is. Miért is ilyen munkának esetleg minden oldaláról vázlat készitendő, amiről később bővebben lesz szó.

Egész más elbírálás alá esik, ha az elkészitendő könyv regény, szakkönyv vagy egyéb olyan könyv, mely huzamosb ideig van az olvasó kezében, azt sorról-sorra átolvassa. Minden könyv szépségének főszabálya az egyöntetűség, azaz ha a könyv mindvégig egy és ugyanazon betűkkel van szedve. Tehát míg amabban a feltüntetendők ugyanazon betűfaj nagyobb fokozatából vagy pedig kövérebb minőségéből szedhetők, addig szépirodalmi munkáknál semmiféle feltüntetésnek helye nincs. Szépirodalmi művek mindvégig egyforma betűvel szedendők, még fejezetczimekhez is elegendő a kisebb-nagyobb — de nem tulnagy — verzálisok alkalmazása. Téves dolog regényekben, elbeszélésekben a kurziv- vagy kapitälchen-betűk alkalmazása, mert az olvasó az értelemből következtet, a nevek pedig amugy is csak költöttek.

Hibás és határozottan elítélendő ama ujabban ismét több helyütt felmerült feltüntetésí mód, hogy a szavakat ritkítják. Ezzel éppen nem válik ez feltünőbbé és csak az olvasást nehezíti.

Szakkönyveknél és hasonló műveknél a nevek kapitälchennel, a szembetünőbb dolgok pedig kurzivval szedendők, mert ezek ilyen műben már fontosabb hivatással birnak. Fejezetek elválasztása

minden esetben lehet erősebb, mert itt bizonyos esemény, tárgy leírása fejeződik be és az olvasót figyelmezteti arra, hogy újabb fejlemény következik, tehát itt a szem, a gondolat pihenjen meg.

Már itt szükségesnek látom megjegyezni, hogy a könyvnek minden oldala a könyv szélével párhuzamosan futó zárt négyszöget képezzen. Hogy ez a fejezet kezdő és befejező oldalán miként érhető el, a későbbiek folyamán lesz ismertetve.

Minden könyvoldal a fennebb ismertetett módon megállapított alakzaton belül mindig bizonyos számú sort tartalmazzon, tehát nem szabad az oldalon semmit sem beosztani, hanem ha netán szükséges lenne, a rövidebb kimenet-sorokat az előző sorok szóközei összébbvonása által megszüntetni, vagy pedig a telt soru kimenetekből az előző kettő-három sor szóközeinek mérsékelt beosztása által rövidebb — azonban a szabályoknak megfelelően — a bekezdésnél valamivel szélesebb kimenetsort szaporítunk. Ismert dolog, hogy az oldalaknak kimenetsorral, fattyusorral kezdődni nem szabad.

Az oldalak számozása kétféle módon történik: lehet az egyszerűen folytatólag számozva vagy pedig az oldal fején a könyvczim, az író neve és a fejezetek, címe minden oldal fején megismételtetik; ez az élő oldalczim, amaz pedig az oldalszám.

A fennebb vázolt négyszögesítésre való törekvésben ha az oldalszámot a szöveg betűfajánál valamivel kisebb számmal egyszerűen a könyvoldal jobb és bal (páros oldalnál bal, páratlannál jobb) szélére vagy pedig minus közt középre szedjük, ez esetben úgy tekintjük, mintha az nem lenne és így az oldal sorai a kívánt négyszöget megadják. Lehet azonban az oldalszámot is vonalakkal vagy ékítményekkel kiegészítve teljes sorrá alakítani ilyenénkép:

Ez esetben ezek az oldal soraihoz közelebb állanak és ezek a négyszögbe szintén belevonatnak.

Az élő oldalczimek alkalmazása igen sokféle. Lehet azokat úgy alkalmazni, hogy a páros oldalon a szerző neve, a páratlanon a mű czime legyen:

2	<i>Arany János</i>	<i>Buda halála</i>	3
---	--------------------	--------------------	---

vagy pedig úgy, hogy minden oldalon a szerző neve és a cím is rajta legyen:

2	<i>Arany János: Buda halála</i>	<i>Arany János: Buda halála</i>	3
---	---------------------------------	---------------------------------	---

Sok esetben vita tárgyát képezte, alkalmaztassék-e az élő oldalczim alá vonal vagy nem. A modern könyvdekoráció szabálya az, hogy ha az élő oldalczim sorpótlókkal nincs teljes sorra kiegészítve, úgy okvetlen alkalmaztassék vagy vonal, vagy könnyebb, a betűfajnak megfelelő sor-ékitmény, mert az élő oldalczim a négyszögesítésbe mindig bevonandó, az pedig csak így érhető el. Ha az élő oldalczim sorpótlókkal telt sorra alakított, nem szabad többé az oldalszámozást fent elhelyezni, mert az csak zavarólag hatna, hanem legczélszerűbb ezt az alsó sarkon elhelyezni, hasonlókép a párost balról, a páratlant jobbról. Ez esetben szintén a négyszögön kívül esik.

Meg kell még jegyezni a minden iv első oldalán alkalmazandó normát. Ez az első oldal balsarkában a szerző nevét és a mű czimét tartalmazza, soha nagyobb betűfok, mint nonpareille ne legyen, inkább ha lehet, legyen kisebb; természetesen ugyanazon betűfajból, mint a szöveg, mert a szép könyv legfőbb feltétele, hogy az mindvégig *egyfajta betűkkel legyen szedve*. Ugyancsak az iv első oldalán, jobb sarkában van az ivjel (signatura) és a harmadik oldalon ugyanott az ivjel csillaggal. Ezek a könyvkötőnek szolgálnak utbaigázításul.

Még csak a jegyzetekről annyit, hogy ezek az oldal alsó részére szintén azon betűfaj petitjével, ha a szöveg is ebből lenne, nonpareillejével

szedendők, a szövegtől vonalkával vagy üres sorral választandók el. A csillagokhoz a zárjel alkalmazása felesleges, elegendő a csillag: * * * *. Ha ennél több jegyzet fordulna elő, úgy a szövegben, mint alul a jegyzetnél felső törtszámok szedendők így: ^{1 2 3}.

Lássuk még az illusztrált művek előállítási módját.*

A fotomechanikai eljárások nap-nap után való haladása, tökéletesbitése, lehetővé tette a könyveknek illusztrációkkal (ábrákkal) való dusabb diszítését, tetszetősbé tevését, a szövegrésznek könyvben átérthető megmagyarázását az ábrakon bemutatott tárgyak, események által.

A könyvek illusztrálásának története visszanyulik abba az időbe, mikor azok még kézzel íratlak, a hozzávaló ábrák — esetleg több színben is — direkt a könyvbe szintén kézzel készítettén.

GUTENBERG találmánya a sokszorosítás mechanikai eljárását lehetővé tévén, gondoskodni kellett az elhelyezendő szövegmagyarázó vagy diszítő ábrák előállításának mikéntjéről is. E célra legalkalmasabbnak látszott a már akkor a tökéletesség bizonyos fokán levő fametszés, mely évszázados mult után uralmát — újabb időkben támadt számos versenytársával szemben — fentartotta.

Különösen a fényképészet feltalálása után akadt a fametszésnek (xylographia) ebben hatalmas versenytársa, azonban teljesen kiszorítani nem tudta és aligha fogja valaha is.

A fametszés és fotomechanika (cinkográfia, autotypia) után galvanoplasztikai uton vagy tömöntéssel, már csak amazokról nyert ábrákat (cliché) ismerünk. Megjegyzendő, hogy a fotomechanikai eljárásoknak — az eredményt többé-kevésbé befolyásoló — számos módja van.

A mult században beállott művészi és műipari

* Az itt következő rész a Könyvnyomdászok Szakköre által az Ács Mihály-alapból pályadíjazott cikkem, a *Grafikai Szemle* 1903. januári és februári számából van átvéve.

stylfejlődés a nyomdászatban is hatalmas hullámokat vert. Nemcsak a mestermunkák eddigi merev, erősen sablonszerű külsejét gyurta át művésziessebbé, céljának inkább megfelelőbbé, hanem a könyvkiállítás terén is hatalmas reformokat szült. A könyveket — e művészies cél tudatában — modernné, diszesebbé, hogy, úgy mondjam, kedvesebbé tette.

Ezeknek tudatában az illusztrációs mű töredelje ma már nem elégedhetik meg az ábrák sablonszerű elhelyezésével, hanem törekednie kell azokat célszerűen, a szöveg megfelelő helyén elhelyezni, súlyt fektetvén arra, hogy azok a szöveggel kontaktusban álljanak, a papír sík felületén — egyetemben a betűkkel — *dekoratív hatást gyakoroljanak*.

Tudvalevőleg a könyvkészítésben is érvényesülő és helytelenül *modern irány*-nak nevezett újabb styl formái — megfelelően a papír négyszögletes formáinak, — feltételezik, hogy a benyomott felület szélei minden oldalról parallel fussanak a papír széleivel, úgy hogy a benyomott felület mintegy zárt négyszöget képezzen.

Már most ennyi alapismerettel, némi izléssel és megfelelő tudással neki foghatunk a mű tördelésének. Természetes dolog, hogy ez igen lelkiismeretes munkát igényel, nemcsak a tördelő által az ábrák mellé elhelyezett, keskenyebbre alakítandó sorok, hanem az ábráknak ugyancsak pontos ki zárása miatt is, mert hanyag munka esetén a nyomásnál a gyakori piszkolódás (spiess) igen sok kellemetlenséget okoz.

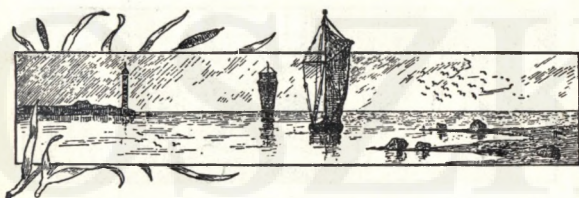
Mielőtt még szorosabban vett tárgyunkra áttérnénk, meg kell azt tudnunk, minő célzt szolgál az illusztráció? A felelet könnyű. Az illusztráció a szövegrész magyarázatára, könnyebb megérthetéseire szolgál; mert míg a szöveg az eseményeket, tárgyakat rövidebben, vagy hosszabban körülírva állítja lelki szemeink elé, addig az ábra azt

megeleveníti, pozitív alakban, a lehető hű eredeti alakjában mutatja meg testi szemeinknek. Tehát képletesen szólva: a szöveg körülírt rajz, az ábra pedig néma írás.

Sok esetben azonban nem a szövegrész magyarázatára, hanem annak diszesebbé tételére szolgál az, így pl. a fejléc, a záródisz.

Már most áttérhetünk munkánkra. Vegyük példának, hogy az valamely pazarul diszitett regény.

Feleslegesnek hiszem szélességről, magasságról írni, nemcsak azért, mert ez — különösen a modern iránynál — folyton változó, hanem azért is, mert ez már eléggé ismeretes. Csak annyit tartok szükségesnek megjegyezni, hogy a modern könyveknél

25. ábra

Négyszögesítéshez alkalmatlan fejléc

a nagy szélek (margo) divatosak, mert ez a szemre kellemesebben hat, mint a papíron aránytalanul elnyújtott sorok.

A legelső ábra, amelyet el kell helyeznünk: *a fejléc.*

Ha a fejléc nem direkt a könyvhöz van készítve, minden körülmények között olyant alkalmazzunk, mely fennebb vázolt azon célú juttassa érvényre, hogy a könyv benyomott oldalainak széle parallel fusson a papír szélével, tehát ne legyen az középben kiemelkedő, csucsban végződő stb. (25. ábra), hanem legalább felső részeiben e célúnak megfelelő (26. ábra). Különösen szedett fejlécczel könnyű e szabályt betartani.

A fejléc kezdésével is igen sok visszaélés tör-

ténik; így némelyek biztosító sort (Anschlag) tesznek eléje, mások nem. A fejléc mindenkor ott kezdődik, hol az oldal első sora; ha az oldalszám (pagina) u. n. élő oldalczim, akkor azzal egy sorban (27. ábra), ha nem élő oldalczimekkel van a könyv készítve, akkor a fejléc felső határvonalának a szöveges, azaz egész oldal első sorának felső vonalával kell egy sorban állani, tehát ürpótlókkal (Steg) annyit eléje rakni, mint amennyit az oldalszám kitesz; pl. ha az oldalszám magassága két cicero, ez esetben a fejléczet két cicero biztosító sor előzi meg, leszámítandó azonban ebből az ábrán esetleg mutatkozó üresség (Abstand). Ez azért van így, mert a négyszögesítésre való törek-

26. ábra

Alkalmas fejléc a Rudhard-féle betüöntődeből

vésnél a holt pagina — legyen az oldalt vagy középu — számításán kívül esik, mint ez már fennebb említve volt.

Igen sokan zavarban vannak az iránt, mennyi ürességet hagyjanak az ilyen kezdő oldalakon. Habár ez szorosán nem ide tartozó, mégis szükségesnek látom megemlíteni. A kezdő oldalon a szövegrész az oldal kétharmadát foglalja el, a többit pedig a behúzás a fejléczczel együtt. Nem helyesek tehát a csekély ürességgel, majd közvetlen a fejléc alatt kezdődő oldalak, nem pedig azért, mert a modern irány mindenben a könnyítést keresván, a szemnek jól eső pihenőként sok ürességet, levegőt alkalmaz, amely törekvést könyvmunkáknál leginkább itt érhetjük el. (Erről még később lesz szó.)

JOHANNISBERGI

GÉPGYÁR

KLEIN, FORST & BOHN utódai
Geisenheim a Rajna mellett

szállít legmodernebb szerkezetű és
legkitűnőbb kivitelű

egyszerű könyvnyomdai gyorsajtókat,

ugy egyszerű munkákhoz, mint a
legfinomabb autotypiai nyomáshoz

kettős gyorsajtókat, két és több szint

nyomó gépeket, kettősnyomású gyors-
sajtókat, könyomdai, valamint fény- és

.. pléhnyomó gyorsajtókat ..

Országos Széchényi Könyvtár

Árjegyzékkel és árajánlatokkal kívá-
natra ingyen és bérmentve szolgál:

DESSAUER ÉS MÁRKUS

BUDAPEST, VI., LÁZÁR-UTCZA 13.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az alapot és az ábra színezését
Mäser - lemezbe metszette Taksz
Nándor, gépmeister

OSZK

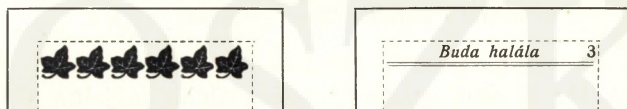

Országos Széchényi Könyvtár

Nem rossz és ha tehetjük, alkalmazzuk, hogy a fejezetek czimeit helyezzük el a fejléczben, de fenti szabály még ez esetben is betartandó.

A fejlécz után a *kezdőbetű* (iniciál) következik. Ám ritkább esetben képez a szöveghez való rajzot, mégis — még azon esetben is, ha nagyobb diszbetűt veszünk e célra — bátran az illusztrációs mű tördelőjének munkájához számítható. E keretben annyival is inkább felvehető, mert célja az illusztráció céljával azonos: az egyhangu szövegbetűk diszitése, élénkítése.

A kezdőbetű alkalmazásánál igen-igen sok hibával találkozunk. Nem ritka az olyan alkalmazás, midőn a kezdőbetű teljesen a szöveg határain kívül van az oldal első sorához zárva. (28. ábra.)

27. ábra

Szabályos fejlécz-kezdés

Hibás — különösen a mai négyszögesítésre való törekvésben — az is, midőn a kezdőbetű alsó vonala a szöveg első sorának alsó vonalával áll egy vonalban (29. ábra), hanem az a helyes, midőn a kezdőbetű és az első sornak felső vonala áll egy vonalban, az első sor egészen, vagy a mennyire csak lehetséges, a kezdőbetű mellé van zárva, míg a többi, még a kezdőbetű közelébe jutó első néhány sor, valamivel távolabb ettől (30. ábra).

A fenti szabályt sok esetben úgy is elérhetjük, ha a fejezetczimet a kezdőbetűbe belevonjuk, vagy pedig a felső rajzvonalat a kezdőbetű rajzának megfelelő diszitő anyaggal pótoljuk.

Fontos dolog és már előzőleg kellett volna emlitenem, hogy amennyiben a betűfaj megválasztása a tördelőn mulik, mindig az ábrák rajzainak megfelelő stylű és rajzu betűt válaszson.

A szöveg között alkalmazott ábrák elhelyezésénél főszabály, hogy azok mindenkor a vonatkozó szövegrész közelébe jussanak, eléggé szembetűnő helyen legyenek, a nélkül hogy tulságosan kirívó elhelyezésükkal a szövegrészt elnyomják. Helytelen ama többszörösen tapasztalt elhelyezés, hogy az ábra megelőzi a reávonatkozó szöveget; mert így csak megnehezítik az olvasást. Az ábra mindenkor a magyarázó szöveg után következze.

Már az élet sem tud semmi szépet produkálni. Csupa sikkasztás és házasságtörés, meg mit tudom én mi. Csupa merő darócz. Ebből bi-

28. ábra

Helytelenül a négyszög oldalára alkalmazott kezdőbetű

Ha az ábra magában egész oldalt foglalna el, legcélszerűbb az idevonatkozó szöveg után következő páratlan oldalon elhelyezni.

Már az élet sem tud semmi szépet produkálni. Csupa sikkasztás és házasságtörés, meg mit tudom én mi. Ebből bizony nem igen

29. ábra

Helytelenül alkalmazott kezdőbetű

Ha az ábra a szedett oldalnál nagyobb, oldal-szám és biztosító sor elhagyandó, ha kisebb, okvetlen alkalmazandó. Nagyon szemetbántó az, ha ilyen — a szedett oldalnál valamivel kisebb ábránál — alul-fölül egy-két sor fityeg; sokkal szebb és jobb, ha ezeknek helye üresen marad.

Hibás dolog, bármilyen nagyságu ábrát, ha annak háttere elfutó, vonallal vagy diszítéssel határolni (31. ábra); ugyancsak hibás ilyen esetben szöveget közvetlen mellette alkalmazni, mert elvész a

rajzoló művész által elérni törekedett azon hatás, hogy az ábra háttere a papir felületén elfut, mintegy a végtelenségben vész el. Nagy ürességet kell az ábra mellett alkalmazni már csak azért is, mert — mint már említve van — a modern irány a szemeknek kedvezvén, sok üres teret alkalmaz.

Ha az ábra kisebb a könyv oldalánál, akkor az úgy helyezendő el, a mint annak természete, azaz

Már az élet sem tud semmi szépet produkálni. Csupa sikkasztás és házasságtörés, meg mit tudom én mi. Csupa merő darócz.

30. ábra

Helyesen alkalmazott kezdőbetű

rajza megkívánja; azaz a rajz szerint vagy elől, oldalt, középtűt stb.

Igen czélszerű mód az összhátas tanulmányozására, hogy egy ábra nélküli oldal levonátára az ábrák levonatait úgy ragasztjuk fel, a hogy azt

31. ábra

Hibásan bekerített ábra

elhelyezni kívánjuk, mert így, ha a kívánt hatással nem vagyunk megelégedve, könnyen változtathatunk.

Azon ábrák, melyek nem a szöveg soraival párhuzamosan, hanem — nagyságuk miatt — a könyvoldal hosszúságában helyezendők el, mindenkor felső részükkel befelé, azaz fejjel a könyv háta felé álljanak.

Ujabbban próbálkoznak, ilyen esetben a páros oldalon levő ábrát úgy elhelyezni, hogy felső széle

kifelé legyen, illetéknép a két kép egyforma állásba jutván egymás alá, nem kell a könyvet forgatni.

Az ábra alatt alkalmazandó rövid magyarázó szöveg mindig a könyv betűfajánál két, de legalább egy fokkal kisebb legyen. Így ha a könyv szövegbetűje cicero, akkor a magyarázó sor ugyanazon betűfaj petitjével, ha pedig a könyv garmondból van szedve, úgy ez nonpareille legyen. Olyan sorok, melyek személyek tulajdonneveit tartalmazzák, hiven a szöveghez, kapitálchennel szedendők.

Egyes befejezett ábrák mindig a könyvoldal közepénél valamivel magasabban helyezendők el, azaz az ábra fölött mindenkor két-három sorral kevesebb legyen, mint az ábra alatt, mert vízszintesen szaladó soroknál az optikai csalódás révén így látszik közepén levőnek. Itt is figyelembe veendő — és az ábrák elhelyezésénél mindenkor — a meglehetősen nagy üresség alkalmazása.

Az ábrák mellé tördelendő sorok okvetlen a sorzóban (winkel) zárandók át a legfigyelmesebben, mert a hanyagul kizárt sorok igen sok kellemtlenséget okoznak a nyomásnál.

Az ábrák mindenkor bizonyos számú soroknak megfelelő magasságra zárandók ki, mert csak így érjük el a kívánt soregyent, azaz az egymásra nyomott oldalak sorai csak így fogják egymást fedni (sorregiszter).

Az ábrák kizárása a lehetőségig legkevesebb kizáró anyag alkalmazásával úgy történjék, hogy a körülötte levő kizáró anyag a szövegsorokkal egyetemben a legpontosabban záródjék, míg az ábra valamivel lazábban álljon. Ugyanis a kizáró anyag felemelkedése így kellőképpen meggátoltatván, az ábrát a hengerek nem olyan könnyen rántják fel.

Mikor egy oldalon több ábra elhelyezéséről van szó, akkor azok — tekintettel a már előzőleg említett azon czélra, hogy elhelyezésük úgy történjék, hogy a szöveg könnyű olvashatóságát ne gátolják, — lehetőleg elszórtan helyezendők el. Kivételt

képez azon eset, ha két vagy több ábra összehasonlítás miatt van alkalmazva, ez esetben lehetőleg egymás közelébe helyezendők el.

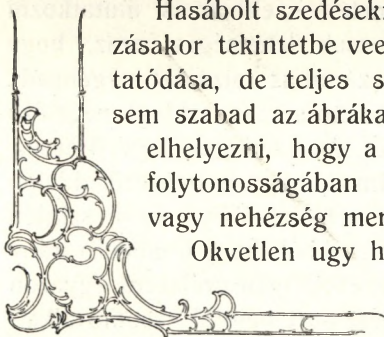
Ilyen ábracsoportosításokra a mai modern irány nagymérvű szabadsága és az illusztrációk sokoldalúsága mellett tanácsot adni vagy szabályt felállítani lehetetlen. Utmutatásul csak annyi szolgáljon, hogy páros ábrák összenézzenek; hogy közvetlen a holt vagy élő oldalczim után ábra ne következzen, hanem legalább négy-öt sor legyen az ábra fölött, ugyanugy alul is. Kivételt képeznek azon ábrák, melyek természetüknél vagy rajzuknál fogva a szöveg szélén vagy sarkain való alkalmazást teszik szükségessé (32. és 33. ábra). Mérvadó még az is, hogy több ábrának egy oldalon való alkalmazásánál ne legyen mind a középre, jobb vagy baloldalra zárva, hanem vegyesen, mert így a szemnek sokkal tetszetősebb.

Még az ilyen ábracsoportosításoknál is megtartandó azon szabály, hogy felül kevesebb sor legyen, mint alul; hozzáfűzve még azt, hogy az ábracsoportok közt okvetlen — a helynek megfelelően — néhány telt sor is alkalmazandó.

32. ábra

Oldalt zárt ábra

33. ábra

Sarkokra zárt ábra

Hasábolt szedéseknél az ábra alkalmazásakor tekintetbe veendő a hasábok folytatódása, de teljes szélességű szedésnél sem szabad az ábrákat vagy sorokat úgy elhelyezni, hogy a szöveg olvasásának folytonosságában a legkisebb kétség vagy nehézség merülne fel.

Okvetlen úgy helyezendők el az ábrák, hogy azok lehetőleg csakis a papir egyik oldalárayomattas-

sanak (Schöndruck), mert az ábrák jóval erősebb nyomást és több festéket igényelvén, a papír áttetszőségénél fogva az egymásra nyomott ábrák zavarólag hatnak.

Sok helyt szokásban van, hogy az ábrák külön nyomattatnak, czélszerű ez nemcsak a most említett okból, hanem a könnyebb és szebb nyomás elérhetése végett is, amit később fogunk ismertetni.

Természetes dolog az, hogy ha olyan ábrát kapunk, mely a könyvnek nemcsak oldalánál, hanem papírjánál is nagyobb, ez az iv közepén, pl. 16-od rétnél a 8—9. oldalon helyezendők el, mert más helyt nyomni alig lehet, hacsak mint külön melléklet nem lesz a könyvnek illető helyére beragasztva.

Illusztrációs munkáknál befejezésül rendszerint az egyes fejezetekhez is a szöveg értelmének megfelelő, művészi kezezből származó *záródíszek* — „Cul de Lampe“-nak nevezve — készülnek. De ha „Cul de Lampe“ nem is áll a tördelő rendelkezésére, akkor is lehetőleg valami alkalmas díszítő ábrával (vignette) vagy körzettel igyekezzék a fejezetnek művészi befejezést adni.

A régi irányban a záródísz a szöveget mintegy csucsban fejezte be, míg ellenben a mai modern irányban a már sokszor vázolt négyszögesítésre való törekvésnek — azaz, hogy a kezdő és végző oldalak szintugy, mint az egész oldalak, tömör négyszöget képezzenek — ebben is mutatkozni kell, miért is, ha csak lehetséges, azaz, hogy ha az alkalmazandó záródísz rajza ezt megengedi, mindig az oldal biztosító sort (anschlag) megelőző utolsó sorát képezze. Az esetleges nagy üresség, amely ez esetben támad, hogy a befejező oldalon kevés a szövegsor, nem akadály, azon szintén már többször említett okból, hogy a modern irány szereti az üres térségeket. Igen czélszerű egyazon ékitménydarabok egész sort betöltő hasonló alkalmazása is (34. ábra).

Ezek volnának az illusztrációs mű tördelőjének

dolgai. Ha a már fennebb ismertetett és még majd megemlítendő czélból az ábrák nem nyomtatnának együtt a szövegrészszel, a levont és ugy házilag, mint a szerzőtől már kijavított szedésből kiveszi az ábrákat, pontosan kitölti helyüket és — mint a többszinű nyomásnál szokásos — az ábrákat a megfelelő helyre pontosan kizárva, még egy nyomóformát készít.

Illusztrációs műnek tekintendő még a kereskedelmi és egyéb ilyenemű illusztrált árjegyzék is, de ez e kereten messze kívül esik, közelebb

34. ábra

Modern ékítményekből alkotott záródísz-sorok

állván a mesterszedéshez, mennyiben ugys mindenik oldalról külön vázlat készítendő.

Illusztrált folyóiratok, tudományos és egyéb művek tördelése a fennebb ismertettekkel teljesen azonos.

Habár az eddig elmondottak a mesterszedőnek nem szorosan vett teendői, mégis fontos azoknak megismerése, mert a továbbiaknak alapját képezik.

A mesterszedésnek első lépése a czimszedés. Könyveknél különféle czimeket látunk, az első a *szenczim* (Schmutztitel), mely az ezt követő *főczimet* van hivatva a szentől védeni, ezután az *ajánló czim* (dedicatio) következik, melyen a szerző

művét tiszteletből valakinek felajánlja, majd a *fejezet-czimek* következnek, melyek a fejezetnek tartalmát mutatják rövid sorban.

Mielőtt a czimszedésre áttérnénk, még néhány sorban a tulajdonképeni könyvkészítésnél kell időznünk; és pedig lássuk csak az *előszót*. Sokhelyt szokás nemcsak az, hogy az előszót másféle betűkből szedik, hanem az is, hogy a könyv ezen részét római számmal jelölik. Hibás mindkét dolog, még pedig azért, mert az előszó ugyanolyan része a könyvnek, mint egyéb; legalább is szerénytelen-ség, ha az előszó, melyben az író egyéni gondolkozását, a mű kiadásának indokait nagyobb vagy feltűnőbb betűből szedeti, mint a könyv egyéb részeit. A folytatólagos számozás pedig azért szükséges, mert a könyv kezdve a czimoldalon, egész az utolsóig *egy*et képez, azaz befejezett egészet, így tehát annak különféle módon való számozása helytelen.

Most már áttérve a czimszedésre, lássuk először a fejezetczimeket. A könyvnyomtatás bölcső korában, midőn még egyféle, a könyvhöz használt betűnél egyebet nem ismertek, a fejezet czime is ugyanazon betűből szedetett és hiven a kézzel írott könyveknél követett eljárással, veressel nyomtatott. A fejezetczimek azon időben a fejezet tartalmának hosszú körmondatokban megszerkesztett kivonatai voltak, így némileg indokolt is volt azokat így készíteni.

WILLIAM MORRIS, a könyvkészítésnek fennebb ismertetett reformátora, mindenben a régiek nyomán haladván, ezt is utánozta, ugyszintén azt is, hogy elhagyva a kimeneteket, azokat csak egy-egy, a betűk styljeinek megfelelő keretdarabkával jelezte. Tagadhatatlan, az ilyen tömör, semmivel meg nem szakított oldalakban — mert még a fejezetek is egészen fenn kezdődtek — van valami megkapó szépség, de czélszerűség aligha. Az írásjelek, a bekezdések és kimenetek, a fejezetek, a gondolatnak,

az olvasásnak kisebb-nagyobb szünetei, melyre az írónak és az olvasónak nagy szüksége van az ideges kapkodásnak, a gyorsaságnak mai korában.

Ma már a fejezetczim rövid sorból, szóból áll és egyedüli szabálya az, hogy a könyvoldal négyszögesítésére való törekvésünket ne gátolja. Azért — mint már fennebb említve van — némelykor a fejléczbe szedik, habár azon esetben, midőn szabályos fejlécz előzi meg, a középre zárva sem befolyásolja a négyszöget. Ha alcímek is vannak, akkor már igyekezzünk a sorokat egyenlősíteni, így:

~ ELSŐ FEJEZET ~

A HAMIS TANUK.

♣ SIMON MESTER ♣

A fejezetczímek különleges elhelyezésével is, így pl. minden ékitmény nélkül az oldal legfelső részén, vagy a külső sarkán, hatást érhetünk el.

Miután a fejezetczímek kisebb-nagyobb verzálisokból szedetnek, czélszerű azoknak betűnagyságát előre megállapítani, így mintánkon „Első fejezet a hamis tanuk“, a modern sorképzés szabályai szerint, habár két sorba szedtük is, de egy mondatot képezvén, egyforma betűkből szedetnek, a „Simon mester“, már csak alárendelt czím lévén, valamivel kisebbre szedendő. A beosztást illetőleg is megfigyelendő: miután mindhárom sor szorosan együvé tartozik, egymáshoz közelebb állítandó, azaz egyenlően osztandó be a sorok közé. A szöveg nem közvetlen e három czímsorhoz tartozván, már több osztandó be, de még mindig nem sok, körülbelül egy-két cicero, mert szöveg és czím közt mindig összefüggés van.

Egyébként ezen szabályokat a következő *czímszedésnél* bővebben megismerhetjük.

A czímszedésnél a munka szintén már a kéziratban kezdődik; már ott meg kell állapodnunk

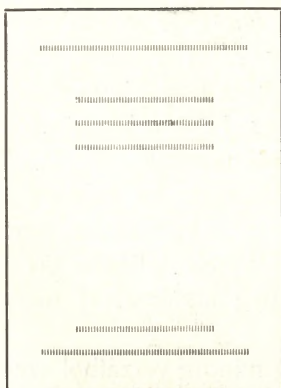
az együvé tartozandókban és mint már fennebb mondva volt, nem kell a czimsorokat keresnünk, hanem inkább a mondatoknak egyazon betűkkel egyformán zárt négyszögbe szedett sorokkal való csoportosítását. Itt is vázlat készítendő, még pedig a sorok csoportosítása egyszerű vonalakkal rajzolható.

A négyszögesítésre vonatkozó törekvést itt legkönnyebb úgy elérni, ha az első és utolsó sort az oldal teljes szélességére szedjük.

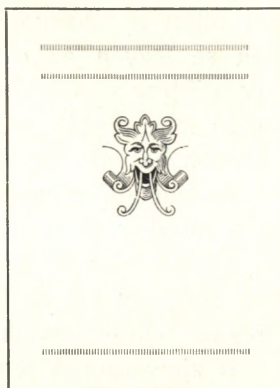
A csoportosítás körülbelül a következő lehet: első a főczim, mely ugyanazon betűfajnak nagyobb fokából alkalmaztatik (e könyv cziménél kétmittel) azután következik az alcim, a könyv irodalmi műfajának megnevezése, esetleg a szerző, fordító nevével egy csoportban, ha kell, a tulajdonnevek ugyanezen csoportban valamivel nagyobbra szedve. Ezen csoportot már nemcsak a kisebb betűfajjal különböztetjük meg a fősortól, hanem azzal is, hogy arányosítva az alakhoz, vagy az alkalmazandó ábrához, valamivel keskenyebbre szedjük, úgy, hogy e csoport magában is zárt négyszöget képezzen. Majd a záródísz következik, mely a signum (könyvkiadói jelvény) is lehet, azonban minden esetben sornak, vagy pedig ha nagyobb, sorcsoportnak számittatik (36. ábra). Ezután a kiadóczég vagy a nyomtatóczég következik, szintén egész sorra kiegészítve, hogy így az oldal szabályos négyszöget képezhessen.

A beosztást illetőleg nézzük meg példának ugyancsak e könyv czimét. A főczim és a mellékczim-csoport közé több osztandó be, mert mindegyik különálló dolog. A mellékczim sorai szorosan egymáshoz tartozó mondatot képezvén, sűrűn egymás mellé szedetnek, a sorok közé alig osztandó be több két-három térzőnél. A záródísz az utolsó sortól ugyanoly távolságra jut, mint a főczimtől, kivéve az esetben, ha netán ékitménysorral választjuk el (37. ábra), mely esetben az a sorcsoporthoz tartozó utolsó sor. Az ilyen sort lehet a legalsó

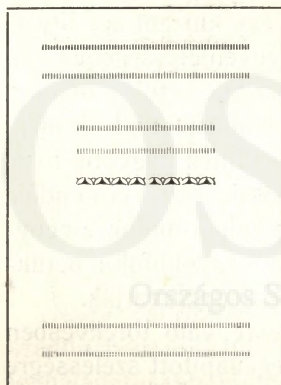

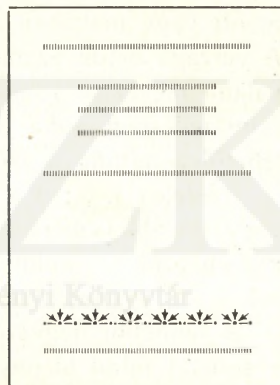
35. ábra

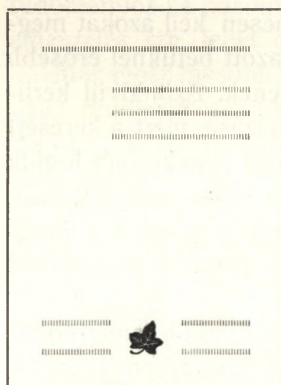
36. ábra

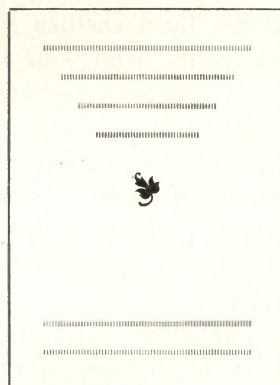
37. ábra

38. ábra

39. ábra

40. ábra

sor fölött is alkalmazni (38. ábra), de semmi esetben se legyen az ékitmény rajza erősebb vagy gyengébb az alkalmazott betüknél. Ugyanigy választandó meg a betü az ábrához is, markáns, erős ábrához hasonló betüket alkalmazzunk.

Az oldalon megmaradó hézagot, ha mégannyi is, a záródisz és a czégsor közt alkalmazzuk, mert ez a felső résztől, azaz a czimtől teljesen távol álló rész, így hát az itt esetleg alkalmazott nagy üres tér teljesen indokolt.

A könyvczimek lehetőleg mindig verzálból szedendők, még pedig kivétel nélkül minden sor. Igen furcsán néz ki az, ha a sok verzál sor között imitt-amott vagy magában árván egy kurrent sor fityeg. A verzális betük szabályos egyenletességében van valami megkapó szépség. Diszitett betük a modern czimszedésben soha sem alkalmaztatnak, hanem lehetőleg mindig a szöveg betüinek nagyobb foka.

Írásjelek (. , ; :) a czimszedésben kerülendők, vagy legalább is mérsékelten alkalmazandók, amennyiben azok — különösen a nagyobbfoku betüknél — az egyöntetűséget igen megzavarják.

A fennebbi négyszögesítésre való törekvésben a sorokat mind bizonyos megállapított szélességre telten szedjük; e czélt gyakran csak sorpótlókkal, e célra készített ékitmény-darabkákkal tudjuk elérni. Ilyen esetben figyelmesen kell azokat megválogatni, nehogy az alkalmazott betüknél erősebb vagy gyengébb rajzuak legyenek. Azonkívül kerülendő ezeknek tulságos alkalmazása, mert a keresett nyugodt hatás helyett éppen az ellenkezőjét fogjuk elérni. Ha több sor minden ilyen mesterkélttség nélkül megfelel célunknak, egyik-másik sor végén üresség is maradhat, ez nem fogja az összhangot zavarni.

Az *ajánló czim* szedése a fennebb ismertettekkel teljesen megegyezik, de természetesen itt annak neve szedendő nagyobb betüvel, akinek a könyv ajánltatott.

Ismerve a czimszedés szabályait, ezek minden munkánknál hasznunkra lesznek, mert minden modern munkánál a soresést hasonlóan alkalmazhatjuk. Lehet azonban a keskenyebb négyszögbe zárt sorokat oldalt is alkalmazni, mint ez az 39. ábrán van.

A czimszedésnek már nehezebb oldala a *könyvboríték-czim*. Sok esetben ugyan a belső czimet használják fel boríték-czimnek is, de mindenkor könyvhát is lesz szedve. A könyv hátát, gerinczét, a kinyomott ivék összessége képezi és a könyv-czim rövidített tartalma alkalmaztatik rajta.

A könyvboríték-czim legtöbbször diszesebben lesz szedve, esetleg több színben is nyomva, mennyiben a könyvnek köntösét képezvén, ajánlatos külsejűnek, érdeket keltőnek kell lenni, már csak azért is, mert a könyvkereskedő kirakatában van hivatva többi társai közt feltűnni. Valamivel szélesebbre és magasabbra készítendő, mint a könyv többi oldalai; amennyiben rendszerint színes boríték-papírra lesz nyomva, indokolt az erősebb betűk és ékitmények használata.

Nagy változatosságot lehet ebben a mesterszedőnek produkálni, a könyvboríték-czim egyike a legháladosabb munkáknak. A boríték-czim diszítése a szövegnek mindenkor megfelelő legyen; tudományos és hasonló munka egyszerűbb, regény, elbeszélés stb. lehet diszesebb is.

Már most lássunk egyéb a mesterszedés körébe vágó munkákat is. Idetartozik mindjárt a *névjegy*. Itt kell megemlítenem, hogy a könyvnyomtatónak ezen mestermunkák terén legerősebb versenytársa a SENEFELDER által feltalált könyomás, litográfia. A könyvnyomtatás mai haladott állapota mellett ez ugyan majdnem megfordítva van, azaz a könyvnyomtatás hódítja el a könyomónak mindig több és több munkáját. De a verseny kő- és könyvnyomtató között sok ideig tartott és az utóbbi kénytelen volt az előbbinek technikáját lehetőségig

utánozni, hacsak nem akart a küzdőtérrel mint vesztes fél távozni.

A betüöntődék — a könyvnyomtató divatjának tulajdonképeni megteremtői — termékeikben ezen célzt igyekeztek lehetőleg szolgálni. E törekvésnek következménye a ma még szélében-hosszában erősen használt irott betűk, a rovátkákkal diszitett ugynevezett Mágnás- és hasonló betűk. De míg az utóbbiak használata némileg mégis bevált a nyomtatásban, addig az irott betűk csakis a fennállott divathóbortnak köszönhetik létezésüket. Nemcsak a beszerzésük drága, hanem azon hátrányuk is van, hogy kevés használat után szép nyomás nem érhető el róluk. Amennyiben a névjegy rendszerint a megrendelő egyéni ízlése szerint készül, alkalmazásuk nem kerülhető el.

A névjegyekhez sohasem szabad túl nagy betűket venni, sőt lehetőleg aprók szedendők, tekintve azonban, hogy mindenkor tulajdonnevek, okvetlen verzálból szedendők, kivéve ha olyan betűt alkalmazunk, amelynek verzálisa erre nem alkalmas. Kurrent betűkkel szedhetők a foglalkozást stb. jelző alsó sorok, valamint a névjegy alsó sarkába szedett lakhely is. Ez a lakhely legfeljebb 5—6 milliméternyire álljon a papir szélétől.

Névjegyeknél a szöveg csekély volta miatt a szedésben nagyobb fényűzést kifejtteni nem lehet és nem is szabad, mert különösen itt érvényesül az, hogy legszebb az egyszerű; csupán a sorok elhelyezésében lehet némi változatosságot produkálni. Az 55. oldalon bemutatunk néhány ilyen különleges sorhelyezést.

Magánszükséglet tárgyát képezik még a különféle családi értesítők, minő az eljegyzési értesítés, a lakodalmi meghívó, a keresztelőre való meghívó, a gyászjelentés stb.

Eljegyzési értesítés a papírt illetőleg kétféle van: lehet az kartonra nyomott eljegyzési kártya, vagy levélalaku papírra nyomott eljegyzési levél;

MME HELENE DIJOU

KRISTÓF JÁNOS
szobrász

LÉNÁRDFY IMRE
gymn. tanár

KELLEMEN BÉLA

41. ábra

Modern sorelhelyezések a névjegyen

szintén a névjegyhez hasonló betűkkel, mindig rendkívül nagy margókkal szedetik. Rendesen a jegyespár nevét, lakhelyét, az eljegyzést, az eljegyzés idejét tartalmazzák ilyenformán :

ANTALFY GIZELLA

SIMÁNDI FERENCZ

SOBORSIN

KÖBÖLKUT

JEGYESEK

1903 JANUÁR HAVÁBAN

Mindig a menyasszony neve jön előbb és csak azután a vőlegényé; ha mindkettőnek más-más lakhelye van, úgy lehet azt közvetlen a név alatt is elhelyezni, így :

SZ. GÁBOR IZABELLA

BUDAPEST

GYARAKY SÁNDOR

MAROSUJVÁR

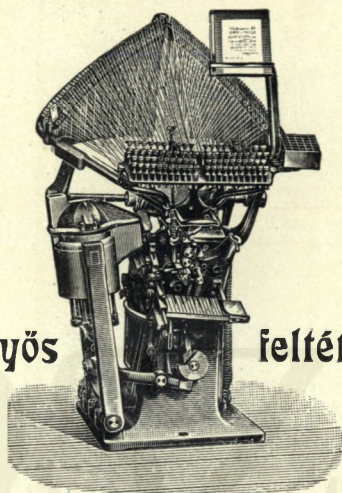
JEGYESEK

1902 SZEPTEMBER HAVÁBAN

Ha a menyasszonynak és vőlegénynek ugyanazon lakhelye van, akkor nem kell ezt külön sorba

Typograph

soröntő-szedőgép

Előnyös

feltételek!

Legolcsóbb, legegyszerűbb az összes szedő-
gépek között. ◊ Egyetlen gép, mely a
könyvszedés minden kívánalmának megfelel.
Legnagyobb munkaképességű gép bármily
szedés-nemben. ◊ Divatos és szép betűkkel
leggazdagabban felszerelt szedőgép. ◊ Egye-
dűli komplettöntő szedőgép az egész világon

Gyártja: **Typograph** G.m.b.H.

Berlin NW. 87, Hutfenstraße 17/20

Vezérképviselő az Osztr.-
magyar birodalom részére:

Polacsek Frigyes
Bécs · VI, Theobaldgasse Nr. 8

Sürgőnyczim: Graphikus Wien

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KNER VILMOS

könyvkötészete . .

BUDAPESTEN

V., LIPÓT-KÖRUT 17.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Elvállal minden e
szakba vágó mun-
kát a legdiszesebb
kivitelben. Töme-
ges rendeléseknél
a legolcsóbb árak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

szedni, hanem közvetlen a keltezés mellé, ezzel egy sorba. (A bemutatott rovátos betűk a Rudhard-féle betüöntőde Assurée- és Mágnás-betűi.)

A mai modern, széles alakzatu papirokon lehet a neveket is a lakhelylyel együtt a jobb és bal sarokba elhelyezni, körülbelül így:

BÁN EMIL

KISS OLGA

ARAD

SIMÁND

JEGYESEK

1902 NOVEMBER HAVÁBAN

Természetes dolog, hogy a menyasszony és vőlegény neve lévén a fontosabb, ezek nagyobb betűvel szedetnek; másodsorban a lakhely jön valamivel kisebb betűvel, végül a „jegyesek” szó és a keltezés legkisebb betűkkel. A beosztást a bemutatott minták eléggé értelmezik.

A betüöntődék ujabban ilyen eljegyzési értesítőkhöz való diszitő-ábrákat hoznak forgalomba, melyeknek használata azonban mellőzendő, mennyiben az eljegyzési értesítő is csak úgy szép, ha egyszerű. Papírjában ma már, a papirgyárak által napnap után szaporított óriási választék következtében, rendkívüli fényűzés fejthető ki, de ennek megválasztása egyéni ízlése és vagyoni állapota szerint a megrendelő dolga.

Hasonlóan van a *lakodalmi meghívóknál* is. Itt azonban a szedőnek már több szöveggel van dolga. Rendszerint a szülők hívnak meg és itt is a menyasszony szüleit illeti az elsőbbség. Általában két-féle szövegezéssel szokott előfordulni, egyik mód,

hogy mindkét fél a papir egy oldalán hív meg, körülbelül ilyenformán:

Arany András és neje

Jancsó Dénes és neje

*t. Czimet és kedves családját tiszteletteljesen meghívják
gyermekeiknek*

Emilia és János

egybekelési ünnepélyére, mely f. évi május 2-án d. e.

10 órakor fog az endrődi r. k. templomban megtartatni.

Endrőd, 1903 ápril havában

Lehet ilyen alkalommal az aláírás alul is, ugy-szintén akkor is, midőn a szöveg oly módon kíván-tatik, hogy a baloldalon a menyasszony szülei, jobboldalon pedig a vőlegény szülei eszközlik a meghívást, körülbelül így:

Özv. Joób Endréné
tisztelettel meghívja JULIA
leányának

Özv. Kiss Lászlóné
tisztelettel meghívja ENDRE
fiának

KISS ENDRE

JOÓB JULIA

urral f. évi június hó 3-án

kisasszonynyal f. évi június

Mindenesetben figyelemmel kell lenni a kieme-lendőkre, mindegyiknél; akár fenn van, akár lenn mint aláírás, a szülők neve kevésbé lesz kiemelve; ha egy oldalon hív meg mindkét fél, menyasszony és vőlegény neve emelendő ki legjobban; ha két oldalon történik a meghívás, udvariasságból a meg-hívó fél családtagja — tehát egyik oldalon a meny-asszony, a másik oldalon a vőlegény neve — ke-vésbé lesz kiemelve, míg a leendő új családtag neve leginkább kiemeltetik, mert az udvariasság ezt úgy kívánja.

Beosztást illetőleg bőségesek lehetünk, a cím-sorok között lehet 1—2 cicerót beosztani, míg a folytatólagos sorok 2—3 térzővel ritkíthatók, ilye-

ténkép ellensúlyozván az ilyen munkáknál feltétlenül fontos nagy margót.

A családi eseményekben előforduló nyomtatvány még a *gyászjelentés*. Leghelyesebb ezek szövegét valamely könyvbetű garmond vagy cicero fokozatából szedni, az elhunyt nevét valamely nagyobb, kétciceros vagy kétmittel fokozat verzáljából, ha az elhunyt czime is fel van említve, ugyanazon betűfaj mittel vagy tertia fokozatából veszszük. Az aláírásokat, illetve a gyászoló család-

Özv. BENKE ELEMÉRNÉ szül. NAGY IDA, ugyszintén gyermekei LAJOS, ERVIN és ILKA, apósa BENKE SÁNDOR, megtört szívvel jelentik a férjnek, apának, illetve fiának

BENKE ELEMÉRNEK

f. évi november 7-én, hosszas szenvedés után történt elhunytát.

A megboldogult földi tetemei e hó 9-én fognak a helybeli r. kath. sírkertben eltemettetni.

Békés, 1902 november 8-án

Áldás és béke poraira!

42. ábra

Gyászlap ; a rokonság a szövegbe szedve

tagok felsorolását kétféle módon lehet alkalmazni. Az első mód az (42. ábra), midőn közvetlen a gyászlap kezdetén a szövegben soroltatnak fel, mely esetben ugyanazon betű kapitálchenjével, esetleg verzáljával a legmegfelelőbb, ha azonban a betűfaj olyan, hogy a verzális alkalmaztatását kizárja, más módon, kurzívval vagy félkövérral szedendők.

A másik mód, hogy a gyászlap alsó részén, mint aláírások szedetnek, mely esetben valamivel kisebb, de erősebb betűvel szedendők, mint a szöveg. A családi állapot megjelölésére szolgáló rövidítések,

mint özv., szül., ugyanazon betűvel szedendők, mint a név, a rokonság megjelölése azonban kisebb, a szöveg nonpareille vagy petit betűivel.

Az aláírások sorrendjének megállapítása a rokonsági fok szerint történik. Első hely illeti a hátramaradt hitvestársat, miért is ez legfelül középre jő, ezután a lefelé menő rokonság következik, mint gyermekek, unokák stb., ezek után a felfelé menő rokonság, apa, anya, nagypapa, nagymama, melyek a középső aláírás jobb és bal oldalán helyeztetnek el, amelyek alá jut azután az oldalági rokonság is, mint testvérek, sógorok, sógornők stb.

Szándékosan utolsónak hagytam az inicziálét, melynek alkalmazása gyászlapoknál mindenkor igazolt, annak tulságos rideg voltát a helyesen alkalmazott kezdőbetű némileg enyhítvén. Alkalmazása ugyanolyan módon történjék, mint ez az illusztrált művek tördelésénél a 30. ábrán van bemutatva.

Gyászjelentések rendszerint a gyászt jelképező ábrákkal láttatnak el, melyek egyszerűen a szöveg felett alkalmaztatnak. Figyelemmel csak arra kell lenni, hogy ezek az elhunyt vallásával összhangban legyenek.

Mig az eddig leírottak csakis a családban előforduló eseményekhez szükségelt nyomtatványok, addig a most következők inkább a kereskedelemben használatosak, amiért is ezeket merkantilmunkáknak neveznek.

Ezeknek legegyszerűbbje a *levélboríték*. Ez a megrendelőnek czégét és lakhelyét, néha foglalkozását és egyéb adatokat is tartalmazza; minden esetben mérséklendő a szöveg, mert a postai szabály az, hogy ezen szöveg a boríték egyharmad részénél több helyet nem foglalhat el, amire a szedőnek annyival is inkább figyelemmel kell lenni, mert a tipográfiai szabályok szerint még szűkebb térre szorítandó, körülbelül a papír negyed- vagy ötöd-résziére. Ugyancsak postai szabály, hogy pénzküldeményekhez használt borítékon pontozott vona-

lon kívül semmi egyébféle vonal nem alkalmazható, ami a boríték felmetszhetését akarja gátolni.

Kivitelt illetőleg kétféleképp készíthető; lehet a czég a boríték balsarkára szedve, vagy annak egész szélességében. Azonban mindenkor arra kell törekednünk, hogy már használtabb, erősebb betűket szedjünk, mert az enyvezés az újabb vagy gyenge betűket tönkretenné. Magánosoknak a nevét a boríték záró lapjára (Klappen) is szokták nyomni, apró verzál betűkkel. Ilyen esetben jobb betű is használható, mert a nyomás nem jut az enyvezett felületre. A levélborítékon a czimzett nevének felírására szolgáló vonal mindég valamivel feljebb legyen a közepénél.

Ugyancsak kétféleképen készül a *levélpapír* vagy *levélfej*, ugyanis sarokra, vagy a papír teljes szélességére. Alakra nézve a levélpapír kétféle negyed-rét (4°, quart) vagy nyolczadrét (8°, oktáv). Ennél már több szöveggel van a szedőnek dolga és így munkálkodásának szabadabb tere nyílik. A sarokba szedett levélfejnél a tulnagy betűk kerülendők, míg a papír teljes szélességére készülőnél valamivel nagyobb betűk használata indokolt.

Gyakoribb esetben a levélfejeknél ékitmény is alkalmazandó (43. és 45. ábra), ha több szöveggel van dolgunk, úgy könnyebb ékitmény között hosszabb, de keskeny oldalszekrénykében helyezzük el a szöveg egy részét, amit *levéllécznek* (Briefleisten) nevezünk. Levéllécz alkalmazásánál fontos, hogy ugyanazon betűfajokat alkalmazzuk, melyek a levélfejben dominálnak.

Kisebb levelezéseihez, számláihoz a kereskedelmi világ *értesítéseket*, *memorandumot* használ. Rendszerint nyolczadrét-alak szélességében készül, még pedig szintén kétféle módon, ugyanis vagy úgy, hogy a czég a baloldalon keresztben áll, kelet s vonalak pedig szélességben (47. ábra), vagy pedig minden a papír szélességében (46. ábra). Mindenik alakjában felül a tulajdonképeni közlendők meg-

CZEISLER LAJOS ÉS IMRE

FA-KERESKEDÉSE

BÉKÉSCSABÁN

MEGYEI TELEFON 4. SZÁM

MEGYEI TELEFON 4. SZÁM

43. ábra

Diszített levélfej a papír egész szélességében.

BÉKÉSI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

TÁVIRATCZIM TAKARÉK BÉKÉS

Giroconto az Osztórák-magyar bank-
nál. Postatakarékpénztári cheque- és
clearing-forgalom.

44. ábra

SÖPJING ENDRE

SZŐŐÖÖTÖVÁNY-

.. .. TELEPÉ

· SZÉKELYHIDON ·

.. BIIHARMEGYE ..

45. ábra

KÖNYVNYOMDÁ ..
VONALZÓ-INTÉZET
KÖNYVKÖTÉSZET ..

KNER IZIDOR GYOMÁN

· BÉKÉSMEGYE ·

Sürgőnyczim : KNER GYOMÁN
Vármegyei telefon-szám 4.
8782. sz. posta-takarékpénztári
cheque-számla.

46. ábra

Értesítés a papír egész szélességében szedve.

írására szánt vonalakon kívül, a kelet után, czimzettnek és ennek lakhelyének vonal hagyandó. Az „Értesítés“, „Memorandum“ szavak alkalmazása igen felesleges, mert a nyomtatvány célját tisztán mutatja.

Több és nagyobb tételek számlázására a memorandum nem használható, erre a célra már a nagyobb *számla* készül. Alakját a megrendelő szabja meg. Kivitelét illetőleg körülbelül a levélfejnek táb-

KELEMEN GYULA, BUDAPEST

VIII., JÓZSEF-KÖRÜT 28.

Budapest, 190...

47. ábra

Értesítés keresztbe szedett czéggel

lázattal való kiegészítése. A levélfejen és táblázaton kívül tartalmazza a főkönyvi lapszám beírására való vonalat, a czimzettnek és lakhelyének való vonalat, továbbá néhány udvarias bevezető sort, amely néha külön oldalon, mint kísérlőlevél van nyomva, továbbá a számla rendezésére vonatkozó adatokat. Minden esetben gondolni kell a mester-szedőnek arra, hogy a számla törvényszabta bélyeggel látandó el, miért is az ennek felragasztásához szükséges hely meghagyandó, még pedig úgy, hogy

a bélyeg alsó része a beirt számlatétel első sorával teljesen átirassék, mert a törvény azt így írja elő.

Némelykor a számla szövegezése olyan, hogy a levélfej alkalmazása elesik, pl. itt:

SZÁMLA

HORVÁT ÉS HERCZEG

divatáru-üzletéből

POZSONYBAN

részére

A kereskedelmi világnak, különösen a mai fejlett postarendszer mellett kiválóan fontos reklám-eszköze a *körlevél*. Ennek alakját általánosságban meghatározni nem lehet, mert a modern irányban már magában a papiralakzat megválasztásában is rendkívüliségeket keresünk, ezzel mintegy előre is lekötve annak figyelmét, akinek kezébe ez jut.

A körlevél részei: a levélfej, melynek készítése módját már fentebbről ismerjük; azután jön a keltezés, ami rendszerint — a körlevélnek nem naphoz való kötése miatt — a postabélyegre való hivatkozás, pl. Budapest, a postabélyeg kelte; ezután a megszólítás jön, ami fölött már sok vita folyt, vajjon annak alkalmazása miként helyesebb: úgy bekezdeni, mint a szöveg bekezdéseit? beljebb kezdeni, mint a szöveget és mennyivel? ugyanazon betűvel szedendő-e, mint a szöveg? vagy nagyobb betűvel? A modern irányban ezen vita tárgyalanná vált, mert a megszólítás, a szövegnél nagyobb betűvel szedve, úgy helyezendő el, hogy ez a négyszögesítésre való törekvésünket elősegítse, így hát lehet azt egészen a sor elejére is szedni, esetleg a kelettel egy sorban, ezt a jobb, amazt pedig a bal oldalon elhelyezni, vagy lehet azt kezdőbetű-szerűen a szöveg első soraiban is elhelyezni.

Azon esetben, ha egyszerűen a szöveg fölé tesszük a megszólítást, a rendes bekezdésnél jóval beljebb kezdendő és a szövegnél nagyobb betűvel szedendő.

A megszólítás után a tulajdonképeni szöveg következik, melyeknél a fontosabb rész külön czimsorként kiemelendő. Ilyen körleveleknél óvakodjunk a tulságos sok külön sorba szedett címektől, mert ez nemcsak a hatást rontja, hanem elősegíti azt is, hogy az olvasó a czimsorok által eléggé tájékozva érezvén magát, a szöveg többi részét el sem olvassa. Elegendő, ha a legfontosabb részt vesszük külön czimsorba, mint pl. cégalakulásnál a kereskedő, iparos vagy gyáros cége, lakváltozásnál az új lakhely megjelölése. Egyebek mindig a szöveg folytatólagos soraiban emelendők ki mérsékelten.

A szöveg után következik az aláírás, sok esetben a körlevél kibocsátójának facsimileje, azaz kézzel írott aláírásának a nyomtatás céljaira elkészített kliséje. Az aláírással is igyekezzünk mindenkor négyszögesíteni.

A körlevelekhez veendő betűket illetőleg — úgy a körlevelek sokfélesége, valamint a betűöntődék által forgalomba hozott betűk nagy tömege miatt — szólni nem lehet, ezzel mindig a viszonyokhoz és az adott körülményekhez kell alkalmazkodnunk.

Igen kedvelt körlevelekhez az u. n. írógépbetű, mely — mint neve is mutatja — az írógépek betűit és az ezen gépekkel írott leveleket igyekszik utánozni. Ismert dolog ugyanis, hogy az olvasó a nyomtatott reklámot nem igen kedveli, bizonyos előítélettel veszi kezébe az ilyen reklámokat. Ezen okból az írógép-betűvel készülő körlevélnek azon illúziót kell kelteni, hogy az írógépen lett lekopogtatva, miért is helytelen, ha a megszólítást, vagy a feltüntetendő részeket másfajta betűvel szedjük, sőt hibás, ha az aláírást másféle betűfajból szedjük. Mindehhez elég — hiven a géppel írott levelekhez — ezen betűk verzálisa; az aláírásokhoz

facsimile bátran használható, mert ez esetben úgy néz ki, mintha kézzel lenne aláírva. A sorok végén inkább üresség hagyandó, mintsem azok egyenlő szélességüekké erőltessenek; az írógépeken írott leveleknek is megvan ezen sajátosságuk.

A körleveleknek egy másik alakja az *előfizetési felhívás*, melyben a szerző könyvét kivonatossan ismerteti, hogy kiadandó munkájához előfizetőket szerezzen, amiért ahhoz gyűjtőívet csatol. Az előfizetési felhíváson a levélfejet a könyvczim csoportos elhelyezése helyettesíti.

Legtöbb fényűzést a kereskedelem és ipar a *cég-kártyán* fejt ki, mely az illető cégnek mintegy névjegye. Ez is háladatos munka, amennyiben pompa kifejtésére igen bő alkalom nyílik. Rendszerint kartonlapokra készül, melyeket a gyártás ma már töméntelen változatban hoz forgalomba. A cég-kártyán a fősor a cég neve, kisebb czim a lakhely, meg a foglalkozás. (Mintául lásd a kék papírra ragasztott mellékletet.)

Szokásba jött ma már az *árjegyzékeknek* a legmesszebb menő pompával való kiállítása. Szükségessé teszi ezt azon körülmény, hogy a közönség nap-nap után igen sok ilyen reklámszerű nyomtatvánnyal lesz elhalmozva; hogy a köznapiasság keretén kívül essék, hogy a szemlélővel már első pillanatra megkedveltessék és annak megőrzésére ösztökélje, igyekeznek azt — esetleg tetemes költség árán is — a legdiszesebb köntösben, a legszebb kiállításban a közönség elé hozni.

Ezen munkánál a már fennebb ismertetteknek igen jó hasznát vesszük, amennyiben az árjegyzék nagyon közel áll a könyvkészítéshez és — mint már említve volt — többé-kevésbé illusztrált mű, ettől csak annyiban különbözik, hogy az ábrák elhelyezésével kezünk jobban meg van kötve.

Árjegyzékeknél igen czélszerű minden oldalról a felragasztott ábrákkal vázlatot készíteni, kivéve azon esetet, midőn az árjegyzék az áruczikkeknek

és áraknak egyforma felsorolásából áll, mely esetben, épugy mint a könyvnél, elegendő két szemben levő oldalnak egyszerű vonalakkal való megrajzolása.

Az árjegyzék minden esetben élő oldalczimmel látandó el, mely oldalczimnek sorát a meglehetősen feltűnően szedett cég neve és lakhelye képezi, már csak azért is, hogy így a cég minden oldalon újból a szemléző szeme elé kerül. Fontos ilyen élő oldalczim alkalmazása azért is, nehogy a versenytársak a kerülő uton megszerzett árjegyzéket saját céljaikra felhasználhassák. Azon okból, hogy esetleg ezen árjegyzék az oldalczim eltávolítása után hasonló visszaélésekre alkalmatlanná legyen, az árjegyzék-oldalakat be is szokták keríteni, mely célra legalkalmasabb a vonal pl. így :

HALÁSZ ISTVÁN GÉPGYÁRA BUDAPESTEN

Elővigyázatból néha minden oldalra színes alaponymásként a céget alkalmazzák.

Ha az árjegyzék oldalainak számozása ilyen bekerített oldalnál felül nem volna elhelyezhető, akkor alul alkalmazandó, de okvetlen a vonalon kívül, ettől egy-két térsőnyire, közepen.

Az árjegyzékeknél a feltüntetendő sorok okvetlen nagyobb, erősebb betűkkel szedendők ; felsorolásnál az árucikk (Schlagwort) félkövérből szedendő, a sűrűn előforduló rövidítések hiven az általános szokásoknak alkalmazandók, pl. *m* (méter), *K* (korona), *f* (fillér). Megkülönböztetésül azon számoktól, melyek esetleg az árut jelzik, vagy a méreteket stb. mutatják, az árak a rendesnél kövérebb számokkal szedetnek.

Azon esetben, midőn egyszerű négyzetpontokkal történik a kipontozás, ezen pontok függélyes vonalban szorosan egymás alá essenek, így :

Orsó-czéna , Clark-féle, 12 drb	2.—
Pamut , D. M. & Co., 1 doboz	3.50

Igen czélszerű azonban, ha a pontokat is szedjük, hogy két pontot szedjünk, nemcsak a munka külseje mutatósabb ezzel, hanem a nyomó munkáját is megkönnyítjük. A fennebbi sorok ez esetben így néznek ki:

Füge , pugliai, 100 kilogramm	24.—
Füge , hordónként	16.—

Legszebb és legczélszerűbb azonban a betüöntődék által a betütest négyzetére (Geviert) öntött ugynevezett háromvonalas pontok alkalmazása, a melyeket úgy szedünk, hogy minden második sor áll egymás alatt (geschränkt), így :

Ólompir , elsőrendű --- --- --- ---	—28
Ólompir , másodrendű --- --- --- ---	—22
Satinober --- --- --- --- ---	1.40

Az árjegyzéknek egyik rokonalakja a *prospektus*, mely körlevél alakjában, az árucikknek reklámszerű ismertetésével foglalkozik, miért is helyesen inkább reklám-körlevélnek nevezhető ez. Miután nem levélszerűen egyes személyek, hanem árjegyzék-szerűen többeknek szól, kiállítása dusabb diszítésű, mint a körlevélé és inkább megközelíti az árjegyzéket. A Kner Izidor-féle több színben nyomott melléklet ilyen reklám-körlevél feje.

Körülbelül árjegyzéket képez a vendéglősöknek *étlapja* is, miért is ennek szedése azonos az árjegyzékével.

Több munkát igényelnek már az *értékpapírok*, minő a váltó, a részvény, kötvény, záloglevél, sorsjegy, néha a nyugta és utalvány. Ezek minden esetben legalább is annyi színezést igényelnek, hogy a szöveg alá alap lesz nyomva, miről a színes nyomásnál bővebben van szó. Szedését illetőleg megjegyzendő, hogy ezeknél a legtöbb és legkomplikáltabb diszítés megengedhető, mert ezzel — épügy mint az alapszínezéssel — az utánzást megnehezítjük.

Igen diszes kivitelben készülnek rendesen a *diszoklevelek*; minden esetben több színben, a legnagyobbyszerű diszitással. Itt kiválóan fontos, hogy keret és szöveg összhangban álljon, a diszoklevél célja vagy a diszoklevél birtokosa kellő módon kitüntettessék.

A *báli meghívók* már nem kereskedelmi nyomtatványok, kiállításukra csint illetőleg súly fektetendő. A mesterszedőnek igen háladatos tér, mert kevés diszitó anyaggal, esetleg egy-két megfelelő diszitó ábrával a legszebb hatást érheti el. Egyazon fajtu betűk különféle fokainak használata a modern soresés szabályai szerint igen jó benyomást tesz (48. ábra).

A mulatságokhoz *belépő-jegyek* is szükségesek, melyek kisebb alakúak bár, mégis csinos kivitelben, izlésesen készítendők; továbbá *tánczrendek*, melyek legtöbb esetben nem könyvnyomdai eljárás útján a legpompásabb kivitelben készülnek és csupán a táncsorozat lesz apró betűkkel benyomva.

Hangversenyekhez még *műsorra* is szükség van. Szintén igen diszesen készülő nyomtatványok, melyeknél, ha a ma irányadó négyszögesítést tekintetbe vesszük, legczélszerűbb azt úgy szedni, hogy a hangverseny pontjának czime kövérebb betűvel, a műfaj a rendes szövegbetűvel, szerző neve kurzívval, míg az előadóé kapitálchennel szedendő, így pl.:

1. **Tannhäuser.** Opera *Wagner Richard*-tól.
Énekli ZSIGMONDY IRÉN k. a., zongorán
kíséri ABLAKA GÉZA ur.

Minden pont első sora teljes szélességre szedendő, a következő sorok mérsékelten beljebb kezdendők.

Lehet úgy is készíteni, hogy az előadó előtt fenmaradó szöveg az árjegyzéknél említett módon kipontoztatik, pl. így:

2. **Kakasülön.** Vig monolog, írta *Gabányi Á.*
Előadja --- --- --- KISS ENDRE ur.

MEGHIVÓ

A SÁROSPATAKI FŐISKOLÁN TANULÓ
BODROGKÖZI IFJUSÁG

ÁLTAL

1903. ÉVI JUNIUS HÓ 3-ÁN, SZER-
DÁN, A PERBENYIKI NYESÉSBEN

TARTANDÓ

HANGVERSENYRE

BELÉPŐ-DIJ: SZEMÉLYJEGY 2 KO-
RONA, CSALÁDJEGY 5 KORONA

KEZDETE D. U. 4 ÓRAKOR

A JÖVEDELEM A JÓTÉKONY NŐEGYLET ÁLTAL FEL-
ÁLLITANDÓ NYÁRI GYERMEK-
MENHELY JAVÁRA FORDITTATIK

FELÜLFIZETÉSEKET TEKINTETTEL A JÓ-
TÉKONY CÉLRA KÖSZÖNETTEL FOGAD
ÉS HIRLAPILAG NYUGTÁZ A TULOLDA-
LON LÉVŐ RENDEZŐSÉG

Néha a pontozat czime nagyobb betűvel szedve külön sor, a többi apróbb betűvel alája jön, mely esetben azonban a pontozat sorszáma ugyancsak azon kisebb betűvel szedendő, mint a többi, pl. így:

8. A testgyakorlat mint életmentő

Élettani felolvasás a mindennapi életből. Irta
Pápay Endre gymnasiumi tanár. Felolvassa
LIBÉNYI ENDRÉNÉ urnő.

Beosztást illetőleg megjegyzendő, hogy az egyes pontok sok üres helylyel választandók el egymástól, legalább is két-háromszor annyival, mint a sor-
közök ritkítása, tehát ha két térzővel ritkitunk, akkor a pontok körülbelül egy ciceróval választandók el egymástól.

Ennyiben leirtam néhány mestermunka készí-
tési módját, mielőtt azonban tovább mennék, még
néhány általános tudnivalóról kell említést tennem.

A betüöntödék napjainkban a diszitő ábrák
— vignette — oly nagy tömegét hozzák piacra,
hogy minden munkához alkalmas, igen hatásos
diszitő anyag áll ezekkel rendelkezésünkre. Termé-
szetes dolog, hogy ilyen ábra mindenkor az alka-
lomnak és célának megfelelően, a betük és ékit-
mények stylusához illően választandó meg. Ennek
könnyü az alkalmazása és a munka kiállítását
rendkívüli mérvben emeli, egyedüli hátránya, hogy
nem sokszor alkalmazható, mert unottá válik;
ugyanis alkalmazásával nagyobb mérvü változa-
tosság nem érhető el.

Az ujabban forgalomba hozott modern betük
legtöbbje a régi irott könyvek betűit utánozván,
az ott divott összeirt betűket egybeöntött betűkkel
— ligaturákkal — igyekezik helyettesíteni, ilyen
ligaturák a következők:

IT IO IA EU ER EN EI EK EJ AU

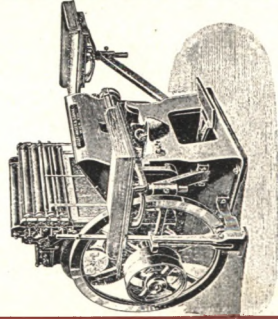
Sajna, ezek nem a magyar nyelv sajátosságai
szerint készültek, hanem inkább a német nyelv-

ANGER JÓZSEF ÉS FIAI

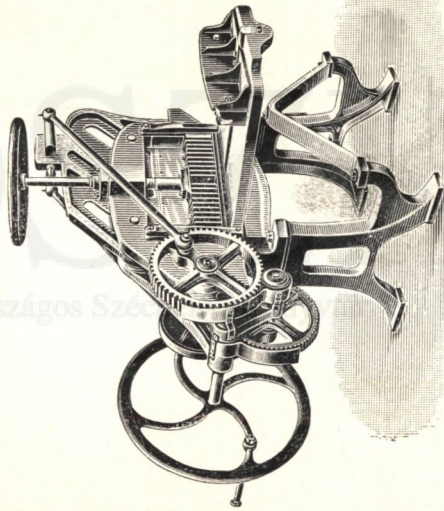
●●●●● GÉPGYÁRA ÉS VASÖNTÖDÉJE ●●●●●
BÉCS, Hernals, Hauptstrasse 122.

●●●●● Gépek könyv- és kő-
nyomdák, könyvkö-
tők, kartonage- és
üzleti könyv-gyárak
stb. számára.

●●●●●

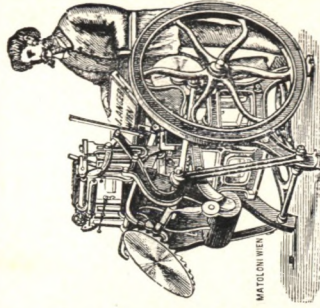
Tervezte és szedte KNER IMRE

Kner Izidor, Gyoma.

●●●●● A legolcsóbb gyári
árak. ● Kedvező fize-
tési feltételek. ● Ala-
pittatott az 1866-ik
évben.

●●●●●

Anger-féle téglanyomó-szállító nyomva

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KÖNYV- ÉS KÖNYOMDAI.
UGYSZINTÉN KÖNYVKÖTŐI
SZAKÜZLET

DESSAUER ÉS MÁRKUS

BUDAPESTEN

VI., Lázár-utca 13.

az Opera-ház mellett.

ÁLLANDÓ NAGY RAKTÁR:

új és használt gépekben, könyv- és könyomdák, könyvkötők és dobozgyárak részére; könyv- és könyomdai festékek-ből és kenczéből; könyomdai kövekből; gáz- benzin- és petroleum-motorokból.

VEZÉRKÉPVISELET ÉS RAKTÁR:

Krause Károly Lipcse, mindennemű papírpári gépekben. — Preusse és Társa Lipcse, fűző- és hajtogató-gépekben. — Rockstroh és Schneider utódai r. t. Drezda, VIKTORIA-tégelysajtókban.

VEZÉRKÉPVISELET:

Klein, Forst és Bohn utódai R. m. Geisenheim, fénynyomású, kő- és könyvnyomdai gyorsajtók. — Ludwig és Mayer Majna m. Frankfurt, modern betűk és körzetek. — Berens L. Hamburg, rézbetűk és lemezekben.

Teljes nyomdai és könyv-
kötészeti berendezések
elvállaltatnak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

nek két betüből álló, azonban együtt kiejtett hangzói, miért is ezeknek alkalmazása legfeljebb csak a németes tulajdonneveknél indokolt, egyebütt a magyaros munkákban nem.

Ugyancsak a mesterszedő munkájába vág a *hirdetésszedés*, azonban itt már nemcsak időben van megkötve a szedő keze, amennyiben az ujság rövides megjelenési ideje a kidolgozásra kevés időt hagy, hanem az alakban is, mert az ujság hasábjainak szélességétől el nem térhet, magasságban pedig a megadott sormagasságot pontosan be kell tartani.

Hirdetésszedésznél a feltűnést kell keresni, hogy

49. ábra

A Gutenberg-gyűjtő rajzolt ujsághirdetése

a hirdetés megkapó volta által az oldalon elhelyezett többi hirdetések közül kiváljon, hogy bizonyos kiemelkedőbb részletekkel az olvasó figyelmét az első pillanatra megkapja. E cél érdekében ma már sok esetben a művész írónjához fordulnak és gyakoriak ma már a művészkezektől származó ujsághirdetések (49. ábra). Leghatásosabb feltűntetési eszközök a sok fehérség (50. ábra) vagy a sok feketeség alkalmazása; természetesen hatását veszti ez eszköz, ha egyazon oldalon tulsok a fehérség, vagy tulsok a feketeség, ezeknek kellő változatban kell csoportosulni. A fekete hirdetések igen sokszor alkalmazott módja a negatív szöveg, azaz mikor fekete háttérben fehér a betű, de ez csak úgy helyes, ha a hirdetésben kevés a szöveg és elég nagyok

lehetnek a betűk, mert az apró betűk elmosódnak. Készítési módja többféle; egyik az, hogy ólomba lesz metszve rajz vagy levonat után (lásd alapmetszésnél), a másik az, hogy fényesre csiszolt fémfelületre pépszerű stereotyp-ragasztó anyaggal felrajzoljuk a kívántakat és erről rendes stereotypiáló eljárással lemezt öntünk; a legegyszerűbb és legcélszerűbb eljárás ugyan az, ha fényképészeti uton horganylemezt készítettünk.

Hirdetésekhez mást, mint különféle vastagságu vonal-, vagy vonalszerű keretet alkalmazni téves. Betűkből az egyszerű, de nem tulságosan vastag betűk választandók. Határozottan kerülendők az árnyalt, vagy diszitett betűk; egyszerű, könnyen olvasható, nem tulságosan fekete betűk adják a leg szebb hirdetéseket.

Miután a hirdetés szövegének csoportosításában a szedőnek sokkal szabadabb tere van, mint bármi egyéb munkában, mert itt a megrendelő még nem befolyásolja annyira a kiállítást, lehetőleg kevés czimsorok szedendők, amiből azon előny származik, hogy a tulajdonképeni szövegcsoporthoz nagyobb betűket vehetünk. A hirdetések szedéséhez az idő nem áll olyan pazarul rendelkezésre, mint egyéb mestermunkákhoz, miért is ornamentális diszitések mellőzendők, hanem inkább különféle vastagságu vonalak, de cicerónál sohasem vastagabb használandók keretül. A betüöntődék által forgalomba hozott ugynevezett hirdetés-keretek nem egyebek értéktelen, igen ritka alkalommal használható lim-lomnál; hanem a forgalomba hozott különféle élénk rajzu, mozgalmas vonalak, minő pl. a barokk-vonal, e célra kitünően megfelelnek.

Azon célzt, hogy az olvasónak figyelme a hirdetésre rátereltessék és elolvasására ingereltessék, igen sokszor ugy véljük elérhetni, ha kevésbé fontos részeket igen erősen kiemelünk, így pl. a Gutenberg-gyujtónak az első öt oldalon alul elhelyezett hirdetésében a „Szaktársak“ szó.

Természetesen itt hirlapi hirdetésekről van szó, ami ugyan a hasontartalmu hetilapok hirdetéseire is mérvadó. Kivételt képeznek a szépirodalmi lapok, melyek több figyelemmel, némi ornamentális diszitással is készíthetők.

Igen jól teszi ugy a hirdetésszedő, mint a mes-

Óra- és ékszerjavítások vidékről is

AXELRAD GYŰLÉ

óra és ékszer-tüzlete

Budapest, VII., Akácfa-utca 64. sz.

(A király-utca sarkán)

*Nagy raktár kitűnő svájci
zsebórákban. — Hitelképes
egyéneknek a házipénztáros
közvetítésével részlet-lefizetésre. — Nyomdászoknak
tetemes árengedm. — Inga-
órák javítása végett levelező-
lap elegendő!*

Megbízható ékszer-bevásárlási forrás!

50. ábra

Vonalkeretes újsághirdetés nagy üres térséggel

terszedő, ha a kezeügyébe akadó jobb munkákból gyűjteményt készít magának. Az ilyen gyűjtemény igen becses és hasznos tanulmányi anyagot képez.

MESTERMUNKÁK NYOMÁSA, SZINEZÉSE.

A könyvnyomtatásnak a fennebb vázolt szedés-technikája csak egyik része, másik sokkal fontosabb része a nyomtatás. Fontosabb nemcsak azért, mert a szép nyomás igen sok esetben a hibásan megszedett munkát is helyreüti, de különösen azért fontos, mert a nagyközönség a szedés többé-kevésbé művészi voltát megítélni csak ritkán tudja, míg a nyomás szépsége, tisztasága rögtön szemébe ötlük, átérzi.

Épugy, mint a mesterszedésnél nem lehet egész részleteiben a technikai eljárásokat leírni a tulságosan széles munkakör miatt, még kevésbé lehetséges az a nyomásnál, hol tudvalevőleg más-más nyomást igényel a különféle gyártási eljárással készített nyomó-papir, simított papir, a krétafelületű műnyomó-papir, a meritett papir stb. De nemcsak a nyomásban igényel mindegyik más-más kezelést, hanem a festékkezelésben is: a krétafelületű papíron vékonyabb festékréteggel — szaknyelven kevesebb festékkel — is kellően fedve van a nyomott felület, míg a meritett papir már sokkal több festéket kíván. De nemcsak ebben, hanem magában a festékekben is végtelen sok változat van; más kezelést kíván a nyomásnál a föld-festék, minő pl. a barna festékek nagyrésze; mást a koromfesték, minő a jobb minőségű illusztrációs festék; mást a kátrányfestékek, minő a közönségesebb fekete festék és a színes festékek egy része; mást a vegyi festékek, minő a színes festékek másik nagy része.

Azért is már a mestermunkák tervezésénél segítségül veendő a nyomó, akinek e téren való bő tapasztalata elejét veszi a készítés közben esetleg beállható nehézségeknek, kellemetlen akadályoknak.

Általánosságban csak annyit vélek szükségesnek megjegyezni, hogy minden munka természetének megfelelő, nem tulságos és nem kevés fes-

tékezéssel, a legtisztábban, a legszebben nyomandó, amit csak a leggondosabb egyengetéssel, a festékes vályu és kés legpontosabb szabályozásával érhető el. Betük, melyek amugy is agyonnyomottak vagy csorbultak, azonnal kicserélendőek, mert ezek egyengetésével az időt pazarolni csak felesleges pocskéolás.

Megismételve a fennebbiekben a mesterszedésnél felsorolt munkálatokat, lássuk a nyomásnál minő különösebb intézkedéseket igényelnek azok. A *könyvek* készítése a legáltalánosabb munka és ezen ismeretek a nyomó tudásának alapját képezik, mert a nyomásnál minden munka körülbelül hason eljárás alá esik, teszem azt : az alakzat megállapítása ugyanolyan a könyvnél, mint az árjegyzéknél.

A lemezen levő könyvformánál a nyomónak első dolga az alakzat megállapítása, aminél a szedő által készített vázlat hasznos szolgálatot tesz, mert körülbelül így állítjuk az oldalakat a papíron. Ugyanis a nyomó is figyelembe veszi, hogy a páros és páratlan oldal szorosan összenőtt ikertestvér, miért is a kettő közelebb jut egymáshoz, tehát a hátba (Bund) kevesebbet oszt be; a könyv szélei még kötésnél a könyvkötő által körülmetszetnek, azért kívül több margó marad, azonban a fejnél (Capital), valamivel kevesebb, hogy az oldal kevésbé feljebb álljon, mint a papír közepe. Az alakzat hasonló megállapítása a legtöbb mestermunkánál azonos.

Ideiktatom még az illusztrációs művek nyomásáról írottat úgy, amint az a *Grafikai Szemle* 1903-iki februári számában megjelent:

Zárólemezen van a nyomtatandó illusztrált mű első formája, az egyengetendő, nem csekély számú ábrákkal : a gépmester tudásának próbaköve.

Bizony próbakő, mert az illusztrációk nyomása — legyen az bármely uton nyert ábra — nagy gyakorlatot, türelmet és tudást igényel.

Mig a szedőnek teljesen mindegy, hogy bármely eljárással nyert ábrát helyez el a szedésben,

addig a gépmesternek egyikkel több, másikkal kevesebb dolga van. Aránylag legkönnyebb a fametszetekről galvanoplasztikai uton nyert ábrák nyomása, azután a sorrendben a fametszet következik, végül legnehezebb a kisebb-nagyobb szemcséből (raszter) álló autotypiák egyengetése és nyomása.

Magának a többé-kevésbé ábrákkal telt formának megzárása is több gondot igényel más formáknál, mert felületes zárásnál az örökös piszkolódással igen sok kellemetlenségnek tesszük ki magunkat.

A gép festékező részei, mint feladó hengerek, festékdörzsölők, festékvályu stb. — különösen autotypiáknál — gondosan és legpedánsabban megtisztítandók. Mást, mint az ugynevezett illusztrációs festéket megkísérelni, csak felesleges festékpazarlás, idővesztés. E festékek a gyárak által már e célra szükségelt keménységben, finomságuk szerinti kellő feketeségben és az eredményre nagyon előnyös fénynyel gyártatnak.

A jól kipróbált és jónak elismert festék az illusztrációk nyomásánál nagyon fontos.

Igen czélszerű és a nyomás nagymérvű könnyítése az, ha az illusztráció külön és a szöveg is külön nyomatik. Magára a nyomás végeredményére is nagy hatással van ez, amennyiben az illusztrációknál így sokkal szebb és jobb képet kapunk, de igen hasznos a gépre is, mennyiben a nagyon különböző erőt igénylő szöveg- és illusztrációnyomással a gép nem terheltetik túl.

A bezárt formában az első munka az ábráknak betűmagasságra való pontos aláakázása, a mi czélszerűen kemény kartonlapokkal történik. Az esetben, ha az ábra külön formáról lesz nyomva, igen czélszerű a stereotyp-lemezek nyomtatásánál ismert vastalpakról nyomni. Ez is a nyomás nagymérvű könnyítése, mert a vastalpak — ellentétben a falappal — nem ruganyosak.

Ezen most említett betűmagasságra való kiegészítés időkimélés czéljából ugyan jóval előbb, az ábráknak még a szedésben való elhelyezése előtt is elkészíthető, mégis a zárólemezen utólag megvizsgálandó, hogy megfelelően készült-e el ez a munka.

Ugyancsak előre készítendő minden ábráról vékony, nem tulságosan kemény, simított papírra négy-öt tiszta levonat a végett, hogy a gépmester esetleges üres idejében az ábrák egyengetését előre megkezdhesse.

Magára a nyomó-hengerre (Cylinder) minden ábrás forma előtt új, a rendesnél valamivel keményebb és erősebb huzatot (Kaschirung) készítettünk.

Ha már minden előzetes munka a legnagyobb óvatossággal rendesen elkészült, a formát gépbe helyezzük és arról első levonatot veszünk.

Az ábrák első lenyomata — különösen autotypiánál — még nem mutatja azt a lágytságot, azt a plasztikai hatást, amire az ábrázoló művész törekedett; az alakok perspektívája hamis, elmosódottak, gyengék, a sötétebb részek foltosak; autotypiáknál a szemcsék durvák, piszkosak, az ábrát csak gyengén mutatják. A gépmester dolga ezen hibákon egyengetés által segíteni.

Az egyengetés első része abból áll, hogy a fennebb említett négy-öt levonat egyikét — még pedig minden ábráról külön — az egyengető iv alapjául vesszük. A többi levonatokból kivágjuk a sötétebb részeket négyszer és így a kép különböző árnyalatainak megfelelően, háromszor, kétszer, egyszer és ezeket a kivágásokat az egyengető ivnek meghagyott teljes ábra-levonat azonos helyén felragasztjuk. Az így felragasztott levonatok a világosság felé tartva, a nyomandó illusztráczióknak mintegy árnyképét adják.

Tán felesleges megemlíteni, hogy ezen munka úgy a kivágásnál, mint az egyes részek felragasztásánál a legnagyobb pontosságot igényli. A leg-

kisebb eltérés nemcsak meddővé teszi a gépmester munkáját, hanem a kívánt eredménynek éppen az ellenkezőjét adja. Ez az eljárás az ugynevezett erő-egyengetés (Kraftzurichtung).

Magánál a tulajdonképeni nyomásnál ezt az előegyengetés előzi meg. Ugyanis a nyomóhengerre történt levonatra az erő-egyengetés felragasztatván, az ábrák háttérének világosabb részei, ugyszintén az elfutó részek, a szélek, az erősebb nyomás elkerülése végett a szükséghez mérten kivágnak.

Az elő-egyengetés felragasztásánál szintén nagyon fontos, hogy az a megillető helynek pontosan azon részére jusson, mert nem kellően pontos felragasztásnál egész munkánk kárba vesz.

Ha a szöveg az ábrával együtt lesz nyomva, mindenkor előbb a sokkal több időt és figyelmet igénylő ábra egyengetendő.

Az ábrák mindenkor a rendesnél jóval erősebb nyomást igényelnek, amiért csakis erős szerkezetű gépen lehet pozitív eredményt elérni. De nemcsak a gép, festék, hanem a papír is nagy szerepet játszik az illusztrációk nyomásánál; csakis erősen simított papíron lehetett ábrát szépen nyomni.

Az elő-egyengetés befejeztével — a szöveges résznél ennek egyengetése után — eddigi munkánk ellenőrzéseül levonatot készítünk magunknak, melyen azt behatóan megvizsgáljuk. Minden esetleges hiányokat pótolunk és a továbbiakban úgy járunk el, mint egyéb nyomandók egyengetésénél.

A tulajdonképeni illusztráció-nyomás a fennebbiek szerint tehát három részre oszlik: az erő-egyengetésre, az elő- (első) és az utó-egyengetésre. Minden gépmesternél más-más szokás van; van, ki megelégszik a két iven való egyengetéssel, de van olyan, aki harmadik sorban is egyenget. Szerintünk ez az egyengetendő forma természetétől függ. Ha van is minden gépmesternek szokásokon, tapasztalatokon alapuló némi eltérése, végeredményében minden eljárás egy.

Ujabban a kivágással és erő-egyengetéssel járó babramunkát mechanikai uton, különféle eljárásokkal próbálják könnyíteni és úgy a kísérletezők, mint a már bejelentett és engedélyezett szabadalmak száma nem csekély, ámbár a gyakorlati életben egyik sem mutat fel nagyobb eredményt, egyik sem tett eddig nagyobb mérvű elterjedésre szert.

Ilyen eljárást kétféle alapelméleten alapulót ismerünk. Egyik az, midőn az erő-egyengetés fotomechanikai uton lesz a rendesnél jóval mélyebbre maratva az ugyanazon képről történt fölvételről és az így nyert lemez az ábra lemezének alsó részéhez forrasztva és sajtolva, illetéknép a sötétebb részek jobban kidomborodván; ezt az alapelméletet többen vették át a feltalálók közül, ugyszintén ama eljárást is, hogy az egyengetés az ábra negatívjáról fényérzékeny ruganyos anyagba — pl. preparált zselatinba vagy czellulozeba stb. — lesz másolva és maratva. Ismétlem, hogy ezen eljárások egyike sincs még kipróbálva és ha egyike-másika némely helyt tán használatos is, tökéletes volta vagy előnye, szemben a kézi egyengetéssel, nagyon kétséges.

Megindítás előtt még a festékvályu csavarjai, a festékdörzsölő és felhordó-hengerek járása kellőképen szabályozandók.

A már megindított illusztrációs mű nyomás közben továbbra is mindvégig a gépmester osztatlan, legéberebb figyelmét igényli nemcsak a boszantó pizskolódás elkerülése, hanem a festékezés és nyomás egyenletessége miatt is.

A már megnyomott ivék gondosan szétrakandók, vagy minden iv közé papir teendő, mert a jóval vastagabb festékréteggel nyomott ábra könnyen lehuzódik.

Meg kell itt emlitenem a festékgyárak által ujabban forgalomba hozott azon festékeket, melyeket kéttónusu, dichromotypiai stb. elnevezés alatt gyártanak. Ezek kiválóan autotypiai vagy egyéb

eljárás útján nyert olyan ábrák nyomására alkalmasak, melyeken a sötétebb és világosabb árnyalatok sűrűn váltakoznak. Ezen festékek ugyanis azon sajátsággal bírnak, hogy azon látszatot keltik, mintha az ábra két színben — egy alap- és egy konturszínben — lett volna nyomva. (Lásd a mellékletet.)

Míg a könyvnek részletei a szedőnek több munkát adnak, addig a nyomónak azzal mindvégig egyformán van dolga. Még a boríték-czim is hasonló eljárás alá esik, azzal a különbséggel, hogy az alakzat megállapításánál a könyvhátat is meg kell állapítania és ezt is a formába venni. A könyvhát, ha a könyv hosszában van szedve, mindig alulról felfelé induljon.

A többi felsorolt mestermunkánál csak imitt-amott akad megjegyezni való. Így a *névjegynél*, ha az egyes sor, úgy valamivel feljebb álljon, mint a papír közepe, ha több sor, a sorok összessége, nem pedig — mint némely helyt szokás — a név álljon középen. Általában, mikor a papíralak közepére nyomandóról van szó, mindig úgy értelmezendő, hogy valamivel magasabbra, mint a középvonal, mert a szem így látja azt középen állónak.

Levélbortékoknál a nyomó figyelemmel legyen az enyvezésre és szabályos egyengetéssel igyekezzék elkerülni azt, hogy az ilyen enyvezett részre eső vonalak, betűk tönkre ne menjenek és azok a papíron erősebb, feketébb nyomással ne zavarják az összhangot.

Egész szélességbe szedett *levélpapírnál* mindhárom oldalon egyenlő margó maradjon, azaz odalt középre nyomva, felülről ugyanannyi szélt hagyunk, kivéve azon esetet, midőn a sorok tulságosan keskenyek. Sarokra nyomott levélfejnél ez két oldalon legyen így, azaz a baloldalon és a felül levő margó legyen egyforma.

A kereskedelmi nyomtatványok jó része, így pl. a számla, memorandum stb. igen sok esetben másol-

ható festékekkel lesz nyomva. E festék, különös természeténél fogva, a legnagyobb óvatosságot igényel a munkánál. A legtökéletesebben megtisztított gépbe, ha e festék belekerült, semmiféle mosóanyaggal, mint terpentín, benzin stb. sem gépet, sem hengereket érinteni nem szabad, mert a festék elzsirosodván, nemcsak másolhatatlan, de teljesen hasznavehetetlen is lesz. Most már mosáshoz csak borszeszt (spiritusz) használhatunk. A festékező hengereket néhány csepp glycerinnel puhítjuk meg, ugyszintén ezzel higitjuk a megkeményedett másoló festéket is. A másolható nyomáshoz használt festékező hengereket, a másoló festékek dus anilintartalma miatt, egyéb munkákhoz használni nem tanácsos.

Természetes, minden munkához jóminőségű festék használandó. A jóminőségű festék, daczára magasabb árának, gazdaságosabb, mint az olcsó, mert fedőképessége intenzívebb lévén, a fogyasztás sokkal kisebb, mint az olcsóbb minőségűből.

Áttérve a színezésre, a következőket kell tudni: A teljesen kész szedésről fekete színben több levonat készítenendő, hogy így a színezendő sorok, ékítmények állásáról, helyéről a továbbiakra pontos méretünk legyen. A szedő most már annyi formára bontja szét a szedést, ahány szint a nyomóval együttesen megállapított. Fontos az, hogy pontos számitással töltsse ki azon részeket, melyek a másik szín helyét képezik; mindenkor azon legyen, hogy bár lehető nagy darabokkal töltsse ki ezen üroket, de azért mégis mindenüvé legalább egy-két téző is jusson, hogy ha esetleg a gépben valami változásra volna szükség, ne kelljen a nagyobb ürpótlókat még előbb kisebb részekre bontani. Különösen ott, hol több sor helyét kell kitölteni, tegyünk esetleg több tézőt, mert a sorok rendszerint kivetnek, amit a színekre bontott formánál csak így ellensúlyozhatunk.

A színes nyomás előtt a gép mindenkor a leg-

nagyobb pontossággal és figyelmességgel tisztítandó meg. Igen czélszerű a színes nyomásokhoz külön hengereket készletben tartani, de ez esetben is czélszerű, ha világosabb színekkel akarunk nyomni, a gép festékező részeit ezen világos színnel bedörzsölni és újból megmosni. Ha ezen műveletet többször ismételjük, úgy biztosabban elérjük a szándékolt színárnyalat eredetiségét, tisztaságát.

A nyomtatást mindig azon színnel kezdjük, amely legjobban megmutatja a többi színek helyét. Így pl. a HEINR. HOFFMEISTER-féle hirdetésben előbb a violakék szín lett nyomva, azután a vörös, mert fordítva bajosabb lett volna a vörös színnel nyomottakat a megfelelő helyre juttatni. Ugyanezen eljárás követendő akkor is, ha alapszínek használatnak, így az ANGER JÓZSEF ÉS FIAI hirdetésben először a vonal-keret, azután az alap, majd a zöld szalag és végül a fekete szöveg és ábra nyomott. Ha több szint nyomunk, szintén figyelembe veendők a fennebb mondottak. Így pl. a DESSAUER ÉS MÁRKUS-féle hirdetésben először nyomtatott a zöld keret, mert ez mutatja az egésznek a papíron való helyzetét, ezután nyomtatott a barna szöveg, végül a violavörös színű inicziálék és kiemelt részek.

A színezés technikájának igen hatásos eszköze az alapnyomás, azaz mikor a szedés kisebb-nagyobb része alá más szint nyomunk, mintegy a papír színét változtatva meg. Lehet ezen alapnyomás keretdarabkákból összeszedett forma, vagy lehet lemez is, amiről később külön fejezetben lesz szó, mindenesetben azonban olyan szín választandó, melyen a reányomottak intenzívebb színnel nyomva kellőképp érvényesülhessenek. A szinttechnika mai haladott állásában elítélendő a régente annyira keresett bágyadt alapszínezés, sőt ellenkezőleg, legyen az élénk, mert csak így érhető el azzal kellő hatás. A festékgyártás nagymérvű és folyton haladó tökéletesbitése lehetővé teszi, hogy a legsötétebb színezésű papíron, mint pl. e könyv borítékja is,

lehet alapszinezéssel kedvező színhatást elérni, de csak intenzív szinkekkel.

Szinharmoniaról, szinek áttetszőségéről és fedőképességéről írni nem tartozik ide, de fontosnak látom néhány technikai fogást ismertetni, melynek úgy a mesterszedő, mint nyomó alkalomadtán nagy hasznát veszi.

Elsőben is a már közismert és általánosan használt háromszin-nyomásnak azon ismert tulajdonsága, hogy a sárga, kék és vörös szineknek különböző árnyalatban való egymást fedése a legmesszebb menő színváltozatot, szinpompát eredményezi, igen célszerűen kihasználható, nemcsak ilyen háromszinű diszitő ábrák alkalmazásával, hanem a formában levő egyéb szinezendőknek e három színben való ügyes elosztásával is.

De nem csak ezen három szín, hanem valamennyi nyomdai szín hason kihasználásával is a legmeglepőbb eredmény érhető el.

A szemre igen kedvező hatással vannak az intarzikus betűk és keretek harmonikus színben való nyomása. Intarzikusnak nevezzük az olyan betűt vagy keretet, melynél a fehér belső világosságot vonalak határolják.

Az ilyen intarzikus betűk gyakran félig árnyaltak, ami kellő szinezéssel nem kevésbé emeli a hatást, mint a JOHANNISBERGI GÉPGYÁR hirdetésében a fősor; ugyancsak e hirdetésen a keret két színben nyomott intarzikus ékitmény.

Sorok árnyalását úgy is lehet elérni, ha egyforma vastagságu verzál-betűket (pl. Steinschrift) először valamely alapszinnel, majd erre közvetlen valamely intenzív szinnel, de körülbelül féltérzővel errébb és feljebb nyomjuk, amit szaknyelven vibrózásnak nevezünk.

Kisebb példányszámoknál a bronz-nyomás, különösen pedig az aranybronz igen kedvezően alkalmazható; azért kisebb példányszámoknál, mert igen sok babrával jár és nagyobb példányszámoknál ritkán

fizeti ki magát. Ma már ugyan — kevés eredménnyel — próbálkoznak bronzolást pótló festékekkel is. Ha bronznyomást alkalmazunk, feltétlenül ezzel kell a nyomást kezdenünk és csak ennek kellő megszáradása, a felesleges bronzpornak letakarítása után a többi szín nyomását folytatni. A bronznyomásra jól fedő festékekkel — de csak annak teljes megszáradása után — igen szépen lehet nyomni.

Igen egyszerű és nagyhatású eszköz az *irisnyomás*, magyarosan szivárvány-nyomás. Ezt úgy érhetjük el, hogy hengeres festékező készüléknél a henger ide-odajárását, tégelyes sajtóknál pedig a festékező tégely körfordulását meggátoljuk, a festéktartóba az előre megállapított színeket — legszebb a piros, sárga és kék — vékony elválasztó-falakkal (Klotz) úgy helyezzük el, amint azt a nyomandó formára felhordatni kívánjuk, pl.

Piros	Sárga	Kék
-------	-------	-----

A világos színeknek, minő a sárga, több hely hagyandó, mivel a festékek egymásba átmenve, a három eredeti színnél sokkal többet mutatnak, ha kevesebbet hagynánk a sárga színhez, ez csakhamar teljesen eltűnne. Ilyen irisnyomás a FISCHER LIPÓT cég hirdetése.

Sokszor történik, hogy a mesterszedő úgy tervezi a munkát, hogy az a papírt teljesen befedi, azaz minden margó nélkül. Ez esetben a szedés nagyobb és a papír is nagyobbra hagyandó, a nyomás után pedig a kellő alakra körülvágandó.

Keressük fel e könyvben a dichromotypiai festékekkel való nyomást bemutató mellékletet. Hogy e festék sajátossága kellőképp érvényesülhessen, először is a masszív erős ékitmény lett Mäser-lemezbe kimetszve és nyomva; azután a sokkal nagyobb ábra a keretbe úgy lett benyomva, hogy a Victoria-sajtó ivfogó villája, melyen e melléklet nyomtatott, átragasztatott egy iv erős, ugynevezett supe-

rior csomagoló-papírral és ezen papíron annyi vágatott ki, amennyi szükséges volt az ábrából. Ezzel is sokszor szép hatást érhetünk el és igen egyszerű eszköz. Lehet ily módon nagyobb betűvel szedett sorokat is két színben nyomni, előbb a felső, azután alsó felét vágva ki, mindeniket más-más színben nyomva; persze fontos dolog a pontos berakás. Megjegyzendő, hogy ezen eljárás csakis téglanyomó-sajtókon vihető keresztül.

Sokszor és sokan kísérleteztek már azzal, hogy sötétebb színezetű papírra fehérrel nyomjanak, de minden eredmény nélkül. Különösen ma, mikor a könyvkötők igen sikerült fehér nyomásai ezt szinte divatba hozták, ismételten felmerült a kérdés, miként lehetne ezen szint a könyvnyomtatásban is használatossá tenni. Minden egyéb helyett leirom itt, hogy az ezen könyv borítékján látható fehér nyomás miként készült: A gépet és hengereket a színes nyomásnál rendesen megszokott még nagyobb figyelmességgel megtisztogattuk, gondosan vigyázva, hogy az előbbi festékekből a legparányibb rész se maradjon azokon, mert a fehér festék rendkívül érzékeny szín lévén, rögtön tönkretette volna. Kétszer-háromszor a festékező részek bedörzsöltettek fehér festékkel és miután mindannyiszor újból megmosattak, belekerült a nyomáshoz való igen finom fehér festék a vályuba. Ugy lett minden kiszámítva, hogy még azon napon egyszer erős nyomással megnyomatott, a nyomott ívek szétrakattak és így száradtak egész éjjel; forma, gép, oldal- és alsómértékek érintetlenül hagyatván, reggel ugyanazon helyre, ugyanolyan nyomással a fehér újból megnyomatott; miután ez esetben kétszeri nyomás elegendő volt, felesleges volt azt még egyszer megnyomni, de ha az eredmény nem kielégítő, tanácsos azt még egyszer megnyomni, a siker elmaradhatlan. Természetesen a pontos berakás itt igazán elengedhetlen főkellék.

Ha betűket is fehér színnel akarunk nyomni,

figyelemmel kell lenni e szín sajátosságára és erős, félkövér vagy kövér betűket kell szedni.

A siker biztosítására és a megválasztott színek összehatásának tanulmányozására nagyon célszerű minden színből próbanyomatot készíteni.

Még csak annyit említek meg, hogy a szárazon hozatott festékek sokkal gazdaságosabbak, kiadóbbak a bedörzsölt festékekénél, de elkészítésük — bedörzsölésük — igen figyelmes munkát igényel.

ALAPLEMEZEK KÉSZÍTÉSE, METSZÉSE.

Mint már említve volt, a színezésnek egyik leghatásosabb és legháladosabb módja a színes alapnyomás.

Az alapnyomáshoz való lemezek elkészítéséhez igen sokféle mód áll rendelkezésre. Az egyik mód az ilyen célra alkalmas keretdarabkáknak összedése.

A másik mód az, ha a szedésben már a vonalakkal vagy ékitményekkel körülhatárolt felület alá kell megfelelő alaplemezt metszeni, ezt a nyomáshoz alkalmas anyagba, a célnak megfelelően elkészíteni.

De nem mindig tisztán sima alapokról van szó. Igen sok esetben ezen alapok némi diszítést is igényelnek, mikor is a mesterszedő rajzolni tudásának igen nagy hasznát veheti. A mai korban, midőn a diszitmények tulnyomó része vonalszerű ékitményekből áll, gyakori eset, hogy a szedőnek vagy hozzáértő nyomónak kell az ékitményt az említett nyomtatási céloknak megfelelő anyagba metszeni.

Sajnos, ezen téren igen sok visszaéléssel találkozunk, mert számtalan esetben a szedő az alapmetszésnél — nevezzük általánosságban így — nemcsak a rajzolásnál enged fantáziájának szabad

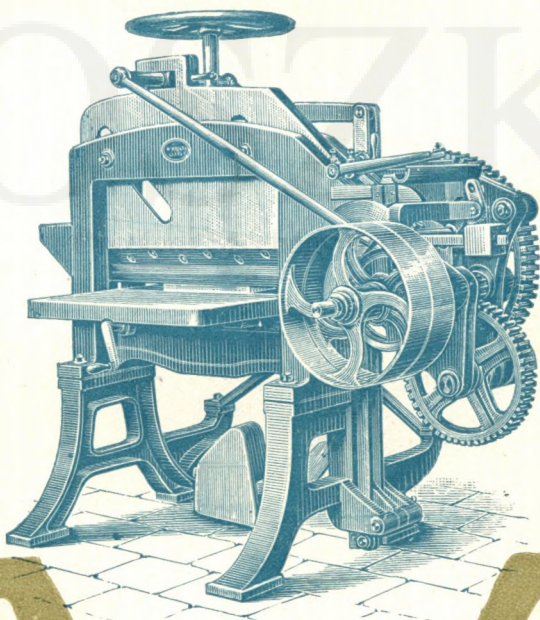
KRAUSE KÁROLY

LIPCSÉBEN

1855. óta épít különlegességeket, u. m.:

Gépeket

az összes sokszorosító ipar-
ágak számára.

MAGYARORSZÁGI KÉPVISELŐJE:

DESSAUER ÉS MÁRKUS

BUDAPESTEN, VI., Lázár-
utca 13. szám.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Clichéket
mindennemű nyomtatványhoz
szép és tiszta kivitelben
pontosan és olcsón
készít **Fischer** *szipót,*
Photoczyinkografiai = Műintézete
Budapest,
IV. Kossuth-Lajos-utca 35. szám.
Vidéki megrendelések is pontosan
eszközöltetnek.

Alapított 1890.

✧ *Speczialista árjegyzék-clichékben!* ✧
Rendszeren berendezett fényiridai s czinko-
grafiai műtermek. ✧ *Rölségvetésekkel*
és felvilágosítással személyesen avagy
levélben bármikor szívesen szolgálók. ✧
Rérem czimemet rendelés esetére elő-
jegyzésben tartani.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

teret, hanem ezen fantazmagóriát igyekszik sajátkezüleg kimetszeni, ami ha sikerül is, nemcsak tetemes időpazarlással, hanem ennek révén meg lehetős anyagi kárral is jár és minden esetben csak dilettáns-munka marad.

Alaplemezek készítésénél figyelemmel kell lenni azon anyag tulajdonságaira, melyből azt metszeni akarjuk. Ilyen anyagok a közönséges karton, a stereotypia útján nyert ólomlemez, a horganymaratás útján nyert horganylemez, a celluloid, a Mäserlemez, a Weber-lemez, a Hentschel-lemez és a lino-leum. Megjegyzendő, hogy ezen anyagok még folyton szaporodnak, mert különösen ma mintegy megkövetelt tudása a mesterszedőnek az alapmetszés.

Mindenekelőtt nézzük az ezen kereten kívül eső *horganymaratást*. Sajnálattal kell mondanom, hogy kívül esik e kereten, mert bizony a legtöbb esetben ez volna az alap elkészítésének legegyszerűbb, legolcsóbb és leghálásabb elkészítési módja, nemcsak azért, mert rajzolásnál nincsen kezünk megkötve, szabadon rajzolhatjuk úgy a legvékonyabb, mint a legvastagabb vonalakat, pontokat, vonalkákból álló árnyalatokat, szóval bármi diszes mintázatot, hanem főleg azért is, mert nyomásnál is ez a leghálásabb anyag; ellenálló képessége alkalmassá teszi a legnagyobb példányszámok nyomtatására; egyenlő eredmény érhető el akár világos, akár sötét színekkel nyomunk róla; a festék vegyi alkotrészei nem támadják meg, amely hátrányok egyike-másika bizony minden alapmetszési anyagnál felmerül.

A legközönségesebb anyag ezen célra a *karton*, de csakis a finom elefántcsont-karton, melyből több réteget erősen egymásra ragasztunk és legalább egy éjen át jól beprésselve szárítunk; még jobb az u. n. *fényezett kéregpapír* (Glanzdeckel), amelyből elég két-három réteg egymásra ragasztva és erős préseléssel szárítva. A kimetszéshez szükséges eszköz

jó éles zsebkés és a közönséges nyomdai korrigáló ár.

Már itt ismerjük meg, miként kell a szedés levonatát vagy a rajzot a lemezre átvinni, mert ez eljárás minden anyagnál egyforma. Ha a szedés konturjait kell átvinni, ez úgy történik, hogy a kevéssel — tehát nem sokkal — több festékkal készült levonatot olyan helyeken, melyek amugy is eltávolítandók lesznek, becsirizelve, felragasztjuk a lemezre és erős nyomással, pl. másoló présen, könyvkötő-sajtón, vágógép nyerge alatt vagy közönséges nyomdai kézi sajton átnyomjuk; így minden anyagon igen jó látható átnyomást kapunk. Ha rajzot akarunk az alaplemezre átvinni, legczélszerűbb a rajz átvendő konturvonalát puha írónnal, pl. 1-es vagy 2-ös számú Hardtmuth-írónnal, vagy még jobb a puha, ugynevezett Kohinoor-írónnal átrajzolni és ezt a rajzot rajzszöggel felerősítve a lemezre, úgy, mint előbb a festékes levonatot, a hátlapján simító-csonttal vagy kés nyelével addig simogatni, míg a rajz a lemezen egészen tisztán látható lesz.

Kimetszésnél nem kell egyébre ügyelni, mint hogy a késnek ferde, rézsutos irányt adjunk, hogy a nyomandó lemez széle körülbelül 45 fok alatt hajoljon, tehát így \, mindig kis részecskét igyekezzünk eltávolítani; ha belül van kimetszeni való, ez mindenekelőtt elkészítendő és csak azután a széle. Egyedüli hátránya ennek, hogy mintázni, disziteni nem lehet; azonban ha elfutóvá kell csinálni, akkor ez tompa árhegygyel könnyen elérhető úgy, hogy az árral sűrűbb és ritkább pontokat verünk ezen helyen a lemezbe. Ilyen kéregpapirba lett metszve az ANGEL JÓZSEF ÉS FIAI hirdetésben a violakék alap.

Már mintázáshoz, diszítéshez sokkal alkalmasabb az *ólomlemez*, mely nagyon olcsó anyag ott, ahol stereotypia van, mert nemcsak a lemez anyaga használható beöntés által, hanem a metszésnél

elhulló részecskék sem vesznek kárba. Egyedüli hátránya, hogy nem minden színhez használható, mert némely festék feloldja az ólmot és e részecskék a színt elváltoztatják.

Ehhez már több eszközre is van szükség, mint a kéregpapírba való metszéshez; különféle szélességű lapos és félgömbölyű vésők, rovátoló (schraffirozó) kés vagy karika kell, melyet a legtöbb szaküzletben be lehet szerezni. Az ólomlemez jó simaságban a fényes felületű chromo-kartonra lehet önteni, de elég jó öntés érhető el közönséges csontkartonról is, ha nem tulságosan meleg ólmot öntünk az öntőpalaczkba. Az így nyert ólomlemez még az alpmetszéshez nem alkalmas, hanem finom csiszoló papírral vagy vászonnal (Schmirgel) azt előbb tükörsimaságúvá kell fényesíteni. Az így előkészített ólomlemezbe azután a különféle vésők segítségével véshetünk, azaz eltávolítjuk azon részeket, melyekre szükségünk nincs, figyelve, hogy kellő mélységre véssünk, nehogy nyomás közben pizskolódjék, továbbá figyelni kell, hogy a megmaradó szélek szintén rézsutosak legyenek, de ne tulságosan; a keskenyebb helyen völgyeletet képezzenek így √.

Mindenesetre az ólommetszés már több gyakorlatot, tapasztalatot igényel; de igen hasznos ott, ahol kevesebb anyag áll rendelkezésre és ahol az alaplemez sötétebb színben nyomandó.

A stereotypáló eljárás segédelmével igen egyszerű módon a legszebben mintázott alaplemezeket nyerhetünk; ugyanis a préselt mintázatu könyvkötői előzékpapirokról, minő pl. a chagrin-, a moirée-stb. papírok, közönséges, nem tulságosan forró ólomöntéssel, igen használható lemezeket nyerhetünk, ezen papírokat használva anyamintaként (matricza). Igen csinos erezetes minta nyerhető úgy is, ha közönséges selyempapírt gyűrünk erősen össze a kezünkben, ezt kinyitjuk és anyamintaként az öntőpalaczkban erre öntünk. Nedves itatós

papírról is csinos minta nyerhető, de ez eljárás túlságosan veszélyes volta miatt nem ajánlatos.

A hideg palaczkba hirtelen beöntött forró ólom is jó mintájú lemezt ad, melyet seleonotypiának neveznek; hasonló — kaosztypiának nevezett — lemez nyerhető, ha a hideg palaczk sima lapját kissé beolajozzuk. Ugy a seleonotypiai, mint a kaosztypiai lemez csak úgy szép, ha azokat közvetlen egymásra két-három színben nyomjuk, minden szinnél az oldal- és alsómértéket egy-egy térfőnyivel odébb tolva; különösen emeli a hatást, ha az egyik szín ezeknél bronznyomás.

Az ólomlemez minden előnyét, annak legcsekélyebb hátránya nélkül, magában foglalja a celluloid. Ez tán manap az alapmetszéshez használt legjobb anyag, a nyomásnál legczélszerűbb, mert épen nem szinbontó és így a legvilágosabb színárnyalatot is a legtisztábban mutatja; vésésnél is könnyebben kezelhető az ólomnál; kikészítési módja ugyanaz, mint az ólomé. Egyedüli hátránya, hogy ez anyag e célra még igen drága. Fatönkre való ragasztását illetőleg kell némi utbaigazítással szolgálni. A celluloid a munkába vétel előtt való napon azon oldalán, melyen a fatönkre lesz ragasztva, hegyes árral sűrű vonalakkal megrovátolandó, hogy így a ragasztó-anyag jobban fogja, ezután 1—2 órát borszeszben hagyjuk ázni, amelyben a celluloid kissé megpuhul, ekkor jóminőségű forró enyvvel, még jobb halenyvvel, felragasztjuk és erős préselés alatt legalább egy éjen át, ha azonban lehet, tovább is, száradni hagyjuk. Ha nem így járunk el, megeshetik, hogy munka közben a celluloid leválik, a minek elkerülésére minden esetben figyelemmel kell lenni. Ezen könyv czimboritékján a női alak alá nyomott sárga szín ilyen celluloid-lemezeiről lett nyomva.

A linoleum-metszés teljesen megegyezik a celluloid-metszéssel.

A Weber-lemez, a Hentschel-lemez, a Mäser-

lemez eljárása egy és ugyanaz, miért is a leginkább használatos Mäser-lemezeket fogom ismertetni. A metszésnél, ami ezen anyagnál inkább karczolásnak nevezhető, ez a leghasználhatóbb anyag, ebbe a legkönnyebb dolgozni, de nagy hátránya a nyomásnál az anyag porózus volta, amely igen könnyen megsemmisülésnek teszi ki a munkát és azon körülmény, hogy sötétebb színek a Mäser-lemezeiről alig nyomhatók.

Ehhez a következő eszközökre és anyagokra van szükség: a már fentebb leírt apró lapos vésőkre, egy-két különféle (gömbölyű, háromélű, négyélű, stb.) ugynevezett karczoló-tűre (Graviernadel), az elkészítő gyár szabadalmát képező Mäser-lemezre és az ennek megkeményítésére szolgáló védőpasztára, a kikarczolt szélek megerősítéséhez szolgáló szél-pasztára, ezen paszták feloldásához védővizre.*)

Az itt következő kikészítési eljárást maga a felfaláló, MÄSER GYULA ur volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

Mindenekelőtt az alaplemezek használat előtti kezelését ismerjük meg. A lemezeket mindenkor mérsékelt hőmérsékletű helyiségben, legjobb pinczében, két deszka között tartani. Ugyanugy ragasztandó fel a fatönkre, mint a kartonlemez és szintén préselés alatt szárítandó. A lemez és a fatönk közé nem kell semmit sem ragasztani, ezzel csak rontanánk. A rajz vagy szedés átnyomása történhetik a fatönkre ragasztás előtt vagy után; okvetlen a felragasztás előtt, ha kész dolgokat préselünk bele vagy szemcsés modorban készítjük a lemezt. Az átnyomás a már fennebb ismertetett módon történik.

A lemez úgy lesz elkészítve, hogy miután az átnyomás megtörtént, kellőkép megszáradt, a rajz

*) Az e könyvben felhasznált celluloid-lemezek, vésők, tűk, Mäser-lemezek és paszták FRIEDRICH POLACSEK Wien, VI., Theobaldgasse 8. czégtől valók.

széleit a karczoló-tűvel kellő mélységre karczoljuk, azután pedig a munka minémiségéhez képest az eltávolítandó részeket lehántoljuk (schaben), met-szük vagy szurjuk. Nagyobb részek a vonalzó nyomán készülhetnek, körök vagy körívek a körzővel is készíthetők. Egyszerűbb, nagyobb felületű munkák a lapos-vésővel is készíthetők, ugyanis a megkarczott határvonalak mentén a lapos-véső ferde oldalát kifelé, az eltávolítandó rész felé tartva, a lemezt sűrűn egymás mellett egész a fatönkig átszurjuk, a széleknek itt is csekély lejtősséget adva; ha az eltávolítandó rész így körül van szurva, aláfeszítjük a vésőt és gyenge nyomással eltávolítjuk azt. Ezután ugyancsak a vésővel a széleket simává teszszük és a fatönkről kaparással eltávolítjuk a lemezből ottragadt papirrostokat.

Komplikáltabb munkák vésővel nem készíthetők, hanem ehhez a karczoló-tűt használjuk, amivel általában mindenkor biztosabban dolgozunk. A tűvel mindig a lehető legparányibb részeket hántoljuk, úgy hogy azzal, mint a rajzónnal dolgozunk, balkezünk mutató-ujjával a tűnek tulságos hosszú menetét igyekeztünk meggátolni.

A Mäser-lemezek mélységét illetőleg következőket kell figyelembe venni: E lemezek tulajdonképpen négy rétegből állanak; az első réteg a nyomásnak kitett szürkés-fehér krétaréteg, mely után közvetlen a második, hófehér krétaréteg jön, ami után fehér kéregpapir, majd ismét fehér krétaréteg, végül ismét kéregpapir következik. Sűrűbb, vékonyabb vonalaknak elegendő, ha a szürke krétaréteg után következő fehér rétegegig karczoljuk, nagyobb hézagok a második krétarétegegig vésendőek, egész nagyok pedig a fatönkig, ennél mélyebbre soha sem kell vésni; a nyomásnál való kellő ellenállás miatt szükséges, hogy ahol a lemez a fatönkig lesz kivésve, a megmaradó rész körül, az alsó krétarétegegig körülbelül cicerónyi szélességűt meghagyjunk. A vésés vagy karczolás széle mindenestre

rézsutos, völgyeletszerű legyen, de ne tulságosan, mert akkor piszkol.

Kevés gyakorlat után ebben igen nagy tökéletességet lehet elérni. A gyakorlatok úgy kezdenődők, mint az e könyv mellékletén be van mutatva, olyan sorrendben, mint ott számozva van, azonban vonalzó nélkül, pusztán szabad kézzel karczolandó minden. Ezen melléklet szándékosan olyan kezdő által készítettett, akinek kezében még hasonló munka sohasem volt és ezzel kezdte a tanulást.

Ezen anyagba a legdiszesebb mintázatok könnyen vésheetők, elmosódások igen egyszerűen úgy készíthetők, hogy nedves szivacs csal azon helyen a krétaréteget vékonyabbra mossuk.

Negativlemezek is igen szépen karczolhatók ez anyagba, de különösen úgy készülnek ezek könnyen, ha a lemezbe könykötő-betűket vagy ékitményeket préselünk, úgy hogy a lemezre a könyvkötő ezen dolgait képpel a lemez felé ráteszszük és könyvkötő-sajton erősen bepréseljük.

Vonalas árnyalások, rovatolások a rovatolókéssel vagy karikával könnyen eszközölhetők.

Mikor a metszéssel készen vagyunk, a lemez keményre edzendő és a szélek a kenczés festék oldó hatása ellen megóvándók. Ez a védőmasszával és a szélpasztával történik. E két védőanyag a lemezt érzéketlenné teszi a terpentin, a benzin és egyéb olajtartalmu mosóanyag ellen. E két massa használat előtt üvegestül forró vízbe állítandó, hogy oldódjék. Idővel e két anyag megsűrűsödik, ekkor egy-két csepp a kapott védővízből hozzákeverve elég, hogy e baj megszűnjön.

A folyékony védőmasszával kis szivacs vagy ecset segélyével legalább kétszer, de esetleg háromszor is bekenjük vékonyan a lemez felületét. Az első bekenés után semmi fénynek sem szabad mutatkozni, az utolsó bekenés után gyenge fényt kap a lemez; tulságosan erős fény azt mutatja, hogy a védőmassza igen vastag rétegben lett fel-

kenve. E massa rögtön megszárad. A szélpaszta óvatosan csakis a lemez széleire lesz felkenve kis ecsettel, óvakodva, hogy abból a lemez felületére, képerre ne jusson. Ezzel elegendő egyszer bekenni.

Esetleges hibák az anyag megrendelésével kapott javító-festékekkel helyrehozhatók, azonban az ilyen átjavított részszel igen óvatosan kell bánni.

A lemezek terpentinnel vagy benzinnel megnedvesített tiszta ronggyal bátran tisztíthatók. Vízről, különösen meleg víztől azonban igen kell óvni a Mäser-lemezt.

A DOMBORNÝOMÁSROL.

A diszesebb kiállítású munkáknak egy másik hatásos eszköze a domborított nyomás, azaz mikor a diszitmény vagy betű a papir felületén mérsékeltén domborodik ki. Minden dombornyomáshoz kétféle lemezre van szükség, egyik a betűforma helyét elfoglaló domborító lemez vagy anyaminta (matricza), másik az egyengetés helyére kerülő, annak mélységeit betöltő apaminta (patricza).

Minden rendszerű könyvnyomtató sajtó alkalmas a dombornyomáshoz, mert téves azon vélemény, hogy ezeknél a gépet megerőltető erősebb nyomásra lenne szükség. Vannak azonban közvetlen ezen célra készült gépek — nem könyvnyomtató gépek — amelyeken külön iparágyszerűen üzik a dombornyomást. A könyvnyomtató gépei közül dombornyomáshoz legalkalmasabb a Victoria, a Phönix stb. hasonló gépek.

Az anyaminta előállítására igen sokféle mód áll rendelkezésre. Lehet azt a vésnökkel elkészíttetni, vagy fényképészeti úton sárgarézöntvényű lemezbe maratni, de lehet azt egyszerűen ehhez alkalmas horganylemezről is elkészíteni.

Az apaminta mindenkor házilag készül. Min-

Kelme Béla

bornagykereskedő

Budapesten és Villányban.

Különlegesség bel- és külföldi borokban.

Czégkártya meritett kartonon, fekete és vörös színben

Meritett karton Goldzieher Gézáttól,
Schelter & Giesecke félkövér Münster-
góth betűivel, Anger-féle téglanyomó
sajtón nyomva

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

denekelőtt gépbe, pontos helyére teszszük az anyamintát. Ha az anyaminta vésete egyforma és nem tulságosan mély, úgy legczélszerűbb sima, puha, megnedvesített bőrt ragasztani megfelelő nagyságban a nyomó-czylinderre vagy tégelyre és a gépet néhányszor üresen járatni, hogy a véset jól bele nyomódjék az apamintába; ilyen vésetű anyamintánál lehet, ha nagyobb felületű domborításról van szó, úgy elkészíteni az apamintát, hogy kétszer-háromszor kartonlemezről kivágva, egymásra ragasztjuk, a széleit pedig finom csiszoló-papírral félgömbölyűre csiszoljuk. Így készült közönséges czinkográfiai lemezről a Fehér-bál melléklet dombornyomása.

Ha az anyamintáról különféle magasságu dombornyomatot akarunk nyerni, lehet az apamintát úgy is elkészíteni, hogy a czilinderen vagy tégelyen a nyomás helyén sűrű, stereotypálásnál használt ragasztó pépből, a domborítás mélységének körülbelül megfelelő vastagságban, réteget kenünk fel, erre selyempapírt teszünk, a gépet néhányszor üresen járatjuk; ha a domborítás képe nem elég tiszta, megismételjük a pépréteget, újból átragasztjuk selyempapírral és belepréseljük az anyaminta véseteit. Lehet ilyen domborításhoz úgy is apamintát készíteni, hogy nedves itatóspapírt ragasztunk a nyomás helyére, még pedig egyenként ragasztva fel, minden iv felragasztása után a gépet üresen járatjuk; öt-hat réteg ilyen itatóspapír teljesen elegendő, de ha a körülmények úgy kívánják, lehet az több is. Így vannak nyomva a *Dombornyomás különféle eljárások szerint* című melléklet alatt a virágok.

Az apaminta elkészülte után a domborító lemez széleit kell egyengetés által úgy kimetszeni, hogy az a papíron ne legyen látható és ezzel már — megigazítva a mértékeket — nyomhatóvá is vált.

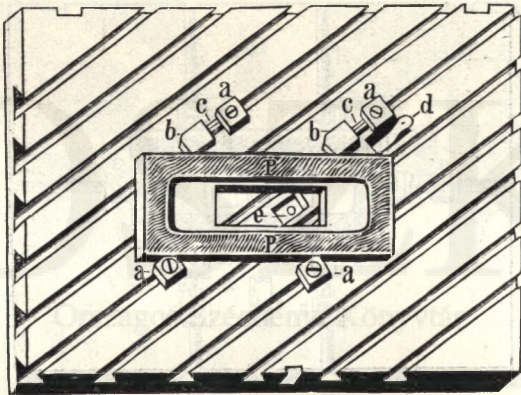
Az anyaminta a már fennebb említett vésnöki és czinkográfiai eljáráson kívül házilag is készíthető különféle módon, de csakis ott, hol stereotypia van.

Az egyik mód, amely ugyan celluloid-lemezbe is elkészíthető, az, hogy a domborítandó ábrát az alaplemez-metszésnél ismertetett módon előkészített ólomlemezbe vagy celluloidba kivéssük, de most már a kimetszett részeknek nem szabad éles szögben hajló völgyeletet képezni ∇ , hanem inkább körivet $\smile$, amelyet a félkörű késekkel vésünk. Ezen munka a legnagyobb gyakorlatot és pontosságot igényli, mert ha nincs egyenletesen vágva, a domborítás szélein összeráncolja a papírt.

A stereotypálás segélyével többféle módon nyerhetünk igen jó domborító-lemezeket. Már meglevő domborított nyomásról úgy lehet jó lemezt venni, hogy ezt beteszszük az öntőpalaczkba, mint matriczát és a rendes eljárással öntünk róla (lásd mintát), másik mód az, hogy a domborítandó ábrát vagy betüket kétszer-háromszor kartonból kivágva ugyancsak nagyobb sima kartonra felragasztjuk egymásra, széleit finom csiszoló papírral félgömbölyűre dörzsöljük és ezt használjuk matriczaként; a harmadik eljárás az, mely MITTERSZKY JÓZSEF-től, a Pallas kiváló mesterszedőjétől származik, hogy igen sima fémfelületre sűrű stereotypáló péppel felrajzoljuk a domborítandó ábrát, a pépet olyan vastagságban rakva fel, minő mélyre a domborítást kívánjuk; kellő megszáradás és kijavítás után azt használjuk fel matriczának.

A legegyszerűbb mód, midőn a dombornyomáshoz szükséges lemezt készen kapjuk, mint a Victoria című melléklet is; kétségkívül erről érjük el a legszebb eredményt. Ezen melléklet a ROCKSTROH & SCHNEIDER UTÓDAI GÉPGYÁR R. T. Victoria tégelynyomó sajtóján nyomatott, még pedig úgy, hogy a színes nyomás, az áttört mintázatu kimetszés és a domborítás egy nyomással végeztetett az ugyanezen czég véső-intézetéből származó és kizárólagos szabadalmát képező lemezről. Az eljárást alábbiakban a czég által rendelkezésemre bocsátott adatok alapján ismertetem.

Miután ezen lemezek nemcsak a könyvnyomdai uton előállítandó, ugynevezett hideg domborítás-hoz alkalmasak, hanem a könyvkötészetnél is, hol azok e célra átmelegítettnek, csak az előbbieket fogom ismertetni, noha a Victoria és hasonló sajtók ugy is gyártatnak, hogy azok fűthetők lévén, könyvkötői domborítás-hoz is használhatók. Ezen lemezek, melyek aczélba vagy kiváló minőségű harangfémbe vésetnek, kétféle módon szállíthatók: lehet ezeket betűmagasságban, vagy a stereotyp-lemezek szokásos ciceró vastagságában kapni, mindeneset-

51. ábra

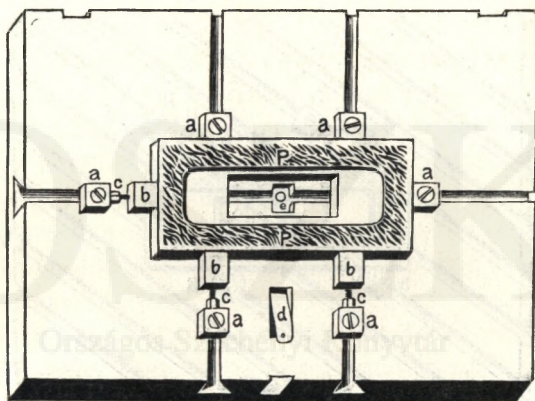
Vájolt vastalpra erősített domborító lemez

ben a gyár kis leemelő-készüléket szállít vele, amely arra szolgál, hogy a nagyobb, a papir széleig terjedő domborításoknál, mikor is az ívfogók nem használhatók, ezeket helyettesitse.

Ezen ciceró vastagságú lemezek fatönkre is felragaszthatók a betűmagasság elérése végett, de célszerűbb a stereotypia-lemezeknél is használatos vájolt vastalp (51. ábra), melynek használati módját az ábra kellőképp mutatja; az *a*, *b*, *c* és *e* csavarok a lemez megerősítésére szolgálnak, míg a *d* a már említett leemelő-készüléket mutatja; készít a gyár direkt e célra gyártott, ugynevezett feszítő-

lemez is, melynek használatát az 52. ábra mutatja. Mikor már a domborító-lemez a gépben kellőkép el van helyezve, kezdődik az ennek ellendarabját képező, mélységeit pontosan betöltő apaminta elkészítése; ennek egész pontosan kell amabba beleilleni, mert a domborító-lemez és apaminta közé kerülő papíron csak így domborodik ki kellő élességgel és finomsággal a minta.

Igen jó apaminta nyerhető, ha a domborítás helyeit a szükség szerinti rétegben a minta szerint kivágott péplemezzel ragaszszuk alá, amely az

52. ábra

Feszítő-lemez leemelő-készülékkel

alapot képezi, erre aztán iszapolt kréta, gipsz és enyvből álló keverékből kenjük fel a felső réteget; ezzel a legfinomabb mintázatok is kellő élességgel domboríthatók, azonkívül ezen anyag ellenállóképességét azon körülmény is fokozza, hogy a nedves keverék az alsó pépréteget is átáztatja és száradás után rendkívül tömör és ellenálló anyaggá keményíti. Hogy kellő élességű apamintát nyerjünk, minden pépréteg felragasztása és minden rétegnek fenti anyaggal való bekenése után a gépet erős nyomással járattuk, hogy a lemez jól belepréselődjék az apamintába; minél vékonyabb péplemezt

OSZK

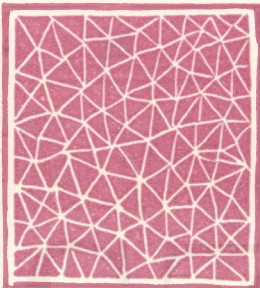
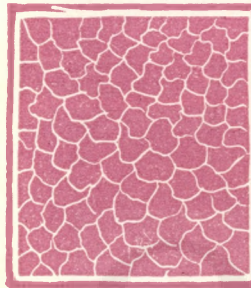
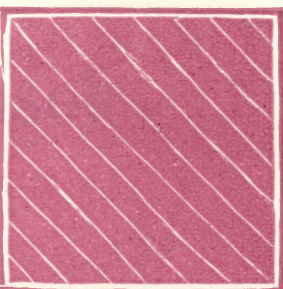
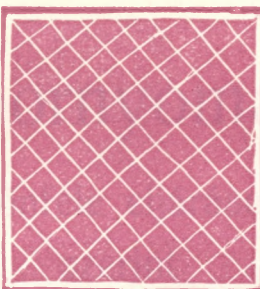

Országos Széchényi Könyvtár

3

2

1

4

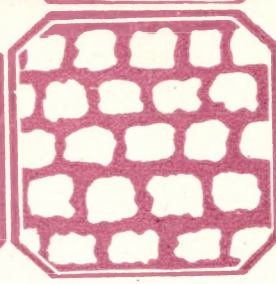
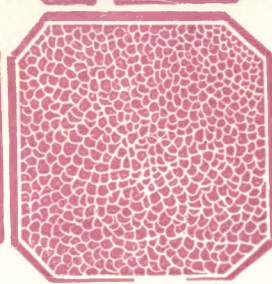
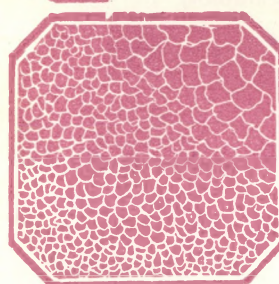
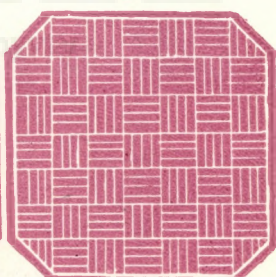
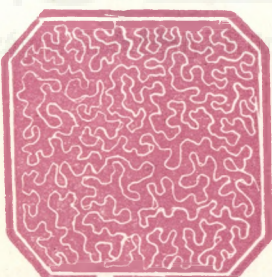
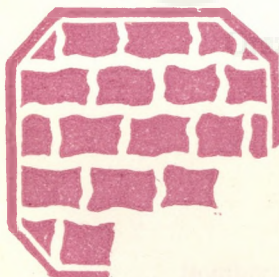
5

6

7

8

9

10

11

12

Kezdő metszések Mäzer-lemezbe.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Dombornymások

különféle eljárások
szerint

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Dombornymás kész domborításról
stereotypált lemezbe

FEHÉR-BÁL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

és így több réteget használunk, annál jobb apamintát nyerünk.

Ha ezen apamintát máskor is akarjuk használni, akkor azt ne ragaszszuk közvetlen a tégelyre, hanem vékony, sima pléh-lemezre, amelyet úgy erősítünk enyvvel a tégelyre, hogy a pléh és tégely közé vékony péplemezt ragasztunk. A ROCKSTROH & SCHNEIDER-féle gyár által szállított domborító-lemezekben már e célra szolgáló szögecszerű készülék van, mely ezen apamintáknak újból való használatát könnyíti; de enélkül is könnyen használható úgy, hogy a lemezbe teljesen visszahajtott gépnél pontosan bele illesztjük az apamintát, melynek most legfelül levő pléh-lemezére már előzőleg felragasztottuk a péplemezt, amelyet másik, felső részén is bekenünk enyvvel; a gépet ezután lassan előrehajtjuk és mikor a tégely a formával érintkezik, az apaminta kellő helyre felragasztódik.

Részletezzük újból az apaminta előállítási módját, már csak azért is, mert ennek másféle lemezeknél is jó hasznát vesszük.

A gépet erős nyomásra szabályozzuk és így készítünk a tégelyre ragasztott péplemezre — tehát nem kartonra — éles nyomást, mely a domborító lemez minden körvonalát mutatja. Ezen előnyomás azután mérvadó a továbbiakban felragasztandó kivágásokra.

A kivágások elkészíthetése végett készítsünk még néhány péplemezre kellő élességű levonatot és ezek egyikéből vágjuk ki éles, keskeny késsel az összes domborítandó ékitményeket azok külső körvonaláig minden tekintet nélkül a mintázat benső finomságára; ékitmények alatt itt az egész kiemelkedő, domborítás értendő, mintázat alatt pedig a domborításnak alacsonyabb és magasabb részei. A péplemezt legczélszerűbb a szedőhajó horganyfenekén kivágni.

A kivágott részeket a tégelyre ragasztott péplemez-levonat azonos helyére felragasztjuk és több-

szőr erős nyomással járátjuk a gépet. Most már a péplemez az ékitmény körvonalait magasabban mutatja és némikép a mintázat is látszik.

Már most másik péplemezből kivágjuk azon részeket, melyek a domborító lemezben mélyebben fekszenek, így hát az apamintán jobban ki kell emelkedniök. Felragasztás után ismét többször járátjuk a gépet üresen; ekkor már a felragasztott péplemez különféle magasságu és finomságu domborítást mutat, de ez aligha volna még elegendő a mintázat kellő visszaadásához, megismétlendő tehát ezen felragasztás annyiszor, ahányszor azt a domborítás különféle magasságai megkívánják. Hogy a felragasztott péplemez ne tapadjon az anyamintához, tanácsos azt szalonnakő-porral (Federweiss) beporozni. Az így készült kivágások összes felragasztása a domborításnak még csak durva mintázatát mutatják; a kellő finomság csak a fennebb említett iszapolt kréta, alabastrom-gipsz és folyékony enyv keverékéből álló sűrű péppel érhető el. Vigyázni kell, hogy finom porrá törve használjuk ezeket, nehogy kisebb-nagyobb szemcsék kerüljenek bele; legcélszerűbb a festéktörő kövön a festékdörzsölő tömbbel porrá zuzni, azután e kövön a tömbbel sűrű tésztává keverni. Ezen téstaréteg fölé terpentines selyempapírt ragasztunk és a gépet üresen járátjuk.

Ott, hol szükségesnek mutatkozik, a felkenést többször is megismételhetjük.

Az egyidőben való domborítás és színes nyomás eljárása a fennebbiekkel teljesen megegyezik; a különbség csak az, hogy míg amannál festékező hengerekre szükség nincsen, addig itt azok is kellenek. Ezen lemezek már eredetileg úgy készülnek, hogy a színezendő részek magasabbak, míg a többi részek a szükséghez képest alacsonyabbak. Ezen munkanemnél figyelni kell, hogy a nyomás ne sok festékkal, hanem csak igen vékony réteggel történjék, mert különben piszkít.

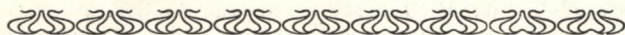
VÉGSZÓ.

Ennyiben igyekeztem a modern mesterszedést és nyomást megismertetni. Azon voltam, hogy úgy a szövegben, mint a mintákban kerüljem az akadémikus értékűt, hanem inkább egyszerű, de közvetlen a gyakorlati életből meritett mintákat és a naponta előforduló munkák alaposan megfigyelt elkészítési módját ismertessem. A minták leg többjét kezdővel készíttettem, hogy kipróbálhassam azt, vajjon az utmutatások kellően átérthetők-e.

Természetes dolog, hogy mint minden emberi műnek, úgy ezen szerény munkámnak is vannak hibái, ami annyival természetesebb, hogy első önálló munka ezen a téren, mely hazánkban megjelent, amiért is gyarlóságai némi jóakarattal elnézhetők.

Ideális cél lebegett szemem előtt akkor, midőn e mű kiadására szántam el magamat: egyrészt az, hogy tanulhasson a magyar nyomdász anyanyelvén, hiszen sokan vannak, kik az idegennyelvű szakirodalmat nem olvassák, másrészt pedig meg vagyok győződve arról, hogy felcseperedett már a magyar könyvnyomtató ipar annyira, hogy nem kénytelen a hazai viszonyokra teljesen idegen elméletek szerint dolgozni, hanem — ha most kezdetben tán hibás — önálló alkotásokra is képes.

Hogy minő ideális felfogásból indultam, mutatja e könyv ára és tartalma, terjedelme, kiállítása. Az eladási ár és a könyv között levő viszony tisztára mutatja, hogy haszonlesés ki volt zárva. Az, hogy ideális célomat megvalósíthattam, tisztára annak tulajdonítható, hogy két olyan pályáját szerető ember került együvé, mint főnököm és én.

TARTALOM

	Oldal
Előszó	3
A nyomdai diszítés multja	5
A nyomdai diszítés jelenje	14
Rajz a mesterszedésben	21
A mesterszedés	29
Mestermunkák nyomása, színezése	76
Alaplemezek készítése, metszése	88
A dombornyomásról	96
Végyszó	103

OSZK

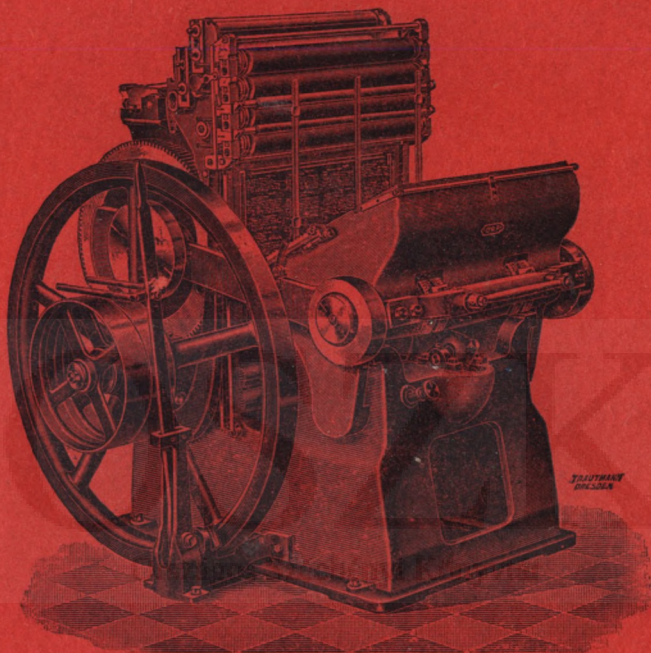
Országos Széchényi Könyvtár

VICTORIA

tégelynyomó-sajtó mindenféle mestermunkákhoz, alap-, autotypiai és színes nyomásokhoz.

fűthető dombornyomó-sajtó v dombornyomáshoz, és vésetekhez, csuklósdoz-gyártáshoz.

Domborító és melegíthető lemezek, falragaszbetűk, áttörő-lemezek, kivágó metszések és összeszedhető csuklósdoz-metszések saját véső-intézetünkben.

E mű 96. és 97. oldala között található áttört dombornyomású melléklet Victoria-tégelynyomó-sajtón készült és pedig egyszerre az áttörés, domborítás és nyomás.

ROCKSTROH ÉS SCHNEIDER UTÓDAI R. T.
gépgyár
DRESDEN-HEIDENAU.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

